

Учебник по меѓународно јавно право

Дејан Маролов

МЕЃУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО
- учебник-

Штип, 2020

МЕЃУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО

Рецензенти:

Проф. д-р Јован Ананиев
Вонр. проф. д-р Ана Никодиновска Крстевска

Лектор:

Елена Малинова

Техничко уредување:

Дејан Маролов

Издавач:

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

Објавено во е-библиотека:

<https://e-lib.ugd.edu.mk>

Печати:

Медиа принт плус, Штип

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски",
Скопје

341.1/.8(075.8)

МАРОЛОВ, Дејан

Меѓународно јавно право [Електронски извор] : учебник / Дејан
Маролов. - Штип : Универзитет "Гоце Делчев", 2020

Начин на пристапување (URL): <https://e-lib.ugd.edu.mk/939>. - Текст во
PDF формат, илустр. - Наслов преземен од екранот. -
Опис на изворот на ден 11.09.2020. - Фусноти кон текстот. -
Библиографија: стр. 130-135. - Содржи и: Прилог 1-7

ISBN 978-608-244-745-2

а) Меѓународно јавно право -- Високошколски учебници

COBISS.MK-ID 5190554

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ –
ШТИП

ФАКУЛТЕТ ПРАВЕН

Автор

Вонр.проф. д-р Дејан Маролов

**МЕЃУНАРОДНО ЈАВНО
ПРАВО**

- УЧЕБНИК -

Штип, 2020

ДЕЈАН МАРОЛОВ

4

Contents

LIST OF ABBREVIATIONS	11
1. ВОВЕД И ПОИМ НА МЕЃУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО	14
1.1. Основни термини	14
1.2. Историски преглед	18
1.3. Меѓународниот систем.....	21
1.4. Односот помеѓу меѓународното и внатрешното право	27
2. ИЗВОРИ НА МЕЃУНАРОДНОТО ПРАВО	35
2.1. Поделба и хиерархија на изворите на меѓународното право.....	35
2.2. Изворите на меѓународното право согласно со Статутот на Меѓународниот суд на правдата	36
2.2.1. Меѓународни конвенции.....	37
2.2.2. Меѓународен обичај	40
2.2.3. Општи правни начела	44
2.2.4. Судски одлуки и доктрини на експерти по право	46
2.3. Хиерархија на изворите на меѓународното право	48
2.4. Кодификација на меѓународното право	49
3. ДРЖАВАТА КАКО СУБЈЕКТ НА МЕЃУНАРОДНОТО ПРАВО	55
3.1. Поим на меѓународно-правни субјекти.....	55
3.2. Белези на државата	57
3.3. Признавање на држава.....	61
3.4. Признавање на влада	63

3.4.1. Република Кина - Тајван	67
3.4.2. Турска Република Северен Кипар	68
3.5. Згаснување на држави	69
3.6. Видови држави	70
2.6.1. Прости и сложени држави	70
3.6.2. Историски форми на држави	75
3.6.3. Специфични случаи	77
3.6.3.1. Кнежевство Андора	77
3.6.3.2. Светиот престол - Ватикан.....	78
3.6.3.3.Суверениот воен ред на Малта	80
3.6.4. Територии со специфичен статус.....	81
3.7. Основни права и должности на државата	83
3.8. Јурисдикција и меѓународна одговорност на државите	85
3.9.Органи за меѓународни односи на една држава	87
4. МЕЃУНАРОДНИ ОРГАНИЗАЦИИ	92
4.1. Поим и видови.....	92
4.2. Лига на народите.....	96
4.3. Организација на Обединети нации.....	100
4.3.1. Основање и Повелба на ОН	100
4.3.2. Главни органи.....	104
4.3.2.1. Генерално собрание.....	105
4.3.2.2. Совет за безбедност	108
4.3.2.3.Останати органи	113
4.4. Регионални меѓународни организации.....	118

4.4.1. Издвоени примери	119
4.4.1.1. Европска Унија	119
4.4.1.2. Советот на Европа	128
4.4.1.3. Организација на северноатланскиот договор (НАТО).....	130
4.4.1.4. Гринпис.....	133
4.4.1.5. Британска заедница на народите (commonwealth)	134
4.4.1.6. Заедница на независни држави (ЗНД).....	136
5. ИНДИВИДУАТА КАКО СУБЈЕКТ И МЕЃУНАРОДНОТО ПРАВО ЗА ПРАВАТА НА ЧОВЕКОТ	141
5.1. Индивидуата како субјект на меѓународното право	141
5.2. Меѓународно право за правата на човекот	144
5.2.1. Теоретски пристапи кон човековите права.....	144
5.2.2. Основни правни документи за заштита на човековите права во системот на ОН	146
5.2.3. Регионална заштита на човековите права	150
5.2.4. Права на малцинствата	154
6. МЕЃУНАРОДНО ДОГОВОРНО ПРАВО	157
6.1. Меѓународни договори, форма и фази на склучување.....	158
6.2. Почеток и престанок на важење на договорите ..	166
6.2.1. Почеток на важење на меѓународен договор...	166
6.2.2. Престанок на важење на меѓународен договор	167
6.3. Ништовност	168

6.4. Начело „pacta sunt servanda”	170
7. ДИПЛОМАТСКО И КОНЗУЛАРНО ПРАВО	173
7.1. Поим на дипломатија	173
7.2. Дипломатска мисија и персонал	177
7.2.1. Видови и категории	177
7.2.2. Именување и разрешување на дипломатски претставници	180
7.3. Конзуларни мисии и нивни службеници	181
7.4. Привилегии и имунитет	183
8. МЕЃУНАРОДНО ПРАВО НА МОРЕТО И ДРУГИ ОБЛАСТИ ВО МЕЃУНАРОДНОТО ПРАВО	187
8.1. Меѓународно право на морето	187
8.1.1. Морски појаси	188
8.2. Други области во меѓународното право	197
8.2.1. Меѓународно-правен статус на меѓународните реки и езера	197
8.2.1.1. Меѓународни реки	197
8.2.1.2. Меѓународни езера	199
8.2.1.3. Меѓународно-правната положба на протоците и морските канали - примери	201
8.2.2. Државна територија и начини на нејзино стекнување и трансфер	204
8.2.2.1. Државни граници	208
8.2.2.2. Меѓународна службеност	209
8.2.2.3. Сукцесија на државите	209
8.2.3. Правниот режим во поларните области	212

8.2.4. Правниот режим на вселената	212
9. МИРНО РЕШАВАЊЕ НА МЕЃУНАРОДНИ СПОРОВИ	215
9.1. Форми на мирно решавање на спорови	217
9.2. Меѓународен суд на правдата	220
9.3. Други судови и трибунали.....	230
10. МЕЃУНАРОДНО ВОЕНО ПРАВО	233
10.1. Војна, видови и започнување	240
10.2. Вооружени сили, војувалиште, воен простор и воен објект	243
10.3. Воени конвенции	245
10.4. Агресија, окупација и капитулација.....	246
10.5. Примирје и мировен договор	250
10.6. Реторзија, репресалија, контрабанда и блокада	251
10.7. Неутралност	252
11. МЕЃУНАРОДНО ПРАВО ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА	258
11.1. Теории за животната средина	260
11.2. Основни правни документи.....	263
11.3. Избрани судски и арбитражни случаи	270
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА.....	273
ПРАШАЊА ЗА ИСПИТ	286
Прилог бр.1	306
Прилог бр.2	319
Прилог бр.3	321
Прилог бр.4	325

Прилог бр.5	355
Прилог бр.6	367
Прилог бр.7	373

LIST OF ABBREVIATIONS

- UNCLOS** - Скратеница од англиски јазик: United Nations Convention for the Law of the Sea или во превод: Конвенција за правото на морето на ОН
- UNEP** - Скратеница од англиски јазик: United Nations Environment Programme или во превод: Програма на ОН за животна средина
- АУ** - Африканска Унија
- БИХ** - Босна и Херцеговина
- ВКДП** - Виенска конвенција за договорно право
- ГАТТ** - Скратеница од англиски јазик: General Agreement on Tariffs and Trade или во превод: Генерална спогодба за тарифите и трговијата
- ГС** - Генерално собрание
- ДЕУ** - Договор за основање на Европска Унија
- ДН** - Друштво на народите
- ДФЕУ** - Договор за функционирање на Европска Унија
- ЕАЕУ** - Евроазиска економска унија
- ЕАЕЗ** - Договор за создавање на Евроазиска економска заедница
- ЕВРОАТОМ** - Европска заедница за атомска енергија
- ЕЕЗ** - Европска економска заедница
- ЕЗЈЧ** - Европска заедница за јаглен и челик
- ЕЗ** - Европски заедници
- ЕК** - Европска комисија
- ЕКЧП** - Европска конвенција за човекови права
- ЕП** - Европски парламент
- ЕСЧП** - Европски суд за човекови права
- ЕУ** - Европска Унија
- ЕЦБ** - Европска централна банка
- ЗНД** - Заедница на независни држави

КЕБС - Конференција за европска безбедност и соработка
КМ - Комитет на министри
КМП - Комисија за меѓународно право
КОРЕПЕР - Скратеница од француски јазик: Comité des représentants permanents или во превод: Комитет на постојани претставници на државите членки
Кралство на СХС - Срби, Хрвати и Словенци
МЈП - Меѓународно јавно право
МКС - Меѓународен кривичен суд
МКСЈ - Меѓународен кривичен суд за поранешна Југославија
ММФ - Меѓународен монетарен фонд
МОТ - Меѓународна организација на трудот
МПГП - Меѓународен пакт за граѓански и политички
МПЕСК - Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права
МПП - Меѓународно приватно право
НАТО - Организација на Северноатлантски договор
ОАД - Организација на Американски држави
ОБСЕ - Организацијата за безбедност и соработка на Европа
ОК - Обединето Кралство
ОН - Организација на Обединети нации
РМ - Република Македонија
САД - Соединети Американски Држави
СБ - Совет за безбедност
СЕ - Совет на Европа
СЗО - Светска здравствена организација
СССР - Сојуз на советски социјалистички републики
СТО - Светска трговска организација
СРЈ - Сојузна Република Југославија
СФРЈ - Социјалистичка Федеративна Република Југославија

УДЧП - Универзална декларација за човекови права

УНЕСКО - Скратеница од англиски јазик: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization или во превод: Организација за образование, наука и култура на ОН

ФРЈ - Федеративна Република Југославија

1. ВОВЕД И ПОИМ НА МЕЃУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО

За разлика од националното законодавство, меѓународното право е во голема мера децентрализирано; не постои единствено законодавно тело, судство или извршно тело одговорно за создавањето, толкувањето и спроведувањето на меѓународното право, туку постојат конгломерат од начини преку кои меѓународното право се обидува да ги извршува тие функции. Како такви, потеклото и природата на меѓународното право се и невообичаени и возбудливи; областа му дозволува на еден правник да „размислува надвор од вообичаеното“ за тоа што претставуваат законите и како истите го диктираат однесувањето на луѓето. Во исто време, процесот на севкупно проучување на доменот на меѓународното право може да се одвива со години, бидејќи опфаќа огромен опсег на теми, почнувајќи од најважните норми кои се обидуваат да спречат војни до оние помалку драматичните кои се однесуваат на трансатлантските телефонски разговори.

(Шон Д.Марфи - професор)

1.1. Основни термини

Меѓународното право своето име го добива од латинскиот термин „*ius gentium*“ (*ius*=право, *gens*=нација, односно

МЕЃУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО

ius gentium
право на нациите

ius cogens
задолжително меѓународно право

ius dispositivum
диспозитивно меѓународно јавно право

bona fides
во добра вера

pacta sunt servanda
договорите мора да се почитуваат

opinio juris sive necessitatis
верба дека дејството произлегува од правни обврски

ex aequo et bono
начело на правичност

erga omnes
спрема сите

terra nullius
земја без сопственик, територија која претходно не била под ничиј суверенитет

persona non grata
непожелна личност

res communis omnium
заедничко наследство на човештвото

nemo dat quod non habet
не можеш да дадеш нешто што немаш

uti possidetis juris
она што правно се поседува

neuter
со ниту еден односно со никој

гентиум(мн) = нации) што значи право на нациите, односно меѓународно право. Предмет на меѓународното право се сетот на правни правила кои се генерално обврзувачки за субјектите на меѓународното право. Честопати терминот *меѓународно право* се поистоветува со терминот *меѓународно јавно право*. Сепак мора да се нагласи дека според строго формално гледање меѓународното право е поширок поим кој во себе го опфаќа и меѓународното приватно право. Така додека меѓународното јавно право ги уредува односите пред сè помеѓу државите, меѓународното приватно право ги регулира односите помеѓу лица со различно државјанство во случаите на дилеми за тоа чие национално право треба да се примени во конкретен случај, а со тоа и чија јурисдикција е надлежна и сл. На терминот меѓународно јавно право му претходел и терминот на германската правна школа меѓудржавно право (*Interstaaten Recht*), со образложение дека со него се регулираат односите меѓу државите. (Ортаковски, Миленковска, 2014, стр.1)

Меѓународното јавно право може да биде универзално или регионално, односно задолжително (*ius cogens*) и диспозитивно (*ius dispositivum*). Меѓународно универзално право е она кое важи за целокупната меѓународна заедница за разлика од меѓународното регионално право кое важи за државите кои припаѓаат во една конкретна област - регион. *ius cogens* е „најцврстиот“ дел од меѓународното право и има еден вид на правна сила слична на онаа што ја има Уставот во внатрешното право. Ова право не може да биде менувано со други договори освен по истиот пат по кој настанува. *ius dispositivum* е „помекиот“ дел од меѓународното

право. Имено, само воспоставува одредени стандарди кои државите треба, но не мора да ги почитуваат.

Меѓународното право има хоризонтална и вертикална структура. Хоризонталната структура се состои од сите држави кои се суверени и независни. Ова имплицира дека која било држава, барем формално, не е потчинета на ниту една друга држава па ниту на меѓународна организација, што значи дека одредена држава за да биде изложена на каква било рестрикција мора најпрво доброволно да се согласила на тоа. Меѓутоа, покрај хоризонталната структура исто така постои и вертикална структура на меѓународното право. Така постојат примери каде што државите се соединувале со цел создавање на одредени меѓународни, односно супранационали организации кои имаат способност да создаваат право со обврзувачки ефект врз своите членки. Пример за тоа е Европската Унија. Уште повеќе постојат и меѓународни судови и трибунали на чии пресуди се имаат потчинето голем број држави со однапред дадена согласност за тоа. Еден пример е Европскиот суд за човекови права во Стразбург и државите кои ја потпишале Европската конвенција за човекови права.

Како и секоја друга наука, така и меѓународното јавно право има свои цели. Така, според една дефиниција, неговите цели „како и на домашното право, се да воспостави и одржува поредок на вредности, да ја зголеми извесноста и предвидливоста на меѓусебните односи и очекувања, да ги заштити правата на субјектите и нивните интереси. Современите дефиниции додаваат и да овозможи „одржлив развиток“ на меѓународното општество (што и да значи тоа)“ (Фрчкоски,

Георгиевски и Петрушевска, 2012, стр.17). Сепак, како што ќе видиме во понатамошните единици на овој учебник, државите како субјекти и креатори на меѓународното право (било да е тоа на билатерален или мултилатерален начин или преку меѓународните организации) ги утврдуваат целите на меѓународното право согласно со својата волја, односно согласно со сопствените цели во надворешната политика. Меѓутоа, со појавата на демократските процеси и со прифаќањето на гледиштето за човекот - граѓанинот како носител на суверенитетот во државите, како и со појавата на процесот на глобализација, дојде до еден вид на поместување на сфаќањето за апсолутниот суверенитет на државата и сè поголемо воведување на компонентата на човековите права. Односно, „меѓународното право се движи историски од прагматизам кон утопија. Нормално, меѓународното право од Вестфалја не може да биде во целост заменето со етички принципи, но се појавува на хоризонтот надежна комбинација на двете начела“ (Фрчкоски, Георгиевски и Петрушевска, 2012, стр.18).

Во претходниот контекст, неопходно е да се дефинира суверенитетот зошто принципот на суверена еднаквоста на државите е еден од основните термини со кои оперира меѓународното јавно право. Така, „суверенитетот на државата во основа значи моќ и право да врши власт на целата територија и население во границите на својата територија, непречена од никој. (...) Суверенитетот на државата се искажува на следниве начини: суверена еднаквост на меѓународен план, политичка независност, територијален интегритет, исклучива надлежност врз територијата и населението, заштита од надворешно мешање во внатрешните работи, слобода да се избере политички, економски, културен

и социјален систем, обврска кон меѓународните норми од задолжителен карактер и кон нормите за кои слободно се согласила државата, право на имунитет за своите дипломатски претставници во странство и право на имунитет од одлуки на странски судови за државните одлуки направени во капацитет на суверена држава” (Фрчкоски, Георгиевски и Петрушевска, 2012, стр.25).

1.2. Историски преглед

Корените на меѓународното право се врзани за европското тло, а особено за ренесансниот период. Сепак некои основни концепти на меѓународното право можат да бидат лоцирани во одредени политички интеракции и многу порано. Така на пример, познат е договорот потпишан на камена плочка помеѓу владетелите Лагаш и Ума околу 2100 година пред нашата ера (види приказ бр.1). Станува збор за можеби првиот меѓународен договор со кој се регулирале меѓусебните граници.

Приказ бр. 1

Околу 1000 години подоцна бележиме уште еден пример на меѓународен договор потпишан овој пат помеѓу владетелот на Египет и кралот на Хитите. Со овој договор страните се обврзале на почитување на меѓусебниот територијален интегритет и воспоставување на еден вид одбранбена алијанса помеѓу нив.

Во целиот стар век не постоела претстава за меѓународната заедница од држави кои коегзистираат во определена рамка. Заради ова доменот на тогашното меѓународно право бил мошне ограничен. Таков е и примерот со античка Грција, каде што постоеле бројни склучени заемни трговски и

политички договори помеѓу еленистичките градови - држави кои, исто така, развиле одредени правила кои се однесувале и на дипломатските пратеници. Сепак, овој меѓународен поредок бил ограничен само на еленистичкиот свет и неговите колонии, додека оние надвор од него се сметале за варвари кои се недостојни за соработка, а соодветно на тоа недостојни за склучување на меѓународни договори. На пр. на северните граници како такво неретко било означувано македонското кралство.

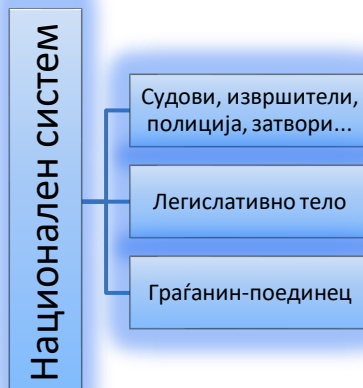
Од средниот век, како еден од најзначајните мислителите кои придонеле за создавање и развој на меѓународното право, го бележиме Франциско Викторија чии предавања се постхумно објавени од неговиот студент Алберико Џентили. Инаку Викторија се залага за тоа дека (сосема спротивно на тогашното распространето мислење за шпанските освојувања на Јужна Америка) и индијанските народи треба да се почитуваат како нации со сопствени легитимни интереси. Исто така, неговите предавања се сметаат за основа на секуларното учење во меѓународното право со кое ја минимизирал дотогашната значајна теолошка теза.

Сепак, за татко на меѓународното право се смета Хуго Гроциус. Негов најзначаен труд е „*De jure belli ac pacis*“ односно „За правото на војна и мир“, кој го пишувал околу 1623 година. Во ова дело тој зборува за правдата, проектира еден цел замислен меѓународно-правен систем, ја исфрла теологијата од меѓународното право и се залага за прогласување на принципот на слобода на морето.

1.3. Меѓународниот систем

Меѓународниот систем има уникатни карактеристики. Така, додека правната структура во сите општества е хиерархиска, а власта е вертикална, меѓународниот систем е хоризонтален и се состои од држави кои се формално-правно еднакви. Државите се суверени што исклучува признавање на поголема власт над нив.

Во внатрешното право, правото е над поединците, зашто тие не учествуваат директно во неговото донесување (тоа го прават соодветни институции) и едноставно можат само да бираат дали ќе го почитуваат или пак не. Доколку го почитуваат тоа ќе биде однесување согласно со правото, но доколку изберат да не го почитуваат, односно да го прекршуваат, на сцена стапува државниот апарат за присила (полиција која ќе ги приведе сторителите, судови кои ќе им судат итн.), (види приказ бр. 2).

Приказ бр. 2

Во меѓународниот систем, пак, меѓународното право се создава од неговите субјекти, најчесто државите кои можат да го почитуваат или не го почитуваат. Доколку државите се однесуваат согласно со меѓународното право тогаш тоа е однесување согласно со меѓународниот правен поредок, но ако државите одлучат да се однесуваат спротивно на прописите на меѓународното право, се поставува прашањето дали постои механизам, односно апарат за присила кој ќе ја натера конкретната држава да се однесува согласно со прописите на меѓународното право. Секако дека е јасно дека не постои полиција како класичен орган кој постои внатре во државите, но сепак постојат одредени други механизми кои можат да ги натераат државите да се однесуваат согласно со прописите на меѓународното право. Таков еден инструмент е принципот на реципроцитет. Така, доколку една држава, заради остварување на одредена краткорочна цел, не дејствува согласно со меѓународното право, тоа мошне лесно може да биде повод за нарушување на мрежата на заемна толеранција со другите држави кои пак можат да ѝ донесат долгорочни неповолности. Неспорно едно вакво однесување на државата ќе влијае лошо врз нејзиниот меѓународен имиџ како стабилен партнер со кој можат да се склучуваат меѓународни правни договори.

Во контекст на претходно кажаното, мора да се наведе и концептот на „самопомош“ на државите. Станува збор за начин на однесување на државите, со цел заштита на својата безбедност и своите интереси во контакт со останатите субјекти на меѓународното право. За разлика од националниот систем во кој граѓанинот може да се повикува на

надлежни институции кои согласно со националните закони се должни да му овозможат остварување на неговите права, ситуацијата во меѓународниот систем воопшто не е таква. Имено, во меѓународниот систем не постои некоја светска влада која би им овозможила на државите заштита на нивните права во меѓународниот систем. Значи, терминот „самопомош“ во овој контекст може да се толкува во правец дека државите се оставени сами на себеси во меѓународниот систем. Сепак, за разлика од минатото, денес сме сведоци на постоење на определен меѓународен систем во кој постои светска организација со свои органи, што овозможува определен ред и поредок во меѓународниот систем. Оттука може да заклучиме дека постоењето на меѓународното јавно право е во интерес, пред сè, на малите држави зашто во спротивно се оставени на целосна милост и немилост на концептот на силата во меѓународните односи.

Разгледувањето на специфичните карактеристики на меѓународниот систем нè води до прашањето за правната природа на меѓународното право. Имено, честопати во литературата се оспорува правната природа на меѓународното право како такво, поточно се оспорува неговиот статус како „право“. Оттука произлегува дека државите како субјекти на меѓународното право се суверени и независни, а со тоа во старт се исклучува постоење на повисока власт која ќе може суверено да го создава меѓународното право и да го спроведува. Односно се надоврзуваат аргументите дека не постои ниту законодавец, ниту судство, ниту пак орган за присилно извршување на преземените обврски согласно со меѓународното право. Токму ваквата ситуација се зема како една од најголемите

забелешки и аргументи во корист на непостоењето на правен статус на меѓународното право. Меѓутоа, ако ги анализираме денешните современи меѓународни односи кои се одвиваат во еден глобализиран свет ќе мора да заклучиме дека апсолутна сувереност не постои, а воедно и постоечката сувереност на државите доживува ослабнување. Токму во овој правец се движи одговорот на претходните забелешки за непостоење на правна природа на меѓународното право. Непостоењето на класичните органи (како судство, полиција, законодавец и сл. во внатрешното право) на меѓународната сцена не значи и автоматски одземање на статусот на „право“ на меѓународното право. Така, не може да се негира дека согласноста на државите искажана во билатералните и мултилатералните договори значи создавање на право, односно самите држави се еден вид на законодавец. Од друга страна, непостоењето на организиран судски систем како во националното законодавство не значи и непостоење на меѓународно право од причина што одредени судски инстанции сепак постојат. Таков е примерот со Меѓународниот суд на правдата, Европскиот суд за човекови права, Европскиот суд на правдата, како и ад хок судовите и трибунали како на пример Меѓународниот суд за воени злосторства сторени во бивша Југославија. Треба да се напомене дека дел од меѓународните правни норми се применуваат директно и од самите национални судски органи на државите. Во однос на забелешката за непостоење на механизам за извршување на преземените обврски мора да се признае дека класичен институт како полицијата во внатрешното право, сепак не постои. Меѓутоа постојат одредени механизми за принуда за придржување кон преземените обврски.

Доколку не станува збор за доброволно придржување кон преземените обврски може да се пристапи кон реципроцитет, економски, дипломатски и други санкции, па дури и воена интервенција (види приказ бр.3).

Сепак се чини дека постоењето на меѓународното право не е спорно за државите ширум светот. Имено, неретко можеле да се слушнат обвинувања од едни кон други држави дека не го почитуваат меѓународното право. Од друга стана пак, дури и државите кои го прекршувале меѓународно право скоро секогаш се труделе да објаснат дека нивните постапки се всушност во согласност со меѓународното право. Оттука станува јасно дека постоењето на меѓународното право е еден неспорен факт кој воопшто не е негиран од државите.

Меѓународен систем

Меѓународни судски инстанции,
реципроцитет, санкции

Jus cogens, легислативни тела при
меѓународни организации,
билатерални и мултилатерални
договори

Држави

Приказ бр. 3

Заради сето ова, статусот на право на меѓународното право не треба да се доведува во прашање туку едноставно да се констатира дека станува збор за едно специфично право кое функционира во специфичен (меѓународен) правен систем.

1.4. Односот помеѓу меѓународното и внатрешното право

Кога веќе еднаш констатиравме дека меѓународното право има статус на право, тогаш логично се поставува прашањето за неговиот однос со внатрешното или националното право. Едноставно можеме да кажеме дека додека домашното право ги уредува правните односи помеѓу поединци, администрација, правни лица и слично внатре во самата држава меѓународното право првенствено ги регулира односите помеѓу самите држави и меѓународните организации. Иако на прв поглед и двете права си имаат сопствен „терен“ за регулирање на односи, сепак секогаш тоа не е така и во реалноста. „Интеракцијата помеѓу меѓународното и националното (или внатрешно или домашно) право ја покажува борбата меѓу државниот суверенитет и меѓународниот правен ред. Додека меѓународниот правен ред тежнее да организира меѓународно општество во согласност со општите интереси на меѓународната заедница, државниот суверенитет може да се користи за да се заштити државата од интервенцијата на меѓународното право во неговиот национален правен систем“ (Диксон и Мекоркуел, 2010, стр.110).

Односот помеѓу меѓународното и националното право во литературата најчесто се посматра низ призмата на теоријата на монизмот и теоријата на дуализмот. Според теоријата на монизмот, меѓународниот правен поредок и внатрешното национално право се еден правен систем во кој меѓународното право е на повисок хиерархиски пиедестал. Според ова, меѓународното

право ги утврдува правосудните граници на територијалната компетентност на државите, односно е логичен услов за постоење на правните поредоци внатре во државите. Согласно со ова, целокупното внатрешно право е изведено, а со тоа и еден вид потчинето (треба да е усогласено) на меѓународното право, кое секогаш е на повисок хиерархиски степен, зашто во спротивно секој од националните правни поредоци ќе може да го тврди истото. Како еден од најистакнатите претставници на теоријата на монизмот го издвојуваме австрискиот интелектуалец Ханс Келсен, според кого меѓународното право е на врвот на глобалниот правен поредок. Во овој правен поредок националните закони се само негов помошен дел. Исто така, познат претставник на монистичката теорија е и Херш Лаутерпахт кој тврди дека меѓународното право има врховен карактер дури и над внатрешното право. Во овој контекст треба да се спомене и името на Алфред Вердрос.

Според дуалистичката теорија, пак, не може да стане збор за постоење на еден заеднички правен систем. Односно, меѓународното право е различно од националното право. Како прилог кон ова тврдење дуалистите приложуваат три аргументи. Прво, меѓународното право е различно од националното право според своите извори. Така изворите на внатрешното право се во рамките на законодавните национални институции, додека пак изворите на меѓународното право често произлегуваат од меѓудржавни договори (значи надвор од националниот правен поредок и институции). Второ, се наведува дека националното право и меѓународното право регулираат сосема различни односи. Така, додека националното право ги

регулира односите помеѓу поединци, но и државата (нејзините институции) и поединците, меѓународното право ги регулира односите помеѓу државите. Трето, се наведува дека постои очигледна разлика во содржината на двете права. Односно, внатрешното право е право кое го рефлектира суверенитетот врз поединци, а меѓународното право рефлектира согласност на волјата на рамноправни суверенитети (и според оваа логика заради тоа е „послабо“ право). Во случај на судир помеѓу внатрешното и меѓународното право, според дуалистите секогаш предност ќе има внатрешното право. Исто така, според дуалистите, меѓународното право не е директно применливо од националните судови, а за да важи мора најпрво да биде прифатено од соодветен национален орган и трансформирано во национално право, па дури потоа да има дејство во внатрешниот правен поредок. Како најистакнати поддржувачи на теоријата на дуализмот ги издвојуваме врвниот германски правник Хајнрих Трипел и италијанскиот правник Дионисио Анцилоти.

Во теоријата на меѓународното право постојат и други гледишта, покрај монистичката и дуалистичката теорија. Така постои и трето гледиште според кое целата дебата за хиерархиска надмоќност помеѓу националното и меѓународното право е излишна. Оттука доаѓа што и двете права си имаат своја сфера на делување во која се автономни и не доаѓаат во нужен конфликт сè додека се во својата сфера. Исто така, двете права не можат да се подредат хиерархиски. Ниту пак националното право е конкурент на меѓународното право, зашто во тој случај ќе престане да биде национално право. Од друга страна, меѓународното право не е конкурент на националното право заради различниот предмет кој

го регулира, а во случај кога наметнува обврски за националното право, тоа сепак зависи од националното право кое пропишува на кој начин ќе се постапува во такви случаи. Честопати овој трет пристап се нарекува теорија на координација. Некаде во оваа средина е Британецот Х.Л.А. Харт, според кого меѓународното право не е ништо друго туку збир од серии од примарни правила. Како поддржувач на теоријата за координација неизбежно мора да го спомнеме и Џералд Фицморис, според кој и двата системи (меѓународно право и внатрешно право) си се супериорни и тоа секој во својата област. Со слични ставови е и Rousseau (види приказ бр. 4).

Теорија на монизам

- Внатрешното и меѓународното право се дел од еден правен систем
- Меѓународното право е на повисок хиерархиски пиедестал

Теорија на дуализам

- Не постои еден заеднички правен систем
- Внатрешното право е на повисок хиерархиски пиедестал

Теорија на координација

- Двете права си имаат своја сфера на делување во која се автономни
- Двете права не можат да се подредат хиерархиски

Приказ бр. 4

Во контекст на расправата за односот на внатрешното и меѓународното право Браунли наведува шест битни аспекти во практиката на меѓународниот суд и другите меѓународни трибунали. Тоа се „а) Внатрешното право може да биде доказ за прекршување на правило од договор или обичајно право (...) б) Судските забелешки не се применуваат на предмети од внатрешното право (...) в) Интерпретацијата на нивните сопствени закони од

страна на националните судови е неважечко пред Меѓународниот трибунал. Овој принцип почива делумно на концептот за ограничен домен на домашната јурисдикција, а делумно на практичната потреба за одбегнување на контрадикторните верзии на законот на државата, кој доаѓа од различни извори; г) *Dicta* на меѓународните трибунали (веќе цитиран) во некоја мера почива на претпоставката дека за кој било предмет од домашната јурисдикција, а за која е повикан трибуналот, мора секогаш да постои применливо правило од внатрешното право, кое ќе биде утврдено на ист начин како и другите „факти“ во случајот (...) д) Меѓународните трибунали не можат да објават внатрешна невалидност на правилата, бидејќи меѓународните законски одредби мора да го почитуваат ограничениот домен на домашна јурисдикција; ф) Одредени судии на Меѓународниот суд, како последица на предлогот дека „внатрешните закони се едноставни факти“ изјавија дека Меѓународниот трибунал „не го интерпретира националниот закон како таков“. Овој став е отворен за прашања (...)” (Браунли, 2008, стр.39).

Ако се направи една компаративна анализа на уставните решенија во поглед на регулирањето на овој однос може да се заклучи следново. Германија му дава приоритет на меѓународното право. Во Обединетото Кралство преовладува дуалистичката концепција, односно меѓународното право за да стане дел од национално законодавство треба најпрвин да биде прифатено како национално законодавство преку процесот на ратификација. Слично уставно решение е предвидено и со Уставот на САД, каде што се наведува дека меѓународните договори ратификувани согласно со Уставот на САД автоматски стануваат дел од домашното право.

Сепак, САД имаат мешан монистичко-дуалистички систем зашто меѓународното право е директно применливо во некои судови во САД¹. Или пак ако го земеме, на пример, италијанскиот Устав од 1974 година ќе забележиме дека според своите решенија ја сместува Италија во државите со дуалистичка концепција. Голем број држави го следат принципот на прифаќање на принципите од меѓународното право преку соодветни уставни одредби, при што овие принципи од меѓународното право директно се применуваат од внатрешните судови (тука спаѓа и Уставот на Република Македонија од 1991 година), а тоа значи дека доминира практиката на согласност со правните системи на секоја конкретна држава (Фрчкоски, Тупурковски и Ортаковски, 1995). Сепак, генерално може да се каже дека само мал број устави му даваат апсолутен приоритет на внатрешното право како на пример Белорусија, Узбекистан и Туркменистан.

¹Види случај Одлука на Врховен суд на САД по име *Medellín v. Texas* 552 U.S. 491 (2008)

Прашања и задачи за размислување

1. Зошто меѓународниот систем има уникатни карактеристики и по што се разликува од внатрешниот (национален) систем?
2. Објасни го односот помеѓу меѓународното и внатрешното право согласно со теоријата на монизам, дуализам и координација?
3. Прочитај го текстот во прилог бр.1 насловен како *Мелоскиот дијалог* и обиди се да изведеш заклучоци за меѓународниот систем и начинот на кој истиот функционира. Анализирај ја улогата на силата во меѓународните односи наспроти моралот и правото. Во овој контекст размисли и за причините кои довеле до употреба на сила, како и влијанието и можната улога на трета страна.

2. ИЗВОРИ НА МЕЃУНАРОДНОТО ПРАВО

Во услови кога во меѓународното општество отсуствува систем на централно организирана власт, меѓународното право го создаваат (во прв ред) државите сместени на хоризонтално ниво, со формално изедначен правно-креирачки капацитет. Историски, државите уште одамна развиле два основни методи на хоризонтално креирање на правно-обврзувачки правила: обичајното право и меѓународните договори. Обичајните правила ги создавале спонтано, низ практично однесување во меѓусебната интеракција, на помалку или повеќе несвесен начин. Откако ќе биле создадени, обичајните правила (по правило) важеле за сите држави, независно од тоа дали активно учествувале во тој процес (дејство erga omnes). Со меѓународните договори, пак, државите, низ процесот на договарање, на свесен начин создале пишани норми, што важеле единствено за страните на договорот (дејство inter partes).

(Фрчкоски, Георгиевски, Петрушевска - професори)

2.1. Поделба и хиерархија на изворите на меѓународното право

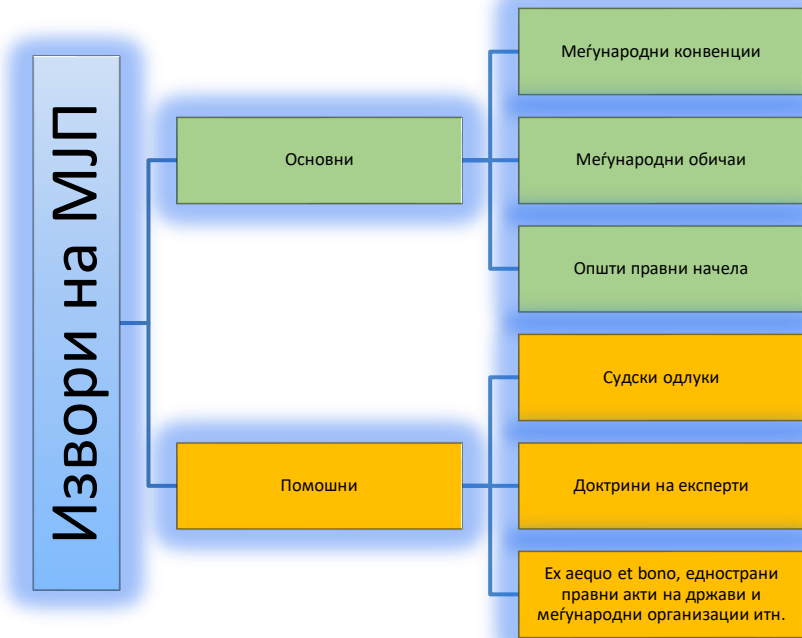
Во литературата најчесто се прави поделба на: формални и материјални извори. Формалните извори се оние кои им доделуваат на правилата задолжителен карактер. Така, овие извори ги искажуваат конституционалните механизми за идентификување на правото. Од друга страна, пак, материјалните извори ја опфаќаат реалната содржина на правилата. Така, материјалните извори ја вклучуваат суштината или предметот на регулативите.

2.2. Извори на меѓународното право согласно со Статутот на Меѓународниот суд на правдата

Проблемот со отсуството на класична законодавна, извршна и судска власт во меѓународното право се отсликува и врз детектирање на неговите извори. Сепак, изворите во меѓународното право можеме да ги детектираме користејќи го Статутот на Меѓународниот суд на правдата² во кој се наведува дека судот, чија задача е да одлучува за спорите кои му се поднесени согласно со меѓународното право, при одлучувањето применува:

- меѓународни конвенции,
- меѓународни обичаи,
- општи правни начела признати од цивилизираните народи,
- судски одлуки (како помошен извор);
- доктрини на познатите специјалисти-правници по меѓународно право (како помошен извор);
- начелото „ex aequo et bono”,
- како и едностраните правни акти на државите, актите на меѓународните организации и т.н. меко право („soft law”) (види приказ бр. 5).

²Види член 38 од Статутот на Меѓународниот суд на правдата.

Приказ бр.5

2.2.1. Меѓународни конвенции

Меѓународните конвенции односно меѓународните договори се најраспространет метод за создавање на меѓународното право. Под поимот меѓународен договор се подразбира правен акт кој е производ на согласноста на волјите на два или повеќе субјекта на меѓународното право, кој е изразен преку

надлежните органи на овие субјекти, а со цел создавање на определени правни правила, односно права и обврски заради остварување на заеднички интерес или разрешување определено спорно прашање (Фрчкоски, Тупурковски и Ортаковски, 1995). Меѓутоа, не секогаш согласноста на волјите помеѓу два или повеќе субјекти на меѓународното право се нарекува меѓународен договор. Честопати се среќаваат термини како повелба, пакт, акт, конвенција, конкордат, декларација итн.

Повелба е меѓународен договор со кој се основа меѓународна организација. Најпознат пример е Повелбата на ОН.

Пакт е меѓународен договор со кој се создаваат воени сојузи што е во корелација со значајни политички прашања. Познат е воениот троен пакт оската Рим-Берлин-Токио, склучен пред Втората светска војна.

Акт е меѓународен договор кој настанува како производ на некоја меѓународна конференција и се состои од повеќестрани спогодби постигнати на истите. Познат акт е завршниот акт на страните договорнички на Генерална спогодба за тарифите и трговијата (ГАТТ)³ од 1951 година.

Конкордат се меѓународни договори чијашто една страна задолжително е Светиот престол, а од друга страна се други држави. Конкордат се склучува со цел регулирање на положбата на католичката црква во државата потписник на Конкордатот. Таков пример е Конкордатот помеѓу Светиот престол и Бразил, склучен во 2008 година.

³Скратеница од англиски јазик: “General Agreement on Tariffs and Trade” или во превод: „Генерална спогодба за тарифите и трговијата”.

Декларација е, всушност, акт кој не конституира строги правни обврски, туку многу повеќе утврдува определени начела и морални обврски кои треба да се следат, односно да се земат предвид при определено постапување или одлучување. Пример за Декларација имаме уште во 1871 година со Лондонската декларација.

Врз основа на бројот на договорните страни, меѓународните договори можат да бидат поделени на билатерални договори и мултилатерални договори. Така, за билатерален меѓународен договор можеме да зборуваме само во случај на постоење на две договорни страни. За мултилатерален договор, пак, можеме да зборуваме само при постоење на повеќе страни (најмалку три договорни страни).

Договорите можат да се поделат на договори кои создаваат право кое има универзална релевантност (мултилатерални договори) и на договори кои создаваат право кое има применливост само на две или пак на помал број на држави, односно има регионална релевантност (билатерални или мултилатерални договори на држави од еден определен регион).

Во принцип поделбата според облигационата природа на договорите не ќе биде исправна зашто облигационата природа на договорите е заснована на начелото *pacta sunt servanda* (договорите се обврзувачки).

Според природата на договорите, можеме да ги поделиме на договори-спогодби или контраактуелни договори и договори-закони или легислативни договори. Договорите спогодби регулираат конкретно прашање додека пак договорите закони се многу повеќе апстрактни со

можност во иднина да послужат како основа за решавање на конкретни прашања.

Треба да се спомене дека покрај договорите и резолуциите на ОН и заклучоците на Комисијата за меѓународно право при Генералното собрание можат да се јават како извор на правото.

2.2.2. Меѓународен обичај

Меѓународен обичај согласно со Статутот на Меѓународниот суд на правдата е исто така еден од изворите на меѓународното право. Статутот на Меѓународниот суд на правдата го дефинира меѓународниот обичај. Според член 38, меѓународниот обичај се дефинира како општа практика прифатена како право. Формулацијата „прифатена како право“ ни имплицира дека не станува збор за право, но сепак може да биде третирана, односно е прифатена како право. Ова значи дека обичајното решавање на ситуации и односи може да биде сметано како право, особено во ситуации на постоење на правни празнини.

Дејствијата со кои се воспоставува обичајот се различни, но повеќе или помалку ирелевантни за третирањето на обичајот како правен извор. Она што многу повеќе значи за тоа дали еден обичај може да се третира како право е постоењето или непостоењето на неговите основни елементи. Сепак, пред воопшто да го разгледуваме постоењето на основните елементи мора најпрвин да е исполнет еден предуслов. Така, обичајот мора да е во согласност со веќе постоечките норми и принципи на

меѓународното право, односно не може да биде спротивен на меѓународното право. Инаку основни потребни елементи за постоење на обичајот се:

- практиката на државите,
- траење на практиката,
- конзистентност на практиката,
- општост на практиката,
- *opinio juris* (види приказ бр. 6).

„Првиот услов на меѓународното обичајно право е да воспостави релативно униформна и постојана државна пракса по однос на одредено прашање. Таквата државна пракса може да биде во многу форми: акти донесени од страна на државите во дипломатските односи со други држави; акти донесени внатрешно во државите преку нивното законодавство или судови; акти донесени од држави пред меѓународни организации, дури и инертност на државите кога тие се соочени со одредено прашање. Дали праксата на меѓународните организации (пр. резолуциите на Генералното собрание на ОН или работата на Комисијата за меѓународно право) треба да бидат вклучени како доказ е покомплицирано и понекогаш контроверзно. Во секој случај, државната пракса мора да биде релативно униформна и постојана, но не треба да биде совршена. Идеално, таа со текот на подолг период треба да стане јасна, отколку за краток временски период. Отфрлањето на постоечко правило може да бара високо ниво на доказ за постоење на државна пракса отколку создавање на ново правило кое не постоело претходно. На пример, во познатиот случај Пакет Хабана пред Врховниот суд на САД прашањето беше дали крајбрежните рибарски бродови на

непријателска држава може да бидат заземени од САД како воена награда. Не постоеше договор во врска со ова прашање што ги обврзуваше САД, сепак судејќи судот го сметаше обичајното право како дел од правото на САД, тој започна со анализа на државната пракса од 1400 г. сè до 1800 г. Судот го донесе следниот заклучок: „Со античката употреба помеѓу цивилизираните нации, почнувајќи векови наназад, и постепено созревајќи во правило на меѓународното право, крајбрежните рибарски бродови, кои ја извршуваат нивната работа на фаќање и носење свежа риба се сметаат за изземени, со нивниот товар и екипаж, од заробување како воена награда“. Согласно со кажаното, судот одлучи дека САД не треба да го заработ крајбрежниот рибарски брод *Пакет Хабана* како воена награда” (Марфи, 2006, стр.78-79).

Вториот елемент е траењето на практиката. Имено, обичајот по дефиниција се смета за акт на повторување со кој се решава определен однос или ситуација на ист еднаков начин. Односно, не може да се смета за обичај дејствие кое се случува и повторува во многу краток временски период. Секако, треба да се напомене и дека „константноста и обопштеноста на практиката се веќе докажани, но потребно е и одредено времетраење. Времетраењето, секако, ќе биде дел од доказот за обопштеноста и константноста. Долга (а уште помалку древна) практика не е потребна, а правилата поврзани со воздушниот простор и континенталниот гребен произлегоа од брзото развивање на практиката” (Браунли, 2008, стр. 6).

Трет елемент на обичајот е конзистентноста на практиката. Ова значи дека практиката при воспоставувањето на обичајот треба да биде

постојана. Станува збор за тоа дека практиката при воспоставување на обичајот да не биде прекинувана, односно нејзиниот континуитет да е неспорен односно важно е дали постоеле формални „протести“ на другите страни кои го оспорувале обичајот. Молчењето на другите страни се разбира како прифаќање на обичајот (Фрчкоски, Тупурковски и Ортаковски, 1995).

Четвртиот елемент е општоста на практиката, односно „(...) не е потребна универзалност, но вистинскиот проблем е да се одреди вредноста на воздржување од протест на страна на одреден број на држави во присуство на практика проследена од некои други. (...) Во случајот рибари (Велика Британија против Исланд), Меѓународниот суд се осврна на проширувањето на риболовната зона до 12 милји „што подоцна беше општоприфатено (...)“ (Браунли, 2008, стр.7).

Петтиот елемент е „*opinio juris*“, односно верување во задолжителната природа на практиката како еден вид обврска за државата. „Брирли зборува за прифаќањето на одредена практика „како задолжителна“ од страна на државата, а Хадсон се залага за „концепт со кој практиката е побарана или е константна со меѓународното право. „Некои автори не сметаат дека овој психолошки елемент е неопходен за формирање на обичај, но тој, всушност, е неизбежна состојка“ (Браунли, 2008, стр. 8). Значи „(...) со цел да се формира ново обичајно правило, не само што мора да се обрне внимание на актите, туку тие треба да бидат придружувани од *opinio juris* *necessitates*“ (Браунли, 2008, стр.10).

Приказ бр. 6

2.2.3. Општи правни начела

Општите правни начела признати од цивилизираните народи се, исто така, наведени во Статутот на Меѓународниот суд како извор на меѓународното право. Формулацијата „општи правни начела прифатени од цивилизираните народи“ си има своја историска подлога. Станува збор за формулација која имала задача да обезбеди основни процедури кои ќе ја стандардизираат постапката пред

меѓународните арбитражи. Станува збор за правила и процедури кои ќе внесат некаква правна сигурност и елементарна правичност. Дел од ова е начелото дека никој не може да биде судија во свој спор, начелото на пресудна работа, начелото *pacta sunt servanda* (договорите мора да се почитуваат), начелото на сослушување на странки и др. Формулацијата „цивилизирани народи“ си има своја историска подлога и денес се смета како непотребна и историски надживеана.

Треба да се напомене и постоењето на општите правни принципи како помошни извори на меѓународното право. Во кој било правен систем може да се појави ситуација на правна празнина. Така при разгледување некој конкретен случај, надлежниот суд може да утврди дека одредена ситуација воопшто не е регулирана со ниту еден закон или судски преседан, а ниту пак има соодветен обичај кој може да се примени. Оттука произлегува дека е невозможно секоја можна ситуација и однос да бидат регулирани со правото. Во вакви ситуации надлежниот суд преку својот судија или совет од судии ќе пристапи кон изведување на релевантно правило од веќе постојните правни правила преку методот на аналогија или пак директно од други општи принципи. Бидејќи постојат многу помалку решени предмети во меѓународниот правен систем отколку во националниот правен систем, а не постои законодавен метод за производство на правила за новонастанатите ситуации, многу логично е дека потребата од примена на општите начела ќе биде изразена многу повеќе во меѓународното право отколку во националното.

2.2.4. Судски одлуки и доктрини на експерти по право

Судските пресуди се сметаат повеќе за помошни и споредни средства за одредување на правото отколку реален и формален извор на меѓународното право. Како судски одлуки кои можат да се сметаат за извор на меѓународното право, пред сè, се сметаат пресудите на Меѓународниот суд на правдата, но и на меѓународните арбитражи. Пресудите пред сè на Меѓународниот суд на правдата како прецеденти имаат влијание врз определен вид на ситуации и односи, или поконкретно спорови во меѓународното право и заради тоа честопати се цитираат како авторитетни и одлуки со голема правна издржаност. Секако одредено влијание врз меѓународното право можат да имаат и националните судови одлучувајќи по материја од меѓународните односи.

Доктрините, мислењата, ставовите и експертните на познатите квалификувани специјалисти-правници од областа на меѓународното право се исто така еден спореден односно помошен извор на меѓународното право. Историски гледано, влијанието на академските автори врз создавањето на меѓународното право било од огромно значење⁴. Меѓутоа денес нивните трудови многу повеќе се користат за тоа да се открие што точно се мисли и треба да се постигне со конкретно право отколку како директен извор на меѓународното право. Честопати токму мислењата на познатите специјалисти и експерти по меѓународно

⁴Како на пример работата на Џентили, Гротиус, Вател, Гидел, Русо и др.

право се користат и цитираат од страна на определени држави со цел одбрана на свои определени ставови, барања и сл. Секако дека ова го отвора прашањето за тоа колку навистина експертски и независно можат да размислуваат специјалистите по меѓународно право ако се знае дека секој од нив доаѓа и е граѓанин на некоја држава? Сепак, не би требало да се изведе заклучок дека нивните мислења се тотално субјективни, зашто на ваков начин би го изгубиле статусот на познати специјалисти по меѓународно право. Нормална доза на субјективитет и тежнење кон интересите на сопствената држава не се исклучуваат, но затоа пак се практикува консултирање на мислења на повеќе специјалисти за едно конкретно прашање во меѓународното право како ќе може да преовладее објективниот правен елемент.

Начелото „ex aequo et bono“ е начело на правичност, односно раководење според она што е правилно, добро, еднакво и совесно. Според член 38 од Статутот на Меѓународниот суд на правдата, судот може да одлучува согласно со ова начело кога страните се согласни на тоа. Начелото значи моќ на арбитражите да одлучат според она што тие го сметаат за фер и правично.

Како извори би требало да се напоменат и едностраните правни акти на државите, но и актите на меѓународните организации. Во однос на едностраните правни акти треба да се истакне дека со истите не се врши некаква меѓународно легислација која ги обврзува другите држави зошто, по правило, за тоа е потребна волја од другите држави. Но, едноставните правни акти, па дури и изјави од надлежни државни претставници можат да бидат извор на меѓународно-правни обврски за таа

држава ако се дадени со таква намера, а особено кога станува збор за протести или признавања.

Секако треба да се спомене и таканареченото „меко право“ (soft law) кое нема задолжителна правна сила наспроти „тврдото право“. Мекото право се смета за еден вид на флексибилна опција односно се користи како инструмент за необврзувачка спогодба која во себе содржи потенцијал во иднина да стане обврзувачка, а во меѓувреме се спроведува согласно со принципот на „добра волја“.

2.3. Хиерархија на изворите на меѓународното право

„Иако постои претпоставка против нормативниот конфликт, меѓународното право не е јасно како домашното право во подредувањето на конституционалната власт и ситуацијата е сложена со ширењето на меѓународните судови и трибунали кои постојат на нехиерархиски начин“ (Шо, 2009, стр. 96). Сепак можеме да зборуваме за одредена хиерархија помеѓу изворите на меѓународното право. Така, доста е лесно да заклучиме дека судските одлуки и доктрините на најпознатите специјалисти-правници по меѓународно право се најдолу на хиерархиската скала, од проста причина што истите се сметаат за споредни, односно помошни извори на меѓународното право. Општите правни начела признаени од цивилизираните народи, пак, хиерархиски се сместени на едно ниво погоре од судските одлуки и доктрините на најпознатите специјалисти, но сепак се подолу од меѓународниот обичај и меѓународните конвенции. Приоритетот

понеѓу меѓународните конвенции и меѓународниот обичај е малку посложено прашање. Обично договорите заменуваат некој обичај кој постоел. Сепак договорите може да престанат да важат и пак да бидат заменети со нови обичаи. Исто така, иако е тоа предмет на дебата, можно е коегзистирање на меѓународните конвенции и меѓународните обичаи. Сепак, се чини дека преовладуваат аргументите дека меѓународните конвенции го заземаат највисокото место во хиерархијата на меѓународните извори. Впрочем тоа може да се потврди и со неформалната хиерархија на набројување на изворите во член 38 од Статутот на Меѓународниот суд за правдата.

2.4. Кодификација на меѓународното право

Кодификацијата е реална потреба како во внатрешното национално право, така и во меѓународното право. Кодификацијата значи две работи. Прво, собирање на постојните правни прописи и второ систематизирање на истите во еден зборник. Кодификацијата има голема практична улога зашто на едно место систематизирано и подредено ги презентира постојните правни правила кои можат да постојат и без кодификацијата, но на еден несистематизиран начин. Оттука, постоењето на кодификација во која било правна материја е позитивна работа и претставува големо олеснување за кој било консумент на таа правна материја.

Се чини дека во рамки на меѓународното право најголем придонес и за првпат поорганизирано кон негова кодификација се дало од Друштвото на народите и денешната ОН. Во рамки на Друштвото на

народите бил формиран Комитетот на експерти за постепена кодификација на меѓународното право. За да може да ја врши својата функција, Комитетот бил составен од 16 правни експерти од повеќе држави. Овој комитет имал одреден успех кон кодифицирањето на меѓународното право во целина, но сепак неговата работа престанува со престанувањето на работата и постоењето на Друштвото на народите заради избувнувањето на Втората светска војна.

Во голем дел, работата на Друштвото на народите била наследена и преземена од ОН. Во овој правец во рамките на ОН функционира Комисија за меѓународно право. За да ја извршува својата работа Комисијата е составена од 25 истакнати членови правници - специјалисти по меѓународно право од различни држави, што впрочем е преземено решение од времето на функционирањето на Комитетот за кодификација на меѓународното право од времето на Лигата на народите. Членовите се со мандат од 5 години и со можност за реизбор, а ги бира Генералното собрание на ОН. Со цел да се овозможи поголема објективност во работата на Комисијата се води сметка членовите да доаѓаат од сите правни системи во светот. Во овој контекст членовите на Комисијата не се претставници на државите од кои доаѓаат, туку работат во лично својство за интересите на Комисијата.

Следствено, државите се лишени од можноста да ги разрешат членовите на Комисијата и со тоа да имаат инструмент за влијание врз нив. Комисијата има обврска барем еднаш годишно да се состанува и да поднесува извештај до Генералното собрание (ГС). Обврската за поднесување извештај логично произлегува од фактот што истата е основана од

Генералното собрание⁵ и воедно официјално функционира како негов постојан помошен орган. Генералното собрание постапува по нацрт-конвенциите на Комисијата и може предлог-кодификуваната материја да ја донесе како конвенција која треба да биде дополнително ратификувана од државите потписнички. Воедно, кодификацијата може да биде извршена и со директно прифаќање на конвенциите по пат на расправа во Генералното собрание.

Комисијата за меѓународно право во рамките на Генералното собрание досега има остварено значаен напредок во кодификување на меѓународното право. Примери за ова се женевските конвенции за заштита на жртвите во војна, виенските конвенции за дипломатско и конзуларно право, пактовите за човекови права, конвенцијата за геноцид и др.

Сепак, мора да се напомене дека одредени обиди за кодификација на меѓународното право постоеле и пред создавањето на Друштвото на народите и ОН, па дури и паралелно со нив. Таков пример бележиме во 1815 година за време на траењето на Виенскиот конгрес. Овој собир на големите сили бил искористен од своевремено познатиот правник Лорензо Колини кој го испратил својот проект за кодекс на меѓународното право. Во 1911 година се бележи проектот за кодификација на меѓународното право од познатиот правник од Бразил - Епитасио Песоа. Овие и слични обиди за кодификација на меѓународното право имаат вредност како постепени скалила кои довеле до првите посериозни и реални кодификации на делови

⁵Во 1947 година.

од меѓународното право во рамки на Друштвото на народите и Организацијата на Обединети нации. Како одредени кодификации надвор од овие организации исто така ги издвојуваме и Париската декларација за морско воено право, кодификацијата на меѓународното право во делот на военото право⁶ и др.

Без разлика на начините со кои се дошло до кодификација, интересно е да се разгледа еден специфичен однос. Имено, по дефиниција, кодификацијата е собирање и систематизирање на постојните правни прописи. Исто така, со кодификацијата дел од обичајните правила се преобразуваат во пишувани, прецизни и усогласени правила. Ова го отвора прашањето за односот на кодификацијата со легислацијата. Односно се поставува прашањето дали кодификацијата е собирање и систематизирање на постојни правни прописи или пак при самата кодификација помалку или повеќе се врши и одредена измена, односно дополнување на постојното право? Токму овој однос е основа за создавање на два тabora, односно две спротивставени мислења во теоријата на меѓународното право. Според првата страна, кодификацијата не смее да биде ништо повеќе од едноставно вид на метода за обработка на меѓународните правни правила. Втората страна, пак, смета дека кодификацијата има одреден законодавен карактер, односно воопшто не е само обична метода за обработка на меѓународните правни правила. Сепак, оваа теоретска расправа лесно може да излезе од полето на теоријата и да се префрли во

⁶Донесени за време на Хашките мировни конференции во 1899 и 1907 година.

реален проблем. Така, одредени држави можат да одбијат прифаќање на одредена кодификација ако всушност таа значи создавање на ново право наместо просто кодификување на постојното, за што тие впрочем дале согласност. Сепак, се чини дека реално не е можно кодификување без барем најмало внесување на елементи на ново право, што е логично и очекувано во процес на создавање на систематска целина на дотогаш одделени правила. Значи можеме да констатираме дека вообичаено кодификацијата е проследена со одредена измена, односно дополнување на постојното право што значи дека врши и делумна легислација. Затоа при вршењето на кодификацијата мора да се биде многу внимателен и да се изврши легислација само онаму каде што е неопходна со цел да дојде до усогласување и системско поврзување на дотогашните одделни правни правила за да не дојде до ситуација кодификацијата да биде оквалификувана како чиста легислација и заради тоа да не биде прифатена од одредени држави.

Во контекст на теоретската расправа, треба да се разгледа уште еден однос. Станува збор за односот на веќе изготвената кодификација, односно на кодификуваните правила со обичајните правила. Проблемот произлегува од прашањето какво значење имаат и дали воопшто имаат обичајните правила кои не се третирани со соодветната кодификација. Така, во теоретската расправа по ова прашање се развиле две гледишта во меѓународното право. Според првата концепција, обичајните правила кои не се вклучени со кодификацијата треба да бидат забранети за примена. Според второто гледиште, обичајните правила кои не се опфатени со кодификацијата не престануваат да важат по

автоматизам, дури можат да служат и како дополнителен извор на извршената кодификација. Секако, за да биде ова случај потребно е истите да не се спротивни на кодификуваниот текст.

Прашања за размислување

- 1.Објасни ги изворите на МЈП.
- 2.Објасни ја хиерархијата во изворите на МЈП.
- 3.Што е тоа кодификација и зошто е битна за МЈП? Во овој контекст размисли за односот на кодификацијата со легислацијата и на кодификуваните правила со обичајните правила.

3. ДРЖАВАТА КАКО СУБЈЕКТ НА МЕЃУНАРОДНОТО ПРАВО

*Декларацијата за независност вели кога владата ќе биде неуспешна, луѓето имаат право да ја заменат. Ете, владата на државата Њујорк беше неуспешна и луѓето имаат право, навистина луѓето имаат оберска да дејствуваат.
(Andrew Cuomo - гувернер на Њујорк)*

3.1. Поим на меѓународно-правни субјекти

Постојат повеќе гледишта по однос на прашањето за тоа кој може да биде субјект на меѓународното право. Ова произлегува оттаму што самиот концепт на меѓународен правен субјективитет може да биде многу релативен зашто различни видови на меѓународни правни лица можат да имаат различно ниво на меѓународен субјективитет. Без да навлегуваме во понатамошни теоретски расправи можеме едноставно да предложиме дека за да можеме да зборуваме за субјект на меѓународното право истиот мора да исполнува два услова. Прво, да биде носител на меѓународни права и директно да ги остварува и второ, директно да биде одговорен за обврски за извршувањето на истите (Бартош, 1954). Согласно со ова, државите и меѓународните организации се најочигледните субјекти на меѓународното право. Сепак, постојат определени корпорации кои без разлика дали се приватни или јавни можат да поседуваат определен меѓународен правен капацитет. Така и не толку ретко денес можат да се сретнат примери каде што вакви корпорации се

субјекти на склучување договори со други држави.⁷ Исто така, не толку ретко дипломатските претставништва на државата во која е регистрирана корпорацијата им даваат поддршка на корпорациите при склучување на овие договори. На овој начин се излегува од правните регулации пропишани со внатрешното право по однос на регулативата за активност на странски државјани, претпријатија и сл.

Интересно е дека човекот како индивидуа може понекогаш да биде со статус на правна личност во меѓународното право. Сепак, досегашните примери покажуваат дека тоа се само специфични ситуации каде што човекот е со крајно ограничен субјективитет на меѓународен план. Во однос на потпишувањето на договори, тоа не е можно за човекот како индивидуа.

Така, за разлика од неспорниот меѓународно-правен субјективитет на државата и на меѓународните организации, истиот е прилично спорен и ограничен кај одредени корпорации и уште повеќе кај човекот како индивидуа. Во овој дел го обработуваме еден од најзначајните субјекти на меѓународното право – државата, а веќе во наредните глави меѓународните организации и човекот односно индивидуата.

Значи можеме да заклучиме дека под терминот субјекти на меѓународното право се подразбираат носителите на меѓународно-правните права и обврски, кои непосредно ги остваруваат своите права во меѓународните односи, но во исто време се и непосредно одговорни за извршувањето

⁷И покрај тоа што истите се регистрирани во и според определено национално право.

на своите меѓународно-правни обврски (Фрчкоски, Тупурковски и Ортаковски, 1995).

3.2. Белези на државата

Основен принцип во меѓународното право е дека секоја држава (барем формално-правно) е еднаква без разлика на својата територијална големина, популација, економска, политичка, воена или каква било друга моќ. Еднаквоста произлегува од концептот на суверенитет. Имено, државите се суверени а заради тоа и еднакви. Суверенитетот пак можеме да го дефинираме како отсуство на повисока власт од онаа на државата. Суверенитетот се одразува во три битни правци. Прво, постоење на јурисдикција врз својата територија и својата популација, понатаму, постоење на должност за немешање во внатрешните работи на другите држави и конечно право да се даде согласност или не за, членство во меѓународни организации, пристапување кон меѓународни договори и обврски итн. (Crawford, 2012). Сепак, за да можеме да говориме за постоење на држава правно гледано а согласно со Конвенцијата од Монтевидео од 1933 год. мора да се исполнети четири услови.

Прво, секоја држава мора да има свое определено постојано население. При ова, бројот на населението не е критериум, односно не постои меѓународно-правен услов за минимум број на население кое треба една држава да го има за да меѓународно-правно постои. На пример, Лихтенштајн, Монако, Сан Марино, Науру, Тувалу и други држави имаат има многу мал број на население

(помалку од 40.000), а сепак тоа не е пречка да постојат како држави, признати од меѓународната заедница, да се членки на ОН итн. Населението е правно поврзано со државата преку институтот на „државјанство“ што практично значи постоење на определен правен однос помеѓу индивидуата и државата. Индивидуата го задржува своето државјанство и правната врска со матичната држава дури и кога се наоѓа во странство и е во друга држава.

Второ, секоја држава мора да има своја државна територија. Државната територија е суштински белег на државата, притоа битно е да постои, а не е битна нејзината големина. Така, формално-правно, ирелевантна е големината на државната територија, но битен е фактот на нејзиното постоење. Токму затоа постојат држави кои се десетици па и стотици пати поголеми или помали од другите според својата територија, но сепак формално се меѓународно-правно еднакви. Согласно претходново, држава е и Австралија со нешто повеќе од 7,500,000 km², но држава е и Монако чија територија се протега на нешто повеќе од 2 km². Државната територија се разграничува со останатите државни територии преку демаркација на државните граници кои ја обележуваат територијата каде што се протега еден суверенитет од друга територија каде што се протега друг суверенитет. Сепак се чини дека меѓународното право толерира извесно отстапување од барањето за постоење на точно определени државни граници. Така познат е примерот со Израел и зачленување во ОН без точно утврдена државна граница. Веројатно она што беше пресудно е фактот на постоење на определена поврзана територија врз која се остварува власт. Значи државните граници се лимитот на простирањето на државната територија.

Во рамки на државните граници спаѓа и воздушниот столб над површината на земјата, но и на земјишниот слој под површината на земјата, нормално во рамки на државните граници одбележани на самата земјишна површина. Сепак, новите техничко-технолошки изуми и пронајдоци ја изнудија потребата од попрецизно дефинирање на државната територија. Така, поправилна е констатацијата дека државната територија се протега над површината на земјата и тоа воздушно сè додека е можно практикување на државната власт (што зависи од степенот на развиеност на државата), но најмногу до крајот на атмосферата по што доаѓа вселената која е прогласена за заедничко добро на човештвото. Во однос на протегањето на државната територија под земјата, истата се протега во длабочина согласно со техничките достигнувања и можности на државата, а најмногу до идеалниот центар на земјата. Достигнувањата во воздушната цивилна и воена индустрија особено по Втората светска војна наметнаа потреба од попрецизно дефинирање на прашањето за суверенитет на воздушниот простор над секоја држава. Значаен придонес на меѓународното право кон овој проблем е Конференцијата во Чикаго одржана во 1944 година. На оваа конференција биле усвоени Конвенција за меѓународно цивилно воздухопловство и спогодбите за меѓународен воздушен транзит, транспорт и привремената спогодба за меѓународно цивилно воздухопловство. Согласно со овие правни акти државите останаа единствени во суверенитетот во својот воздушен простор над нивната територија. Сепак право на транзит имаат патничките, но не и воените авиони за кои е потребна претходна дозвола. Воедно државата го задржува правото поради своја

безбедност да го ограничи или забрани на странските авиони прелетот над одредени зони од нејзината територија, за што мора да бидат известени.

Третиот услов за еден ентитет да биде меѓународно-правно сметан за држава е да има сопствена влада, односно суверена власт која владее и управува на државната територија. Притоа не е битна формата на владата туку нејзината ефикасност. Односно, битно е дали ефикасно и целосно ја владее државната територија? Затоа се бара владата да ја овозможи внатрешната сувереност и над неа (највисоката политичка и правна власт) да нема друга повисока арбитражна власт во државната територија. Повторно, постојат примери каде што ова правило не било од пресудно значење со цел определени држави да се решат за признавање. Така на пр., Австрија ја призна Хрватска во јануари 1992 год. во моментот кога Владата на Хрватска не контролираше еден добар дел од својата територија.

Капацитет да влегува во односи со други држави е четвртиот услов и е логично продолжение на внатрешниот суверенитет на надворешен план. Ова практично значи независност на државата во донесувањето на одлуката да потпишува договори со други држави. Ова значи дека наполно суверен ентитет може само доброволно да прифати ограничувања на неговите активности, освен во случај на *ius cogens* - меѓународно задолжително право.

3.3. Признавање на држава

Признавањето на држави е прашање кое редовно се актуализира при создавање на нови држави (најчесто преку повикување на принципот на самоопределување), но и при распад на сложени држави, како на пример поранешна Југославија.

Генерално постојат две теории во однос на признавањето на државите. Првата е конститутивната теорија според која актот на признавање од страна на други држави ѝ дава меѓународно-правен карактер на државата која бара признавање. Заради ова, новите држави се оформуваат како субјекти на меѓународното право благодарение на волјата на веќе постојните држави (кои ја признаваат новата држава за нов меѓународен субјект).

Според втората декларативна теорија новата држава стекнува улога во меѓународното право, но не заради согласноста на другите, веќе постоечки држави (како што тврди конститутивната теорија), туку заради фактичката состојба дека новиот државен субјект постои и е конституиран како држава со исполнување на четирите услови-белези за државност. Согласно со оваа теорија, новата држава станува субјект на меѓународното право, независно од волјата за признавање на овој факт од страна на другите држави. Согласно со ова создавањето на една нова држава е факт, а признавањето на таа држава од останатите членови на меѓународната заедница е правно-политички акт од кој не зависи фактичкото постоење на новиот меѓународен субјект. Поткрепа на оваа теорија дава Повелбата од Богота

во 1948 год.⁸ и мислењето на Арбитражната комисија за поранешна Југославија од 1991 год.⁹

Првата теорија има очигледни слабости. Така, се поставува прашање за хипотетичка ситуација - што во случај ако една нова држава е признаена само од дел од постојните држави¹⁰, односно се поставува прашањето колку држави и кои држави ќе треба да ја признаат за истата да стане субјект на меѓународното право?

Иако и втората теорија има определени практични слабости, реалната практика е некаде на средина. Така, покрај исполнувањето на четирите белези за државноста е потребно и е пожелно добивање на што пошироко меѓународно признание за новиот меѓународно-правен субјект. Ова го потврдува и практиката, така секоја нова држава тежнее да обезбеди што поголем број меѓународни признавања.

Во однос на самото признавање може да се каже дека постојат неколку негови видови. Така една држава може индивидуално да се реши да признае друга држава, но истовремено една држава може да признае друга држава на колективен начин (заедно и истовремено со други држави) што најчесто може да се направи преку прифаќање на новата држава во членство на регионални или универзални меѓународни организации. Исто така, признавањето може да биде дадено де јуре со постоење на посебен

⁸ Станува збор за Повелбата за основање на Организацијата на американски држави

⁹ Станува збор за комисија основана од Меѓународната конференција за поранешна Југославија која во своето мислење бр.1 наведува дека постоењето на одредена држава е прашање на факти.

¹⁰Како на пример Косово.

формален правен акт, но и де факто преку воспоставување на политички, економски и културни односи но без формалниот акт на признавање. Признавањето може да биде безусловно, но и условно, како и изречно и премолчено.

Интересен е примерот со признавањето на Република Македонија, поточно нејзиниот прием во ОН како дел од овој процес. Овој пример ја илустрира политичката зависност на органите и телата на ОН при формирањето на нивната процена и почитувањето на утврдените правни процедури. Во конкретниот случај политичките ставови на Грција успеаја да бидат наметнати над правните услови за зачленување во светската организација. Имено, Грција успеа да го трансформира билатералниот спор со РМ во врска со името во процедурална пречка што резултиреше со прием на РМ под привремена референца како „поранешна Југословенска Република Македонија” и без истакнување на државното знаме пред зградата на ОН. Сето ова се случуваше наспроти кристално јасните извештаи на мисиите на ОН, како и на Бадинтеровата комисија за исполнувањето на сите услови за создавање, признавање и прием на една нова независна држава во ОН како меѓународен субјект со полн капацитет.

3.4. Признавање на влада

Признавањето на владата на една држава не е исто што и признавањето на самата држава. Односно, иако е вообичаено дека признавањето на една конкретна држава значи и признавање на

нејзината влада (како претставник на суверената власт на државата, што е и еден од четирите елементи-услови за државност), сепак тоа не мора секогаш да биде случај. Таков пример е Либија, која иако е признаена како независна држава од страна на Франција од многу порано, сепак, Франција од март 2011 година одбиваше да ја признае официјалната влада во Либија и сè до падот на режимот на Моамер Гадафи, всушност, ги признаваше либиските бунтовници и нивниот национален преоден совет како влада на Либија. Сличен пример имаме за време на граѓанската војна во Сирија која започна во 2011 год., а која до моментот на пишување на овој учебник (2020 год.) сè уште трае, каде што Франција не ја признава официјалната влада под режимот на претседателот Башар Ал Асад.¹¹ Значи овде се оди дури и чекор повеќе од само признавање на бунтовниците како завојувана страна.

Генерално, признавањето, односно непризнавањето на одредена влада има политички предзнак. Така, непризнавањето на одредена влада од страна на друга честопати се должи на одредени политички интереси и најчесто настанува при поголеми политички немири често проследени со граѓанска војна во државата чија влада се соочува со непризнавање. Во овој контекст треба да се спомене дека предвременото признавање на влада се смета за нелегално согласно со меѓународното право. Можеме да кажеме дека идејата за државно „признавање“ на нова влада на држава, сепак, е еден вид на анатема затоа што државите тоа можат да го

¹¹ Франција го признава Сирискиот национален совет како легитимен претставник на Сирија.

гледаат низ призмата на мешање во внатрешните работи (Марфи, 2006).

Естрадовата доктрина од 1930 година (автоматско признавање на владите во сите ситуации), наречена по мексиканскиот секретар за надворешни работи Генаро Естрада, го промовира мислењето дека начинот на кој една нова влада доаѓа на власт е работа од национален интерес. Како такви, другите држави не треба да влијаат врз резултатот од интерната борба за превласт преку давање на признавање или непризнавање. Доктрината Естрада е прилично атрактивна, бидејќи за многу држави е политички тешко јавно да се изјаснат дали ја „признаваат“ новата влада и претпочитаат едноставно да отворат дипломатски канали или, во спротивно, да развијат односи без да дадат изјава која би можела да се смета за одобрување на новата влада.

Овде треба да биде образложена и Тобаровата доктрина наречена така според нејзиниот автор Тобар - министер за надворешни работи на Еквадор. Благодарение на неговата иницијатива, државите од Латинска Америка потпишаа спогодба која дозволува интервенција во внатрешните работи при доаѓање на власт на влада по пат на сила и неуставни дејанија, односно владите кои доаѓаат на власт по пат на револуција нема да добијат признание.

Треба да се истакне и Стимсоновата доктрина која произлезе од напорите за справување со манџуриската криза во 30 години. Државниот секретар на САД Стимсон го презентираше ставот на САД според кој промените на границите наметнати со употреба на сила нема да бидат признати односно постои фактичката нелегална ситуација. Ова

практично значи непризнавање на новата влада која ја има нелегалната фактичка контрола.

Признавањето на владите може да биде условно и безусловно. „Непризнавањето на одреден режим не значи дека државата која е претставена преку тој режим не ги исполнува условите да биде призната. Непризнавањето на влада може да има два законски аспекта: дека тоа не е влада во услови на независност и ефективност или дека непризнаената држава не е волна да воспостави нормални односи со засегнатата држава. Непризнавањето на владите се чини „пополитичко“, отколку признавањето на државите, затоа што непостоењето на желба да се воспостават нормални односи почесто се изразува преку непризнавањето на органите на владата. Признавањето во контекст на волонтерски однос може да биде направено на условен начин, врз основа на дипломатски карактер на режимот, прифаќање на одредени жалби или врз основа на земање или преземање, на пример, на третманот на малцинствата” (Браунли, 2008, стр. 90).

Постојат и држави, како на пр. САД, кои во 1977 год. изјавија дека во иднина нема веќе да даваат формални декларации за признавање, но го задржуваат правото дали да воспостават или недипломатски односи со новиот режим (Ортаковски и Миленковска, 2014). Секако, претходново повторно е еден вид на давање признавање.

Она што е особено интересно е одлуката на претседателот на САД, Доналд Трамп, од 2017 год. во која тој истакнува дека ќе го смета градот Ерусалим за главен град на Израел. Оваа одлука наиде на серија одобрувања и неодобрувања од држави и меѓународни организации. Претходната одлука отвора бројни дилеми за меѓународното јавно

право, кое во иднина покрај признавање на држави и влади ќе треба да ја обработува и темата за признавање на главни градови (Landler, 2017).

3.4.1. Република Кина – Тајван

Република Кина или Тајван е остров кој се наоѓа во источниот дел на Азија. Според Мировниот договор од 1951 година, склучен помеѓу Јапонија и сојузничките сили, Јапонија се одрече од сите права на овој остров без прецизно да се одреди кој ги наследува овие права. Историски гледано овој остров пред да потпадне под јапонска контрола во 1895 година бил дел од Кина и токму затоа Кина го смета како своја територија. Меѓутоа, заради случувањата со кинеската граѓанска војна, националистичкиот режим пребегнува од кинеското копно токму на овој остров¹². Во ситуација каде што де факто комунистичкиот режим го контролирал кинеското копно, а пребеганиот националистички режим го контролирал Тајван, и двете влади тврделе дека го имаат и де јуре легитимитетот да владеат и да ја претставуваат цела Кина. Сепак, иако Тајван не е членка на ОН е еден вид на недржавен територијален ентитет кој има одредена способност да дејствува на меѓународната сцена. Официјално, Тајван себеси се нарекува Република Кина, што го разликува од владата на Народна Република Кина која владее на копнениот дел од Кина. Што се однесува на тврдењето по однос на прашањето за тоа кој ја

¹²Поточно на островот Тајван (Формоса) и на островот Пескадорес.

претставува Кина на меѓународната сцена, се чини дека победата на комунистичката влада на Народна Република Кина е неприкосновена, особено зашто истата е призната за таква од огромен број на држави и членки во ОН. Република Кина или Тајван официјално е призната од само мал број на држави помеѓу кои беше и Република Македонија во периодот од 1999 до 2000 година.

3.4.2. Турска Република Северен Кипар

Турската Република Северен Кипар се наоѓа во северниот дел од островот Кипар сместен во Средоземното Море. По ескалацијата на долгогодишните тензии на островот Кипар, претежно населен со кипарски Грци и Турци, во 1983 година, кипарските Турци ја прогласуваат Турската Република Северен Кипар. Ваквиот потег бил прогласен за нелегален и тоа со резолуција на Советот за безбедност, зашто значел нарушување на територијалниот интегритет на Кипар. Воедно, кипарската Влада била потврдена како единствено легитимна за целиот остров, а сепак и покрај ова Кипар и ден-денес е де факто без целиот свој суверенитет. Така, Турската Република Северен Кипар има де факто контрола на северниот дел од Кипар кој е многу зависен од Турција, но нема де јуре меѓународно признание за својата независност. Турција е осамена во признавањето на независноста на Турската Република Северен Кипар и неговата влада.

3.5. Згаснување на држави

Како што е битно прашањето за признавање при прогласување на нови држави, исто така не смееме да го игнорираме и фактот дека и постојните држави можат да згаснат. Притоа не се мисли на противправно згаснување на одредена држава преку употреба на сила од друга држава или држави. Впрочем, оваа опција во денешните меѓународно-правни услови воопшто не е едноставно изводлива.¹³ Згаснувањето може да се случи како резултат на спојување на одредена држава со друга, како во случајот на обединувањето на двете германски држави кои во октомври 1990 год. се споија во Федерална Република Германија, со што дотогашната Демократска Република Германија престана да постои. Од друга страна, една држава може да престане да постои и преку нејзино распарчување, односно преку нејзина поделба. Во оваа смисла пример е Чехословачка, која во јануари 1993 година беше расформирана на две независни републики - Чешка и Словачка. Во овој контекст е и распаѓањето на Социјалистичка Федеративна Република Југославија. Згаснувањата на одредени држави го отвораат прашањето за тоа кој и дали воопшто некој ги презема меѓународните права и обврски на претходната држава. Ваквите комплицирани прашања се решаваат преку институтот на сукцесија.

¹³ Така на пример, обидот на Ирак за анексија (а со тоа и згаснување на постоењето) на Кувајт во 1990 година беше спречен со акцијата на Советот за безбедност.

3.6. Видови држави

2.6.1. Прости и сложени држави

Наједноставно можеме да направиме поделба на прости и сложени држави. *Простите држави* се оние кои претставуваат една држава односно се дефинирани како унитарни држави. Унитарните држави се владеени како една единица во која централната влада ја има моќта. Која било административно-територијална поединица има моќ единствено ако централната влада одлучила да им додели таква моќ. Постојат повеќе унитарни држави во светот каде што е официјално и Република Македонија (и покрај одредени тенденции на сè поголема децентрализираност).

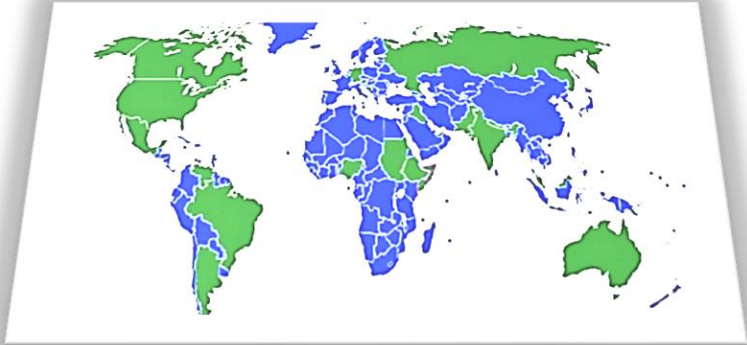
Сложени држави се оние држави кои се составени од повеќе држави, односно повеќе федерални единки. Таков пример е поранешната СФРЈ која беше составена од шест федерални единки - републики и две автономни покраини. Во овој контекст конфедерацијата и федерацијата се сложен тип на држави.

Конфедерацијата настанува врз основа на меѓудржавен договор кој се потпишува од повеќе држави за точно определени прашања за кои треба да се постигнат определени цели. Токму затоа, државите членки на конфедерацијата и понатаму се меѓународно правни субјекти и си ја чуваат својата сувереност, освен во делот за заедничките и координирани настапи согласно со целите на

потпишаниот меѓународен договор со кој е основана конфедерацијата, каде што имаат ограничена сувереност. Конфедерацијата претставува нов меѓународен субјект кога настапува како целина во меѓународните односи врз база на надлежностите дадени со основачкиот меѓународен договор. Затоа конфедерацијата е всушност државен сојуз. Формираната конфедерација обично значи и формирање на најмалку два заеднички органи каде што одлуките се носат со консензус. Станува збор за орган пандан на национален парламент каде што подеднакво се застапени сите членки и некој вид на извршен орган. Меѓутоа, ова воопшто не значи дека внатрешните парламенти или извршни органи на државите кои се дел од конфедерацијата престануваат да постојат. Напротив, тие не само што не престануваат да постојат туку и одлуките донесени на ниво на конфедерални органи не се извршуваат директно на територијата на членките од конфедерални органи, туку со посредување на домашните органи. Историските примери ги вклучуваат САД кои по прогласувањето на независност од Англија беа формирани како конфедерација за да подоцна станат федерација. Официјално, пример за конфедерација денес е Швајцарија, иако според внатрешното уредување има многу повеќе елементи на федерација. Интересно е тоа што според своите елементи и НАТО пактот има елементи на конфедерација. Од нашето соседство ја издвојуваме Република Босна и Херцеговина која е сочинета од Федерацијата Босна и Херцеговина и Република Српска. БиХ има елементи на конфедерација.

Федерација, исто така, е вид на сложена држава која е составена од повеќе држави и е

заснована на Устав. Положбата и надлежностите на федералните единици е уредена токму со тој Устав. Федерацијата е таа која има меѓународен субјективитет и располага со органи за учество во меѓународните односи, додека ако уставот дозволува и на федералните единици може да им се дозволи определено вршење на надворешно-политички работи. Затоа федерацијата е сојузна држава. Сепак постоеле еден вид исклучоци од ова правило. Така на пример Украина и Белорусија имаа меѓународен субјективитет па дури беа примени во членство на ОН во 1945 год., иако и двете веќе беа во состав на СССР како федерални републики (Ортаковски и Миленковска, 2014). Во принцип, федерацијата е нестабилна форма која бара постојано урамнотежување и баланс на централното федерално ниво со нивото на федералните единици, но и помеѓу економски појаките и економски послабите нејзини членки. Примери за федерација денес се некои од најразвиените држави во светот како - САД, Германија, Канада и др. (види приказ бр. 7).

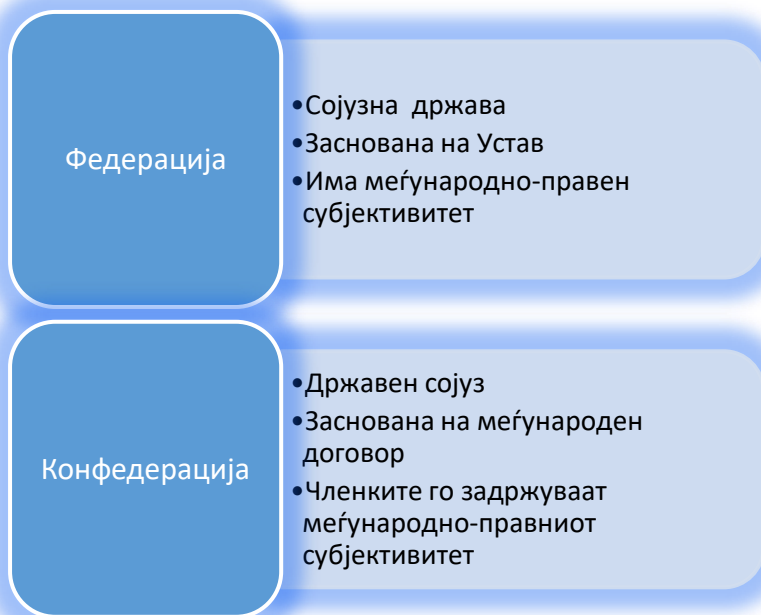

Приказ бр. 7¹⁴

Од претходното можеме да ги согледаме најзначајните разлики помеѓу конфедерација и федерација. Така, прва разлика е дека конфедерацијата се базира на меѓународен договор (што е меѓународно правен акт), додека пак федерацијата се базира на Устав (што е највисок законодавен акт во домашното право). Втората разлика се состои во тоа кој го поседува меѓународно-правниот субјективитет. Така кај конфедерацијата субјект на меѓународното право продолжуваат да бидат државите членки, а само за определени прашања може да биде субјект и самата конфедерација, односно станува збор за постоење на двоен субјективитет. Ова е нешто сосема спротивно

¹⁴ Федерациите се означени со зелена боја, додека пак унитарните држави со сина боја

од федерациите каде што единствено федерацијата го има меѓународниот правен субјективитет. Конечно, можеме да заклучиме дека додека конфедерацијата е државен сојуз (на независни меѓународно правни субјекти-држави кои по само точно определени прашања дејствуваат заедно преку конфедерацијата), федерацијата е сојузна држава (каде што федералните единици се дел од таа држава и самите по себе не се независни меѓународни правни субјекти), (види приказ бр. 8).

Приказ бр. 8

3.6.2. Историски форми на држави

Во овој контекст треба да се споменат историските форми на персонална и реална унија.

Персонална унија е најлабава форма на заедница на држави. Персоналната унија, како што впрочем и нејзиното име сугерира, всушност, е унија која постои врз база на една персона во лицето на заеднички владетел - монарх. Фактички, двете или повеќе држави се единствено правно поврзани преку заедничкиот монарх. Ова се случувало најчесто по пат на совпаѓање на наследните редови на две или повеќе држави. Сепак, треба да се истакне дека персоналната унија не претставува нова држава, па согласно со тоа и нема свои сопствени органи освен заедничкиот владетел. Согласно со ова, персоналната унија нема ниту меѓународен правен субјективитет кој останува кај државите со заеднички владетел. Историски пример за персонална унија се Холандија и Луксембург во периодот од 1815 до 1890 година. Денес поретко можеме да најдеме класични примери, но можеме да кажеме дека, на пример, Обединетото Кралство и Австралија се во еден вид на персонална унија.

Реалната унија за разлика од персоналната унија, како што впрочем и нејзиното име сугерира, претставува нова компактна меѓународно-правна личност со свои сопствени органи, додека нејзините држави членки уживаат одреден степен на автономија само на внатрешен план. Историски пример за реална унија е Шведско-норвешката унија во периодот 1814-1905 година.

Најочигледна разлика помеѓу персоналната унија и реалната унија е тоа што првата се заснова

врз постоење на заеднички владетел - монарх, додека втората се заснова врз постоење на меѓународен договор помеѓу суверени држави кои заеднички сочинуваат нова меѓународно-правна личност во лицето на унијата.

Вазална држава постои во ситуација на вазален однос помеѓу една појака држава наречена *сизерен* и друга зависна држава наречена *вазал*. Сите договори кои ќе ги склучи државата сизерен ја обврзуваат и државата вазал, така на пример стапувањето во војна со друга држава на државата сизерен значи стапување на војна и на државата вазал итн. Вазалните држави се дел од групата на зависни, полусуверени држави кои задржале дел од својата индивидуалност и не се целосно инкорпорирани во друга појака држава. Таков е примерот со Србија во рамки на Османлиската Империја.

Протекторат постои во ситуација на однос помеѓу држава наречена протектор и протектирана држава. Овој однос вообичаено се заснова на меѓународен договор каде што една држава се става под заштита на друга. Државата која е под протекторат останува и понатаму субјект на меѓународното право. При ова протекторот е должен да ја штити и брани протектираната држава и да овозможи заштита на нејзините граѓани во странство преку дипломатските претставништва на државата протектор, зашто протектираната држава најчесто нема свои претставништва во странство. Како и вазалните, така и протектираните држави се дел од едно минато време. Пример од поблиското минато е Мароко, кој бил француски протекторат сè до 1956 год. Сепак денес постојат мали држави кои се во слободно здружување со некоја поголема држава која

им нуди дипломатска заштита. Таков е примерот со државата Ниуе и Нов Зеланд. Еден вид модерен протекторат беше и Косово во 1999 год. со воспоставената административна мисија на ОН или пак примерот со Источен Тимор. Исто така, Сан Марино е протекторат на Италија уште од 1879 год. за прашања како одбраната и економијата, иако Сан Марино денес има еден од најголемите *per capita* во светот.

3.6.3. Специфични случаи

Како специфични и интересни случаи ги издвојуваме Андора, Ватикан и суверениот воен ред на Малта.

3.6.3.1. Кнежевство Андора

Андора е минијатурна држава сместена на Пиринеите. Граничи со Шпанија на југ и Франција на север. Андора е остаток од низата градови држави кои постоеле во Европа во средниот век. Се смета дека се стекнала со независност уште во VIII век, иако заради својата положба, големина на територија и население во многу нешта де факто била зависна од своите два големи соседи. Имено, и Франција и Шпанија негувале претензии насочени кон Андора. Конечно во 1278 год. бил потпишан договор со кој врз Андора се воведува ковласт (кондоминиум). Заради ова, до ден-денес во Андора постојат две лица како

шефови на државата. Станува збор за бискупот од Ургел и Претседателот на Франција. Ваквата состојба се задржува дури и по приемот на Андора во ОН во 1993 година и нејзиното признавање од Франција и Шпанија како независна држава. Едни од главните органи на Андора се и војводата и ковојводата кои имаат надлежности во надворешната политика што може да се каже дека вршат функција на министер за надворешни работи, но ова не би било до крај точно зашто имаат пошироки ингеренции, како на пример за прашања за избор на судии и др. Андора не е членка на ЕУ, иако го користи еврото како своја платежна валута. Сепак, Андора е субјект на меѓународното право. Историски гледано пример за кондоминиум е Судан, кој бил под суверенитет на Обединетото Кралство и Египет сè до 1955 год. кога добива независност. Сепак постои една значајна разлика со Андора. Имено, Андора продолжи да има ситуација на кондоминиум и по добивањето на независноста.

3.6.3.2. Светиот престол – Ватикан

Многу битна година за Ватикан е 1929 год. кога е потпишан Латеранскиот договор со кој Италија ја призна државата на градот Ватикан и суверенитетот на Светиот престол во Ватикан¹⁵. Треба да се прави разлика помеѓу Светиот престол кој е нетериторијален ентитет кој инаку постоел и без

¹⁵ Интересно е да се спомене дека во име на Владата на Италија потписник е Бенито Мусолини.

територија во периодот од 1870 до 1929 год. и државата на градот Ватикан (Graham, R. 1959). Оваа разлика се огледува и во користењето на јазикот во службената комуникација. Така, додека Светиот престол го користи латинскиот, Ватикан го користи, пред сè, италијанскиот јазик за официјална комуникација. Оваа држава го ужива статусот на постојано неутрална територија. Практично целата држава е само дел од градот Рим. За Ватикан се смета дека ги поседува сите белези на држава, но во многу невообичаена форма. Така, Светиот престол има суверенитет над територија од околу 45 хектари површина, каде што престојуваат околу 1000 кардинали, службеници, но и технички персонал. Сепак, минијатурната територија и минијатурниот број на жители¹⁶ не се пречка Ватикан да не биде сметан за држава. Карактеристично за популацијата во оваа држава се два сегмента. Имено, истата е составена, пред сè, од припадници на машкиот пол¹⁷ и сите се со католичката вероисповед. Како специфична држава која себеси се смета како претставник на Римокатоличката црква, Светиот престол може да склучува меѓународно-правни договори познати под името конкордати. Преку овие договори, Светиот престол го регулира статусот на Католичката црква со државата со која го потпишува договорот. Исто така, папските претставници уживаат дипломатски имунитет, како и дипломатите на останатите држави. Инаку, оваа држава не е членка на ОН. Сепак, се чини неспорно дека Ватикан според своето верско, политичко и економско влијание е

¹⁶ Сите не живеат постојано во Ватикан, дел од нив патуваат секојдневно во Италија и се враќаат наредното утро на работа и имаат двојно државјанство.

¹⁷ Бројот на државјанки на Ватикан е под 50.

многу повеќе од само идеолошки центар на католицизмот и секако дека е значаен политички субјект во меѓународните односи, дури и реално многу повлијателен од други држави со многу поголеми територии и популација.

3.6.3.3. Суверениот воен ред на Малта

Честопати познат како Редот од Малта или Витезите од Малта е нашироко признат недржавен ентитет со сопствен меѓународно-правен субјективитет кој не претставува држава. Не треба да се меша со Република Малта, која денес е независна држава со сопствен меѓународен субјективитет¹⁸. Редот на Малта е религиска форма на организирање која тврди дека има зачеток уште од 1113 год. во градот Ерусалим. Овој христијански ред постои на територијата на Малта во периодот од 1530 год. до 1834 год. како вазал на Сицилија, но и како независен по 1753 год. Со доаѓањето на Французите и окупацијата на Малта во 1798 год. овој ред беше протеран од островот. И покрај ова конгресот од Верона во 1822 год. го призна континуираното постоење на овој католички ред како екстериторијален ентитет. Од 1834 год. до денес како главно седиште на овој ред е зградата на плоштадот Малта во Рим која поседува екстериторијалност. Денес редот на Малта сè уште постои и е со

¹⁸ Сепак треба да се потенцира дека постои Договор од 1998 год. помеѓу суверениот ред на Малта и Република Малта со кој се дозволи на Суверениот ред на Малта да има еден вид седиште во градот Биргу на Малта.

капацитет да влегува во односи со други субјекти на меѓународното право. Воедно овој ред има статус на постојан посматрач во Генералното собрание на ОН. Има воспоставено дипломатски односи со бројни држави во светот и тесно соработува со Меѓународниот црвен крст, зашто хуманитарните активности се главна карактеристика на овој христијански ред. Интересно е дека Суверениот ред на Малта има свои сопствени пасоши.

3.6.4. Територии со специфичен статус

Територии под старателство се оние територии кои сè уште не се способни самите да се управуваат од какви било причини. Токму затоа, овие територии се доделуваат на управување на определени држави со точно определен мандат. Овие држави треба да ги помагаат народите на овие територии за што побргу да стекнат услови за независност. Треба да се напомене дека овие територии не се под суверенитет на државите кои ги управуваат туку под суверенитет на ОН. Токму затоа државата која ја управува територијата под старателство - државата старател има задолжение секоја година да доставува извештај до Старателскиот совет при ОН. Жителите на територијата под старателство имаат право со петиција да се жалат за работата на државата старател и тоа до Старателскиот совет на ОН. По истекот на времето од договорот за старателство, Генералното собрание е органот кој решава дали

народот во територијата под старателство е подготвен за независност или пак има потреба да биде продолжено старателството. Денес можеме да констатираме дека териториите под старателство полека заминаа во историјата.

Несамоуправни територии е само друго име за колонии. Станува збор за преостанатите колонии на колонијалните сили по Втората светска војна. Затоа според декларацијата за несамоуправните територии од Повелбата на ОН се бара членките на ОН кои сè уште имаат свои колонии да управуваат со нив како би ги заштитувале интересите на колонијалните народи. Меѓутоа, благодарение пред сè на борбата на колонијалните народи, несамоуправните територии денес се скоро непостоечки. Сепак како такви постојат во рамките на Обединетото Кралство (одредени острови, како на пр. Бермудите, Фокандските Острови, Карибите и др.), Шпанија (определени острови во Пацификот и др.) итн.

Автономни области се определени територии кои формално-правно се составен дел од некоја државна територија, но исто така формално-правно уживаат и определен степен на автономија во рамките на истата држава. Начините за добивање на автономија се различни. Така, истата може да биде доделена со внатрешни прописи на државата или пак преку меѓународен договор на некоја меѓународна конференција или пак со одлука на ОН, што сепак мора да биде потврдено на еден или на друг начин од внатрешното право. Пример за автономни области од

нашето непосредно опкружување беа Косово и Војводина од времето на СФРЈ, а и подоцна.¹⁹

Интернационализираните територии. Такви се Арктикот и Антарктикот. Сепак, во пракса малку се државите кои имаат напредна и соодветна технологија, но и географска близина за да ги ползуваат овие територии. Исто така, факт е дека на делови од нив постојат и премолчено се признаваат таканаречени национални сектори.

3.7. Основни права и должности на државата

Согласно со Повелбата на ОН, сите луѓе имаат право на самоопределување, односно на определување на својот политички, економски, но и културен развој. Ако се има предвид дека основни субјекти на меѓународното право се државите, тогаш може да заклучиме дека основен принцип кој истите ги заснова, односно кој овозможува формирање на независни држави, е принципот на самоопределување. Токму овој принцип е основа за формирање на државите и стекнување на нивното основно право на сувереност. Сувереноста се изразува во должноста на другите држави да се воздржуваат од мешање во внатрешните работи во кои конкретната држава ја има највисоката врховна власт над нејзината одредена територија и население.

¹⁹Војводина го задржа автономниот статус и во рамките на денешна Република Србија, додека пак Косово прокламираше независност во 2008 год.

Треба да се истакне дека, барем формално, важи принципот на суверена еднаквост на државите. Согласно со Повелбата на ОН, ова значи дека сите држави без разлика на нивниот број на население, големина, облик на уредување, моќ и сл. се суверено еднакви во однос на нивните права и обврски. Овој принцип наоѓа примена во меѓународните организации каде што секоја од државите има право на еден глас или пак во договорното право каде што секоја држава го потпишува договорот и на својот службен јазик (ако не е поинаку договорено) и добива по еден примерок од договорот. Претходново особено важи и во дипломатското право.

Секоја држава ужива право на одбрана. Ова право логично произлегува од сувереноста и независноста на државата, па согласно со ова државата има право на одбрана секогаш кога некој однадвор врз неа врши агресија. Во овој правец треба да се истакне дека денешниот систем на ОН ја познава колективната безбедност.

Секоја држава има право на сообраќај, односно на меѓународно општење со другите држави што значи одржување на дипломатски, политички, економски, културни, сообраќајни и други врски. Согласно со Повелбата на ОН државите се должни на меѓународна соработка.

Меѓународното право го познава и правото на почитување на државата. Ова практично значи дека државите, кои се еднакви правни лица од ист ранг, имаат имунитет од внатрешните судови на другите држави. Правото на почитување се изразува и преку привилегиите и имунитетот на дипломатските и конзуларните претставници, но и во меѓународните организации и сл.

3.8. Јурисдикција и меѓународна одговорност на државите

Државите имаат суверена надлежност да ги уредуваат односите во своите државни граници. Сепак, во меѓународното право надлежноста на државите може да биде поделена на три вида и тоа персонална, територијална и надлежност во општ интерес. Персоналната надлежност на државата во однос на своите државјани се протега без разлика на местото каде што се наоѓаат нејзините државјани, но и нејзините бродови и летала на отворено море и воздушен простор соодветно. Територијалната надлежност значи дека државата ја има власт над лицата на нејзината територија која ја остварува преку апаратот на принуда, а воедно значи и дека другите држави не смеат да се мешаат во нејзините внатрешни работи, односно да го попречуваат извршувањето на оваа надлежност. Надлежноста од општ интерес може да биде (1) безбедносна надлежност што значи надлежност и над странци за дела сторени во странство, но кои ја загрозуваат безбедноста на дотичната држава или го кршат меѓународното право или пак (2) надлежност за меѓународни злосторства кои можат да бидат гонети и казнети од секоја држава.

Кога одредена држава со одреден акт на сторување односно пропуштање кога била должна да стори ѝ нанела штета на друга држава или меѓународна организација има должност истата да ја надомести исто како што оштетената држава има право да бара отштета зашто постои повреда на нејзините права или на нејзините државјани. Противправноста на актот на државата е услов за

нејзина одговорност иако постојат теоретичари кои сметаат истата треба да се отстрани како неопходен елемент за одговорност. Односно, според теоријата на ризикот самиот факт за направена штета е доволен за постоење на одговорност.

Треба да се напомене дека постои разлика помеѓу одговорност на одредена држава за меѓународен деликт каде што крши обврска спрема друга држава која може да ја повика на одговорност и меѓународно злосторство, каде што постои деликт спрема фундаменталните интереси на меѓународната заедница и каде што на одговорност може да ја повика која било држава во име на меѓународната заедница.

Како форми на отштета односно репарација, меѓународното право ги познава пред сè (1) реституцијата, што значи враќање во состојбата која би постоела доколку противправниот акт не бил преземен, (2) паричен надоместок, доколку реституцијата е невозможна или (3) сатисфакција преку јавно и формално извинување и сл. најчесто во ситуации на предизвикана нематеријална штета. Така на пример, САД доброволно платија компензација (паричен надоместок) на семејствата на загинатите и ранетите вработени во Амбасадата на Кина во Белград која беше бомбардирана во 1999 год. за време на НАТО бомбардирањето на СР Југославија. Сепак честопати се случува државите да исплатат надоместок, но не и да ја прифатат одговорноста за сторениот противправен акт. Ваквата компензација се нарекува *ex gratia*. Од друга страна, Доминиканската Република достави официјално извинување (сатисфакција) до Норвешка во 1974 год. по потопувањето (по грешка) на норвешки брод претходната година. Понекогаш

државите доставуваат и паричен надоместок и сатисфакција.

3.9. Органи за меѓународни односи на една држава

Органи за меѓународни односи на една држава се шефот на државата, без разлика дали станува збор за претседател или пак монарх, понатаму претседателот на владата, како и министерот за надворешни работи. Секако дека како органи за меѓународни односи мора да се наведат и сите оние дипломатски и конзуларни претставници на државата во другите држави и нејзините постојани претставници во меѓународните организации.

Шефот на државата ја претставува државата како внатре во самата држава, така и надвор од неа. На внатрешен план, шефот на државата ја претставува државата пред странските претставници во земјата, а на надворешен план, кога во странство се среќава со претставниците на странските држави на билатерални средби, мултилатерални конференции, самити или кога учествува во работата на меѓународните организации итн. Шефот на државата има соодветно учество (степенот на учество зависи од конкретната национална легислатива) во креирањето на надворешната политика во соработка со владата, најчесто преку утврдување на општите насоки на надворешната политика. Во овој правец, при утврдување на општите насоки на надворешната политика на една држава шефот на државата е вклучен во прашањата од меѓународните односи кои можат да имаат

импликации врз безбедноста и одбраната на земјата. Токму затоа, честопати уставите го поставуваат шефот на државата и за врховен командант на оружените сили. Шефот на државата, исто така, ја спроведува и надворешната политика и во овој правец може да води преговори на кои ја застапува својата држава и нормално да склучува меѓународни договори кои подоцна се подложни на процес на ратификација. Во делокругот на работата на шефот на државата исто така спаѓа и правото да поставува и отповикува амбасадори и ополномоштени министри и претставници на својата земја во странство, да дава согласност за издавање на агреман на шеф на странски дипломатски претставништва, да прима акредитивни и отповиковни писма на странските дипломатски претставници и сл. За извршување на овие задачи, шефот на државата ужива посебни привилегии и имунитети, но и почести. Согласно со ова, шефот на државата не подлежи на јурисдикцијата на странски држави, дури ни кога во нив престојува во приватна посета.

Претседателот на владата врши функција која значи претставување на владата која е колективен орган. Слично како и кај шефот на државата, негова задача и должност е да ја претставува државата како на внатрешен така и на надворешен план. Така, премиерот како и шефот на државата учествува во креирањето и спроведувањето на надворешната политика. Претседателот на владата има овластување да потпишува меѓународни договори, но и во одлучување за признавање на држави и влади, како и за воспоставување на дипломатски и конзуларни односи со други држави. Зависно од соодветното законодавство, може сам или во консултации со

шефот на државата и министерот за надворешни работи да именува шефови на конзуларни претставништва на државата во странство. Шефот на државата ужива имунитети и почести со цел да може да ги извршува своите функции.

Министерот за надворешни работи е претставник на министерството за надворешни работи на својата држава. Негова задача и задача на министерството за надворешни работи во целост е да ги води прашањата од областа на меѓународните односи и надворешна политика. Нормално, ова е во рамките на овластувањата кои ги има владата согласно со конкретното национално законодавство. За своите активности, министерот за надворешни работи го известува и се координира во рамките на владата со премиерот, но воедно и со шефот на државата во врска со најзначајните прашања и стратешки правци во остварувањето на надворешната политика на државата. Заради остварување на своите функции министерот исто така ужива соодветни имунитети и почести. Во однос на целокупното министерство за надворешни работи може да се каже дека вообичаено врши и протоколарни работи за сметка на претседателот на владата и шефот на државата.

Иако секој од овие органи е повеќе или помалку автономен (зависно од законодавните решенија во конкретната држава) секогаш се бара да постои извесен степен на координација помеѓу нив во водењето на надворешната политика. Меѓутоа, во пракса не секогаш е така, особено во случаите на лоша кохабитација.

Прашања и задачи за размислување

1. Во што се состојат разликите помеѓу унитарните држави, федерациите и конфедерациите?
2. Што ги прави Андора и Ватикан специфични држави?
3. Зошто велите дека Суверениот воен ред на Малта е специфичен ентитет?
4. Прочитај ги двата текста наведени во прилог бр.2 и прилог бр.3. Размисли околу признавањето/непризнавањето на владите од страна на влади на други држави или пак меѓународни организации. Обиди се за изведеш заклучок во кои случаи доаѓа до признавање/непризнавање на влади во други држави.
5. Прочитај го текстот од прилог бр.3 насловен како *Воен удар: генералите на Египет го соборуваат Мурси* и позициите на издвоените држави кон случувањата во Египет наведени под текстот. Анализирај каква позиција има секоја од наведените држави кон старата и новата влада во Египет врз база на дадените информации. Стави се во улога на советник на секоја од наведените држави и обиди се да ја одбраниш соодветната позиција користејќи се со Естрадавата, Тобаровата и/или Стимсоновата доктрина.

6. Прочитај го текстот од прилог бр. 4 насловен како *Играње на играта признавање: надворешни актери и де факто држави* и изврши анализа од аспект на конститутивната и декларативната теорија за признавање на држави.

4. МЕЃУНАРОДНИ ОРГАНИЗАЦИИ

Повеќе од кога било во човековата историја ние делиме заедничка судбина. Можеме да ја совладаме само ако се соочиме заедно. И токму заради тоа, мои пријатели, ги имаме ОН.

(Кофи Анан - генерален секретар на ОН)

4.1. Поим и видови

Иако постојат повеќе обиди и дефиниции за тоа што претставуваат меѓународните организации, овде ја издвојуваме следнава. Меѓународна организација е организација воспоставена со договор или други инструменти управувана според меѓународното право и која поседува сопствен меѓународен правен персоналитет. Меѓународните организации можат да вклучат како членки покрај државите и други ентитети (Crawford, 2012, стр. 496).

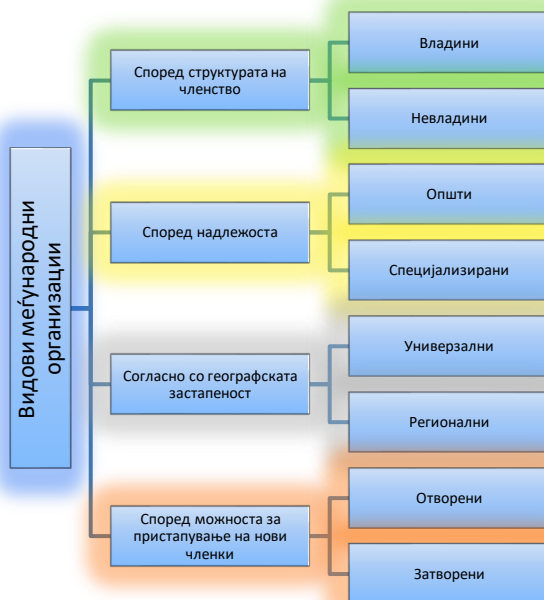
Современите меѓународни организации се производ на потребата на државите за меѓусебна меѓународна соработка. Иако зачетокот на меѓународните организации е пред сè во 19 век, сепак примери за организирана меѓународна соработка има и порано. Таков пример постои за време на преговорите за склучување на Вествалскиот мир од 1698 година. Еден од првите обиди за регулирање на надворешните работи со помош на меѓународни конференции се направил во периодот по освојувањата на францускиот император Наполеон. Во отсуство на меѓународни организации честопати се случувале повремени конгреси во Европа кои во

голема мера влијаеле врз меѓународните односи. Така на пример во 1871 год. во Берлин големите европски, а во тоа време и светски сили, решавале за меѓународните односи и распоредот на силите на Балканот. Или, пак, во 1884-1885 година кога во Берлин се случиле конференциите на големите европски сили кои решавале за проблемите во Африка.

Постојат повеќе вакви примери сè до избувнувањето на Првата светска војна. Овој настан е точка пресвртница во меѓународните односи. Избувнувањето на Првата светска војна во пракса ја демонстрираше слабоста и неефикасноста на повремени конференции. На овој начин се наметна потребата од промена на дотогашниот ад хок систем на повремени меѓународни конгреси со создавање на постојана меѓународна меѓувладина организација, каде што постојано ќе членуваат и ќе се среќаваат сите држави за разлика од дотогашниот систем на повремени конференции каде што можеа да присуствуваат само поканетите држави. Ваквата потреба беше делумно ублажена со создавање на невладини меѓународни организации од типот на Меѓународниот црвен крст. Сепак, подолгорочно решение беше најдено во создавањето на Лигата на народите во 1919 година. Секако дека во однос на делокругот на работа Лигата беше уникатна во својата универзалност, како од аспект на членство, така и од аспект на делокругот за работа. Претходново не беше случај со ниту една претходна меѓународна организација односно соработка. Така на пр. Европската комисија за Дунав од 1856 год. имаше надлежност само над течението на Дунав и во врска со ползувањето на реката од државите низ кои истата тече, додека пак Меѓународната телеграфска

унија од 1865 год. имаше тесна надлежност за соработка во телеграфијата.

Инаку, меѓународните организации можат да бидат поделени според разни критериуми како на пр. на општи и специјализирани во зависност од нивната надлежност. Исто така, постои поделба на универзални и регионални меѓународни организации зависно од, пред сè, географската поставеност или некоја друга блискост на нивните членки. Без разлика на претходниве поделби, меѓународните организации можат да бидат отворени или затворени од аспект на можноста за пристапување кон нив на нови членки (види приказ бр.9).

Приказ бр. 9

Генерално, модерните меѓународни организации имаат барем два органа. Првиот е некој вид на пленум составен од сите членки, кој вообичаено ги носи одлуките и еден извршен орган, кој овие одлуки ги извршува (зависно од карактерот на меѓународната организација). Најчесто одлуките се носат едногласно. Нормално е да постојат и помошни техничко-административни служби кои ја помагаат и овозможуваат работата на другите органи. Понекогаш меѓународните организации си имаат и свои сопствени судови како нивни органи. Во зависност од основачките договори, меѓународните организации имаат право да склучуваат договори, а нивните службеници да уживаат привилегии и имунитети слични на амбасадорите како претставници на државите.

Државите членки можат да истапат од меѓународна организација колективно односно сите држави членки и со тоа меѓународната организација да престане да постои или поединечно односно која било држава своеволно. Понекогаш, определена држава може да биде и исклучена од членство или пак нејзиното членство да биде ставено под суспензија. Конечно, може да се случи определна држава да престане да биде субјект на меѓународното право, што значи дека истата ќе престане да биде и членка во меѓународните организации во кои членувала.

Треба да се истакне дека меѓународните организации не поседуваат некаков суверенитет и власт по автоматизам повисока од онаа на државите и имаат само онолку и такви надлежности колку што им се дадени од државите членки. Воедно и покрај тоа што меѓународните организации се со сопствен меѓународно-правен субјективитет тие во исто време

се сочинети од држави членки кои на еден или друг начин се вклучени во процесот на носењето на одлуките и дејствувањето на конкретната меѓународна организација. Практично единствени ограничувања над суверенитетот на државите во надлежност на меѓународните организации се само оние кои како такви им се отстапени од државите членки. Така на пр. надлежноста на Европскиот суд за човекови права не произлегува под автоматизам од некој наметнат авторитет над државите, туку од нивното доброволно членство во Советот на Европа и пристапувањето кон Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП).

4.2. Лига на народите

Првата светска војна беше најголемата војна што човештвото ја искусило до тогаш. Развивањето и индустријализацијата на одредени држави придонесе за масовно и модерно производство на оружје. Ова резултираше со воен судир кој според процените направи огромна и дотогаш невидена материјална штета, околу десет милиони загинати и околу дваесет милиони ранети војници. Цивилните жртви се проценуваат на околу седум милиони. Ваквиот резултат неминовно бараше одредени објаснувања и одговори за причините на оваа војна. Како причини за избувнување на истата беа идентификувани постоењето на сојузите, тајната дипломатија, натпреварот во вооружување, како и слободата на државите да влегуваат во војна за свој сопствен бенефит. Затоа, креирањето на една меѓународна

организација, чии цели ќе бидат превенирање на идни војни преку разоружување, јавна дипломатија, меѓународна соработка, рестрикција на правото за водење војна, како и воведување на систем со санкции за прекршителите изгледаше мошне логично да се направи. Особено гласен во ова барање беше и претседателот на САД Вудро Вилсон кој во своите 14 точки за мир наведе дека мора да биде формирана универзална асоцијација помеѓу нациите со цел давање и добивање на заеднички гаранции за политичка независност и територијален интегритет како за големите така и за малите држави. Ваквите размислувања и идеи делумно најдоа практична реализација во лицето на Лигата или Друштвото на народите. Така, предлогот за формирање на Лига на народите беше одобрен на 25 јануари 1919 година на Париската мировна конференција. Советот на Лигата на народите го одржа својот прв состанок во јануари 1920 година. Главна цел на Лигата била обезбедување на светскиот мир.

За да може успешно да ја оствари целта заради која беше формирана, Лигата беше замислена како меѓународна организација во која ќе членуваат сите држави во светот. Сепак ова не беше случај. Лигата на народите имаше 42 основачи-држави и со текот на времето ја достигна бројката од 58 држави членки. Сепак, една од карактеристиките на Лигата беше тоа што имаше доста случаи државите членки реши да ја напуштаат организацијата. Таков беше примерот со Костарика, Бразил, Луксембург, Хаити и др. Постоеја и случаи каде што една држава е исклучена од организацијата. Таков беше примерот со Советскиот Сојуз кој беше исклучен заради агресијата врз Финска.

Главни органи на Лигата беа нејзината Асамблеја, Совет и Постојаниот секретаријат. Во нејзини рамки беа и Постојаниот суд за меѓународна правда, како и Меѓународната организација на трудот, како и бројни агенции и комисији.

Асамблејата имала седиште во Женева. Нејзини членови биле претставниците на државите-членки и сите имале право на еден глас. Секоја држава имала не повеќе од три претставници. Сесиите на Асамблејата се одржувале редовно еднаш годишно во септември. Во надлежност на Асамблејата главно биле прашањата поврзани со прием на нови членки, избор на непостојани членки на Советот, избор (заедно со Советот) на судии на Постојаниот суд, како и контрола на буџетот.

Советот на Лигата на народите дејствувал како еден вид на егzekутивно тело. Првично бил составен од четири постојани²⁰ и четири непостојани членки избрани од Асамблејата на тригодишен мандат. Просечно Советот заседавал пет пати годишно. Неговиот состав неколкупати бил променуван со зголемување и намалување на бројот на постојаните и непостојаните членки.

Постојаниот секретаријат бил сместен во седиштето на Лигата на народите во градот Женева. На чело на Постојаниот секретаријат стоел генералниот секретар. Секретаријатот имал повеќе сектори како политички, финансиски и економски, транзит, малцинства, мандати, разоружување, здравје, социјала и др. Генералниот секретаријат бил составен од повеќе експерти кои работеле во соодветните сектори. Секретаријатот имал за задача да ја подготвува агендата за Советот и Асамблејата.

²⁰Велика Британија, Франција, Италија и Јапонија.

И покрај несомнениот придонес на Лигата за народите во повеќе области, па и во кодификувањето на меѓународното право, сепак истата не ја исполни нејзината главна цел, а тоа беше зачувување на светскиот мир. Крајот на Лигата дојде со започнувањето на Втората светска војна. Причините за ова лежат во тоа што Лигата имаше неколку очигледни слабости. Така, иако беше замислена како глобална меѓународна организација, во пракса, тоа се остваруваше само делумно. Најзабележливо отсуство беше незачленувањето на САД. Исто така, честопати имаше напуштање на лигата од нејзините членки. Секако дека една од слабостите на Лигата беше и нејзиниот систем на колективна безбедност. Имено, Лигата поаѓаше од идејата дека сите држави ќе реагираат (па и воено доколку е тоа потребно) против државата која ги крши правилата на Лигата. Заради ова на виделина се појавија контрадикциите помеѓу системот на колективна безбедност на Лигата и реалните меѓународни односи помеѓу индивидуални држави и нивните интереси. Според системот на колективна безбедност, доколку е потребно, државите требаше да дејствуваат дури и против држави кои ги сметаат за пријателски, односно дури и ако со тоа ги загрозуваат сопствените интереси, а за сметка на држави со кои немаат никакви посебни односи. Исто така, лигата не располагаше со сопствена армија и своите резолуции можеше да ги спроведе зависно од добрата волја на моќните држави. Заради сето ова, експериментот со колективната безбедност на Лигата на нациите заврши со почеток на Втората светска војна.

4.3. Организација на Обединети нации

4.3.1. Основање и Повелба на ОН

Со избувнувањето на Втората светска војна се покажа дека Лигата на нациите не ја оствари својата главна мисија и не успеа во зачувување на светскиот мир. Меѓутоа, врз база на истите идеали, дополнети со практичното искуство од неколкугодишното работење на Лигата, идејата за нова меѓународна организација која ќе ги надмине слабостите на Лигата се реafirмираше уште во текот на Втората светска војна. Оваа идеја официјално произлезе од сојузниците, државите победнички во Втората светска војна. Во овој правец како значајни средби ги издвојуваме: московската средба на министрите за надворешни работи на САД, Советскиот Сојуз и Обединетото Кралство од 30 октомври 1943 г., Техеранската конференција на лидерите на трите сојузнички сили од 1 декември 1943 година и можеби и најбитна Конференцијата на лидерите на трите сојузнички сили одржана на Јалта во февруари 1945 година. Сепак, Повелбата на Обединетите нации е прифатена на Конференцијата во Сан Франциско на 26 јуни 1945 година. Токму државите што учествувале на конференцијата во Сан Франциско се сметаат за држави-основачи на Обединетите нации. Имено, станува збор за околу 50 држави основачи помеѓу кои индиректно и Република Македонија како една од федералните единки на СФРЈ. Меѓутоа, самата Повелба на Обединетите нации не стапила во сила сè до 24 октомври 1945 година заради завршување на процесот на ратификација во основачките држави.

Денес ОН има 193 членки. Ова се должи на политиката на ОН која е глобална организација што значи дека е отворена и за нови членки. Повелбата предвидува дека новите членки треба да се мирољубиви и да ги прифатат обврските што за нив произлегуваат од нејзините одредби. За прием на нова членка е потребно да има препорака дадена од страна на Советот за безбедност, а потоа се бара и постоење на двотретинско мнозинство гласови во Генералното собрание. Интересен исклучок е приемот на РМ во ОН зашто надвор од наведените процедури и услови за зачленување РМ мораше да се зачлени под дополнителни услови со привремена референца наместо под своето уставно име и без истакнување на своето знаме пред зградата на ОН.

Основната идеја уште од времето на Лигата на нациите е задржана со Повелбата на ОН каде што уште во член 1 се наведува дека една од основните цели е одржување на меѓународниот мир и на безбедност. Во овој правец како други цели на организацијата се определени и развивањето на пријателски односи меѓу народите, остварување на меѓународна соработка за решавање на меѓународните проблеми од економско-социјален, културен и хуманитарен карактер, почитувањето на човековите права, основните слободи и др. Секако за да може да бидат остварени ваков тип на цели, ОН мора да биде местото за усогласувањето на нациите на светско ниво што значи дека ОН има општа надлежност.

Повелбата промовира и некои основни принципи врз чија основа ќе функционира ОН. Таков принцип е принципот на суверена еднаквост помеѓу државите членки независно од нивната големина, број на жители, економска моќ и сл. Воедно, овој

принцип е и еден од принципите на меѓународното право, што пак значи дека со неговото прифаќање ОН го промовира и афирмира меѓународното право. Секако, заемноста е очигледна, зашто и промовираните принципи од страна на ОН имаат директно влијание врз меѓународното право од причина што ОН е универзална светска организација која никако не може да биде игнорирана. Како еден од најзначајните принципи кој го гарантира внатрешниот суверенитет на членките на ОН е принципот според кој Обединетите нации не можат да се мешаат во работи што спаѓаат во сферата на внатрешната надлежност на државите. Сепак треба да се напомене дека зачетоците на овој принцип се далеку пред основањето на ОН. Така согласно со Монровата доктрина²¹ од 1823 год., САД изјавиле дека нема да се мешаат во внатрешните работи на европските држави, но воедно очекуваат и европските држави да не се мешаат и да не интервенираат во државите на американскиот континент. Нешто подоцна ја имаме и Драговата доктрина²² од 1823 год. според која Аргентина изјавува дека ниедна држава не може да употреби сила (а со тоа и да се меша во внатрешните работи) против Аргентина со цел изнудување наплата за свои побарувања. Исто така, Повелбата го промовира и принципот дека секоја држава членка на ОН е должна да си ги исполнува преземените обврски согласно со Повелбата за да ги обезбедат правата и придобивките кои произлегуваат од членството. Мошне битен принцип е и принципот дека членките на ОН треба да ги решаваат нивните меѓународни

²¹ Наречена така според претседателот на САД, Џејмс Монро.

²² Наречена така според министерот за надворешни работи на Аргентина, Луис М. Драго.

спорови по мирен пат. Овој принцип е во согласност со целите на Организацијата за обезбедување на меѓународниот мир и на безбедноста и токму затоа се предвидуваат колективни мерки против оние што ќе го загрозуваат мирот. Согласно со целите на ОН, сите членки на Организацијата треба да се воздржуваат од користење на закана или од употреба на сила против територијалниот интегритет на која било држава. Доколку одредена држава се однесува спротивно ќе следува колективна акција што практично значи замена на концептот на индивидуална безбедност на државите за сметка на системот на колективната безбедност. Согласно со ова, Повелбата ја определува одговорноста за одржување на меѓународниот мир како колективна одговорност на сите држави.

Согласно со претходново, главни надлежности на ОН се преземање на колективни мерки за зајакнување на меѓународниот мир, поттикнување на меѓународната соработка, како и охрабрување за почитување на човековите права и слободи како еднакво важни за сите луѓе без разлика на расата, полот, религијата и сл.

Повелбата утврдува дека ОН ужива правен капацитет и тоа на територијата на државите членки. Секако, овој правен капацитет е ограничен во обем кој е потребен за ефикасно вршење на нејзините функции. Исто така, ОН има право и на претставување. Согласно со претходново, можеме да заклучиме дека ОН има и определен сопствен меѓународен правен субјективитет.

Во однос на Повелба како основачки документ треба да биде спомнато дека истата може да биде изменета односно дополнета. Тоа се прави исклучиво преку поднесување на еден вид на амандман од

страна на држава членка. Овој амандман треба да биде прифатен со двотретинско мнозинство во Генералното собрание и ратификуван од најмалку две третини од државите членки што воопшто не е едноставна процедура. На сличен начин може да се изврши и целосна ревизија на Повелбата, но само на специјално свикана вонредна конференција на сите држави членки. Сепак, за да дојде до оваа вонредна конференција мора да има претходна согласност на најмалку две третини од сите држави и најмалку седум држави членки од Советот за безбедност²³. Како и за промена, така и за целосна ревизија на Повелбата, потребна е согласност за тоа од страна на најмалку две третини од државите членки. Интересно е што за амандманска промена или пак за целосна ревизија на Повелбата, истата е невозможна без согласност и од петте постојани држави членки на Советот за безбедност што практично значи дека во оваа постапка имаат право на вето.

4.3.2. Главни органи

Постојат шест главни органи на ОН (види приказ бр. 10), станува збор за:

- Генералното собрание,
- Советот за безбедност,
- Економско-социјалниот совет,
- Старателскиот совет,
- Меѓународниот суд на правдата и
- Секретаријатот.

²³ Без разлика дали се постојани или непостојани членки.

Приказ бр. 11

4.3.2.1. Генерално собрание

Генералното собрание е орган каде што јасно се отсликува промовираната еднаквост на државите. Така секоја држава членка на ОН воедно е претставена и во Генералното собрание каде што има право на еден глас при одлучувањето. Ова се однесува на сите држави без разлика на нивната територијална големина, број на население,

економска или пак воена моќ и сл. Треба да се спомене дека Генералното собрание предвидува и можност за статус постојан и непостојан посматрач на држави кои инаку не се членки на ОН, ентитети и меѓународни организации. Во моментот постојани држави посматрачи се Светата Столица, Суверениот воен ред на Малта, а од 2012 год. и Палестина²⁴.

Генералното собрание се составува на редовни годишни заседанија што се одржуваат во септември. Сепак, покрај овие редовни заседанија, Генералното собрание може да одржи и вонредни заседанија. За да дојде до вонредно заседание мора да постои барање. Ова барање може да доаѓа од Советот за безбедност, но и од државите членки. За да биде валидно барањето кое не доаѓа од Советот за безбедност мора да доаѓа од најмалку од половина од државите членки. За да биде барањето поднесено од Советот за безбедност, претходно е потребно позитивно гласање од страна на барем седум негови членки.

Генералното собрание има надлежност да расправа за сите прашања од делокругот на ОН, било да е во областа на меѓународната соработка во економијата, културата, социјалата, само за оние прашања што се на дневниот ред на Советот за безбедност. Исто така, Генералното собрание е органот кој е одговорен за разгледување, но и одобрување на буџетот на организацијата. Во надлежност на Генералното собрание се и изборот на непостојаните членови на Советот за безбедност, членовите на Економско-социјалниот совет и

²⁴ Палестина и претходно беше посматрач, но со статус на ентитет, за разлика од сегашниот статус на држава која не е членка.

Генералниот секретар на ОН (за што е потребна препорака од Советот за безбедност) и избор на судии за Меѓународниот суд на правдата (заедно со Советот за безбедност). Покрај тоа што ги избира членовите на одредени органи, Генералното собрание ги разгледува и годишните извештаи за работата на останатите органи.

Согласно со Повелбата на ОН, Генералното собрание има овластување да го одземе правото на глас на држава членка која не го плаќа финансискиот придонес (еден вид на членарина) кон ОН повеќе од две години (Ортаковски и Миленковска, 2014). Претходново не значи дека државата е лишена и од останатите права, привилегии но и обврски кон организацијата. Логиката на оваа одредба е да се одржува навремено намирување на финансиските обврски на државите членки, а не да го одземе за трајно правото на глас, па согласно со таа логика правото на глас се враќа со уплатата на придонесот.

Собранието има право да носи резолуции со кои се обраќа до државите. Генерално, резолуциите имаат ефект на препораки кон кои државите треба, но не мораат, да се придржуваат. Сепак, доколку резолуциите имаат карактер и се во областа на административните, организациските и буџетските прашања, истите се со задолжителна правна сила. Начинот на гласање во Генералното собрание зависи од степенот на важноста на прашањето. За прашања со технички карактер се бара просто мнозинство. За важните прашања се бара постоење на двотретинско мнозинство.

Во рамките на Генералното собрание постојат повеќе разновидни комитети и комисии. Комитети кои постојат во неговите рамки се: политичко-безбедносен комитет, специјален политички,

економски и финансиски комитет, социјален, хуманитарен и културен комитет, комитет за старателство и за несамоуправни територии, административен и буџетски комитет и правен комитет. Комисиите кои постојат во неговите рамки се комисијата за меѓународно право, комисијата за разоружување итн.

Интересно е да се напомене дека во досегашната работа на Генералното собрание имало двајца претседатели кои доаѓаат од РМ. Станува збор за Лазар Мојсов во периодот 1977-1978 година и Срѓан Керим во периодот 2007-2008 година.

4.3.2.2. Совет за безбедност

Советот за безбедност се грижи за остварување на основната цел на ОН, а тоа е одржување на мирот и безбедноста во светот. Согласно со ова, Советот за безбедност има задача да утврди кога постои загрозеност на мирот и да преземе соодветни мерки за да го обезбеди истиот. Во оваа своја надлежност Советот е неприкосновен како во однос на Генералното собрание, така и во однос на другите тела на ОН. Токму затоа Советот е примарно овластен да презема, по потреба, и принудни мерки кон државите кои го загрозуваат меѓународниот мир. Така, Советот може преку наметнување на економски санкции да ја натера засегнатата држава да се однесува согласно со меѓународното право и принципите на ОН. Секако една од опциите е и прекинување на дипломатските врски со таа држава. Како најистра мерка која

Советот за безбедност може да ја преземе е и примена на вооружена сила за која единствено Советот за безбедност е овластен да ја примени со цел враќање на меѓународниот мир. За потребите на ваков тип на акција постои регулација во Повелбата за обврските на државите членки за ставање во функција на потребите на Советот на дел од своите воени потенцијали.

За државата кон која Советот за безбедност презема мерки (превентивни или принудни) дополнително може привремено да бидат суспендирани и правата од членството во ОН (чл. 5 од Повелбата на ОН). Ваквиот вид на суспензија се однесува исклучиво на правата и привилегиите, но не и на обврските на државата под суспензија. Сепак оваа можност му стои на Советот само во вид на препорака до Генералното собрание кое одлучува по истата. Воедно, Советот има право да му предложи на Генералното собрание да исклучи конкретна држава од членство во ОН. Секако дека ова е една драстична мерка и се однесува на држава која постојано не ја почитува Повелбата на ОН. Во пракса до сега не постои случај на исклучување држава од членство, иако имало неколкукратни обиди за исклучување од членство на Израел и на Јужна Африка (Ортаковски и Миленковска, 2014).

Советот за безбедност ја одржал својата прва сесија во јануари 1946 година во Лондон. Иако Советот има одржувано сесии и во други градови, како на пример Париз, сепак за негово седиште се смета градот Њујорк, каде што впрочем се одржуваат и најголемиот број сесии. Заради важноста на задачата на Советот, се смета дека истиот е во постојано заседание. Се состанува на барање на која било негова членка или по иницијатива на

Генералното собрание. Постои можност и поединечна држава-членка на ОН да бара состанок на Советот за безбедност само во случај доколку реши сопствениот спор со друга држава да го изнесе пред Советот. Во работата на Советот учествуваат постојаните претставници на државите членки, но можат да учествуваат и претставници на нивните влади пред сè министрите за надворешни работи. На чело на Советот е неговиот претседател со мандат од еден месец, кој доаѓа на чело на оваа функција по азбучен ред од редот на државите членки на Советот.

Советот за безбедност, за разлика од Генералното собрание, не ја отсликува суверената еднаквост на државите. Многу повеќе ја отсликува ситуацијата во меѓународните односи по завршувањето на Втората светска војна. Така држави членки на Советот се: САД, Велика Британија, Франција, Кина и Русија - односно државите победнички во Втората светска војна. Сите овие држави се постојани членки на Советот за безбедност, кој исто така во својот состав вклучува уште десет членови. Овие десет члена се непостојани членки на Советот, што значи дека имаат однапред определен мандат кој трае две години. Начинот на избор на непостојани членки е поставен така што секоја година во јануари се избираат пет нови членки на Советот. При избор на непостојани членки се води сметка за рамномерна географска распределба. Така, се води сметка да се избираат пет држави од африканскиот и азискиот континент, две држави од Латинска Америка, две држави од Западна Европа и други членки на ОН и една држава од Источна Европа. Секој избор на нови членки треба да биде одобрен од Генералното собрание, но ниту една од постојаните членки на Советот за безбедност да

не го блокира изборот на некоја нова членка. Останатите држави кое се членки на ОН, а кои не се членки на Советот за безбедност, можат да учествуваат во неговата работа доколку бидат поканети да го образложат своето мислење во однос на некоја конкретна ситуација, прашање и сл.

Што се однесува до правото на гласањето, тоа останува резервирано само за државите членки. Одлучувањето во рамките на Советот за безбедност се одвива по формулата предвидена во член 27 од Повелбата. Имено, за битните прашања од областа на меѓународниот мир и безбедност, Советот решава со квалифицирано мнозинство од најмалку девет гласови, меѓу кои треба да бидат петте гласа од постојаните членки. За процедуралните прашања, Советот исто така одлучува со квалификувано мнозинство од девет гласа, но за разлика од претходната ситуација, тоа можат да бидат девет гласа од кои било негови членки. Евидентно е дека одредбите на Повелбата во овој случај, односно во решавање на битни прашања во Советот, го воведуваат принципот на едногласност на постојаните членови. Тоа практично значи дека кој било од постојаните членови може со својот негативен глас да оневозможи донесување на одлука кога станува збор за битните прашања од делокругот на Советот, односно значи дека постојаните држави членки имаат право на вето. За да се смета дека е употребено ветото, потребно е да постои изречно негативно гласање, зашто евентуалната апстиненција од гласање не значи употреба на вето. Ваквата поставеност на моќта во Советот може да создаде теоретска ситуација во која едно конкретно гласање е неуспешно иако има дури позитивни 14 гласа, а само еден против (од постојна членка). Од

досегашната работа на Советот за безбедност може да се забележи дека во употребата на правото на вето предничат Русија и САД, а најмалку било употребувано од Кина.

Правото на вето од страна на петте постојани членки овозможува блокада на суштински прашања, практично правејќи ја колективната безбедност невозможна да се спроведе во случаи кога дејството на истата е насочено кон некоја од овие држави или нивни интереси. Со цел да се избегне парализата на Советот, во 1950 год. беше усвоена резолуцијата позната под името Обединети за мир согласно со која на ГС му се даваат овластувања кои првенствено се резервирани за Совет на безбедност. Така, согласно со оваа резолуција, доколу заради непостоење на едногласност помеѓу петте постојани членки Советот не ја изврши својата одговорност во врска со одржувањето на меѓународниот мир, тогаш ГС го разгледува прашањето и може да донесе соодветни препораки на членките вклучително и преземање на вооружени мерки во случај на утврдување на постоење агресија. Нормално, потребно е точно да се утврди агресорот. Сепак треба да се истакне дека станува збор за препорака а не правен обврзувачки акт. Сепак и едно вакво решение претставува еден вид резерва во случај на можна парализа на работата на Советот и можност за колективна акција дури и во случаи кога во определени кршења на мирот е вклучена некоја од петте постојани членки. Таков пример е кризата околу Суецкиот Канал за која пишуваме подолу. Така во 1956 год. Египет беше нападат од три држави и тоа: Израел, Обединетото Кралство и Франција. Советот за безбедност не беше во состојба да дејствува заради ветото од страна на Обединетото Кралство (ОК) и Франција. Во оваа

ситуација се применија механизмите од резолуцијата за мир од страна на ГС, по што беа формирани и вонредни сили на ОН со мандат да вршат надзор над прекинот на непријателствата, а од трите држави беше побарано да ги почитуваат одредбите од спогодбата за примирје и да се повлечат од територијата на Египет. По ова, Израел, Обединетото Кралство и Франција ги напуштија своите позиции во Египет заклучно до почетокот на првата половина од наредната година. Сепак треба да се истакне дека резолуцијата за мир секогаш не била толку успешна и во голема мера е зависна од балансот на силите помеѓу државите. Така во конкретниов случај голем придонес во успешноста на оваа резолуција беше поддршката за истата од страна на најмоќните држави во тоа време СССР и САД, улогата и силното движење на неврзаните²⁵ и сè поочигледното карактеризирање на Обединетото Кралство и Франција како поранешни светски суперсили.

4.3.2.3. Останати органи

Економско-социјалниот совет е орган кој произлегува од универзалниот карактер на ОН, каде што мирот и безбедноста во светот не се единствени надлежности кои светската организација ги поседува. Токму затоа постојат органи како Економско-социјалниот совет кој има конкретна задача на планот

²⁵ Станува збор за движење сочинето од држави кои не припаѓале кон ниту еден од двата воени блока од времето на Студената војна. Египет беше член и една од државите основачи на ова движење кое постои до ден-денес.

на меѓународната соработка, како што и самото име го опишува во областа на економските и социјалните, но и културните односи. За остварувањето на целите за меѓународната соработка на економски и социјален план, Економско-социјалниот совет ќе работи и ќе промовира обезбедување на услови за економски и општествен развој и напредок, а согласно со ова и обезбедување на што поголемо вработување, а со тоа и почитување на правата на човекот. Исто така, Економско-социјалниот совет има надлежност да помага во решавање и надминување на меѓународните економски и социјални спорови. Во овој правец, Економско-социјалниот совет може да им предлага можни решенија на државите-членки и тоа најчесто во вид на предлог-резолуции и конвенции.

Економско-социјалниот совет има редовни, но може да има и специјални-вонредни заседанија. За разлика од Советот за безбедност, во Економско-социјалниот комитет се одлучува со просто мнозинство. Неговите редовни заседанија се одржуваат двапати годишно. Економско-социјалниот совет има точно 54 члена кои имаат тригодишен мандат. Практично, секоја година се заменува по една третина од членството врз ротирачка основа. Може да се случи членка на којашто ѝ истекол мандатот да биде реизбрана. Ова особено важи за петте постојани членки на Советот за безбедност. Изборот на нови членки се врши од Генералното собрание, при што се води сметка за соодветна географска застапеност²⁶.

²⁶Така редовно се избираат по 14 членки од африканскиот континент, 11 од Азија, 10 од Латинска Америка, 13 од Западна Европа и останатите држави и 6 од Источна Европа.

Овој орган е особено активен и е главен носител на голем број од програмите на ОН, како на пример Програмата на Обединети нации за развој. Исто така, самиот орган може да формира помошни и постојани, но и ад хок комисии и комитети. Токму затоа постојат повеќе негови регионални комисии²⁷, но и технички комисии²⁸.

Старателскиот совет на Обединетите нации е орган создаден согласно на реалните потреби во ситуацијата на светската сцена по Втората светска војна. Неговата задача се состоела во вршење на контролата на начинот на кој државите старателки ги извршуваат своите задачи кон териториите кои се наоѓаат под старателство. Неговиот состав е определен со Повелбата на Обединетите нации, каде што е предвидено дека во Советот на Старателскиот совет влегуваат држави членки што се старателки, но и постојаните членови на Советот за безбедност²⁹ и онолку други држави членки колку што е потребно да има во неговиот состав подеднаков број на држави старателки и држави нестарателки. Меѓутоа, заради силната деколонизација која настапува во периодот по Втората светска војна, потребата од постоење на овој орган се намали до степен што тој и не функционира повеќе, што секако дека е позитивно достигнување.

Секретаријатот на ОН е главниот административен орган. Овој орган ги врши сите

²⁷Економската комисија за Европа, Економската комисија за Африка, Економската комисија за Латинска Америка, Економската комисија за Азија.

²⁸Како комисии за правата на човекот, но и за вработување, статутот на жената и сл.

²⁹Доколку истовремено не се појавуваат во улогата на држави-старателки.

административни и логистички функции потребни за нормално функционирање на ОН. Секретаријатот е задолжен за подготовка на заседанија на другите органи на ОН, дистрибуција и публикација на нивните извештаи и други документи, регистрација на меѓународните договори, водење на архивите на Обединетите нации и сл.

Заради успешно извршување на своите задачи, Секретаријатот е составен од многубројни службеници на чело со генералниот секретар кој има мандат од пет години со можност за реизбор. Во изборот на генералниот секретар се вклучени два други органи на ОН. Се работи за Генералното собрание кое го избира генералниот секретар, но по препорака на Советот за безбедност. Покрај останатите функции, генералниот секретар има право да му предочи на Советот за безбедност определено прашање кое според него може да го загрози мирот. Воедно, генералниот секретар има обврска еднаш годишно да му поднесува извештај на разгледување на Генералното собрание во врска со работата на ОН. Генералниот секретар има овластувања и во поставувањето на меѓународните службеници, но само во согласност со насоките на Генералното собрание. Она што треба да се истакне е дека службениците на Секретаријатот уживаат одредени привилегии и имунитет и не смеат да работат под влијание од државите-членки, зашто тие работат во името на ОН. Покрај генералниот секретар и бројните службеници, исто така во Секретаријатот постои и технички персонал составен од секретарки, возачи и сл.

Меѓународниот суд на правдата е правна, а не политичка инстанца. Неговиот претходник бил постојаниот суд за меѓународна правда во рамки на

Лигата на народите. Инаку Меѓународниот суд на правда е формиран во 1945 година како еден од органите на ОН, согласно со Повелбата на ОН. Судот на правдата е составен од 15 судии кои се избираат од страна на Генералното собрание и Советот за безбедност и тоа од редот на истакнати правници. Судиите имаат деветгодишен мандат. При ова треба да се исктане дека владата на државата од која доаѓаат не може да ги разреши. Ваквото решение е во насока на обезбедување на што поголема независност во работата на судиите. При изборот на судиите се води сметка да се застапени сите главни правни системи во светот и да не се случи да има двајца судии од иста националност. Инаку во пракса петте постојани членки на Советот за безбедност секогаш имаат „свој“ претставник - судија во Судот. Сепак треба да се истакне дека ова не е гаранција дека донесената пресуда ќе биде во корист на одредената држава, зашто судиите треба да настапуваат како професионалци, а во судот се гласа со просто мнозинство и притоа не постои право на вето. Подетално Судот на правдата е објаснет во глава V, насловена како Мирно решавање на спорови.

Специјализираните агенции на ОН се повеќе или помалку посебни и независни меѓународни организации кои се во соодветен близок однос со ОН. Познати специјализирани агенции на ОН се Светската здравствена организација (СЗО), Меѓународната организација на трудот (МОТ), Меѓународниот монетарен фонд, (ММФ) Меѓународната банка за обновa и развој, Светската метеоролошка организација и др.

4.4. Регионални меѓународни организации

Покрај универзалната ОН и нејзините специјализирани агенции, постојат и регионални меѓународни организации. Така на пример, во Европа тоа се Европската Унија, Советот на Европа, но и Организацијата за европска соработка и безбедност. Регионална организација во Африка е Африканската Унија. Во Азија таков пример е Асоцијацијата на југоисточни азиски нации, додека во Америка тоа е Организацијата на американски држави. Регионална организација е и Арапската лига на државите од северна Африка и југоисточна Азија и други.

Генерално членството во некоја од регионалните организации е условено со одредена географска припадност. Така на пример, со актите на ЕУ е предвидено дека членка на Унијата може да биде секоја демократска држава во Европа. Но не секогаш географскиот фактор е најбитен предуслов за зачленување во одредена регионална организација. Таков пример е Арапската лига која има членки од два континенти.

Секоја од регионалните меѓународни организации си дефинира свои цели кои се стреми да ги оствари и согласно со ова се решава за формирање на свои органи со свои надлежности. Степенот на надлежност која им се дава на овие органи зависи од волјата на државите членки.

4.4.1. Издвоени примери

Во продолжение накратко објаснуваме некои од меѓународните организации кои можеби секогаш не се во рамките на строгата дефиниција за меѓународни организации и имаат бројни специфичности, но реално функционираат во современиот меѓународен систем.

4.4.1.1. Европска Унија

Европска Унија (ЕУ) е уникатен пример на светската сцена и еден вид на хибрид со елементи на меѓународна меѓувладина организација и елементи карактеристични само за суверени федерални држави. Нејзините органи имаат одредени надлежности кои се широки до тој степен што наликуваат на федерални органи во федерална држава, што секако дека е во зависност од волјата на нејзините држави членки и нивната подготвеност до кој степен се волни да се откажуваат и делегираат дел од својот суверенитет за сметка на ЕУ. Унијата денес има сопствена валута, а државите членки помеѓу себе немаат гранични контроли (Шенген зона). Со Лисабонскиот договор се именуваше и еден вид европски министер за надворешни работи, кој ја извршува функцијата висок претставник на ЕУ за надворешна и безбедносна политика

Создавањето на Европската Унија во голема мера е резултат и одговор на неколку историски моменти како создавањето на железната завеса,

конкретните француско-германски односи, распоредот на силите, но и постоењето на определени визионери како францускиот државник и политичар Роберт Шуман (но и Жан Моне), кој ја создаде идејата за супранационална Европа. Неговата идеја за добрососедство и меѓусебно почитување меѓу државите на европскиот континент се реализира во 1951 год. преку создавањето на Европската заедница за јаглен и челик (ЕЗЈЧ) во Париз³⁰, а подоцна и Европската економска заедница (ЕЕЗ), како и Европската заедница за европска атомска енергија (ЕВРОАТОМ) од 1957 год. во Рим.

Денес Европската Унија има 28 држави членки што ги здружиле своите сили за заедно да изградат подобра иднина и истата функционира како посебен правен ентитет, односно субјект на меѓународното право. Сепак во најава е излегувањето на Обединетото Кралство, со што ЕУ ќе има 27 држави членки. Од друга страна пак, постојат и држави кои имаа кандидатски статус³¹ и преговараат за влез во Унијата.

Европската Унија како таква во својата основа ги има базичните договори за нејзино основање и тоа: Договорот за основање на ЕУ од 1992 година и Договорот за функционирање на ЕУ. Истата во себе ги обединува дотогаш познатите Европски заедници. Целта на создавањето на ваква организација не е да се создаде европска наддржава, туку одлуките кои се донесуваат треба да бидат во согласност со договорите и начелото на супсидијарност.

³⁰ Првичната идеја беше соработка помеѓу Франција и Германија, држави кои во двете светски војни беа лути противнички.

³¹ Помеѓу кои е и Република Македонија.

Целите на ЕУ, покрај обезбедување на мир и благосостојба, се: внатрешен пазар, научен и технолошки развој, економска и монетарна унија со единствена валута евро, економска, социјална и територијална кохезија и солидарност помеѓу државите членки и др.

Кога станува збор за правото на Унијата, истото содржи два вида на одредби – оние кои се содржат во конститутивните договори (изворно или примарно право) и оние кои стојат во правните акти усвоени од европските институции (изведено или секундарно право). Инаку Европската Унија има повеќе институции како Европски совет, Совет, Европска комисија, Европски парламент, Суд на правдата на Европската унија, Европска централна банка, Ревизорски суд итн.

Европскиот совет е составен од шефовите на државите и владите на државите членки, претседателот на Европскиот совет и претседателот на Комисијата. Во неговата работа учествува и високиот претставник на Унијата за надворешни работи и безбедносна политика. Иако неформално постоеше и претходно, сепак со Договорот од Лисабон оваа институција доби и формален карактер на ЕУ институција. И покрај тоа што нема законодавни овластувања заради својот состав, Европскиот совет претставува највисок политички орган на Унијата на чело со претседател. Неговите одлуки подоцна се институционализираат преку останатите органи на ЕУ. Тој го обезбедува потребен стимул за развојот и иднината на Унијата преку дефинирање на општите политички насоки и приоритети на истата. Европскиот совет има голема улога и во дејствувањето на Унијата на меѓународната сцена и спроведување на заедничката надворешна и безбедносна политика.

Одлуките на Европскиот совет се донесуваат со консензус, освен во случаите за коишто со договорите е предвидено поинаку. Во надлежност на оваа институција е и да предлага и/или именува, сама или во соработка со други институции на ЕУ личности за повеќе високи позиции во другите органи на ЕУ како на пр. претседателот на Комисијата, високиот претставник на Унијата за надворешни работи и безбедносна политика, претседателот на Европската централна банка итн.

Совет на министри или само Советот се состои од министрите на секоја држава членка кои ја претставуваат владата на конкретната држава членка. Советот се состанува во различен состав (конфигурација) во зависност од предметот на расправа. Така на пример, ако на дневен ред се прашања од областа на земјоделски политики, тогаш за тие прашања ќе заседаваат министрите за земјоделие на државите членки. Позната конфигурација е Советот за општи работи кој ја обезбедува конзистентноста во работата на различните состави на Советот, ги подготвува состаноците на Европскиот совет и обезбедува координација. Со Советот на ЕУ претседаваат државите членки со мандат од шест месеци врз основа на систем на рамноправна ротација. Иако овој систем на претседателствување имаше определени критики, сепак сè уште останува на сила. Состаноците на Советот ги подготвува Комитетот на постојани претставници на државите членки (КОРЕПЕР). Овој комитет се среќава прилично често. Тој се состои од КОРЕПЕР I (составен од заменици на постојаните претставници на државите членки) и КОРЕПЕР II (составен од постојаните претставници на државите членки). Согласно со договорите,

Советот остварува неколку групи на надлежности и тоа пред сè законодавни функции (сам или заедно со Парламентот), има и буџетски функции (заедно со Парламентот), но има и функции на создавање политики и координативни функции на начин како што тоа е утврдено со договорите. Советот одлучува со квалификувано мнозинство, а предвид се земаат и големината и популацијата на државите членки, освен во ситуациите кога со договорите е предвидено поинаку. Сепак во пракса најчесто се оди на тоа да пред чинот на гласање постои некој вид на договор помеѓу државите членки во однос на конкретното прашање. Честопати ставовите се усогласени уште на ниво на КОРЕПЕР.

Европската комисија има функција на извршен орган. Комисијата работи во насока на реализација на општиот интерес на Унијата и е целосно независна во извршувањето на своите обврски и надлежности. Се состои од по еден комесар со 5-годишен мандат кој доаѓа од секоја држава членка, иако за во иднина се предвидува ротирачки концепт во кој 2/3 од државите ќе бидат застапени со „свој“ комесар во еден конкретен состав на Комисијата. Сепак треба да се напомене дека комесарите дејствуваат независно и во интерес на целата ЕУ и не се сметаат за претставници на државите. Како извршен орган, Комисијата за својата работа одговара пред Европскиот парламент, кој заедно со Европскиот совет ги избира членовите на комисијата и претседателот на истата. Еден од заменик-претседателите во Европската комисија секогаш е и високиот претставник на Унијата за надворешни работи и безбедносна политика. Членовите на Комисијата се одговорни за определени сектори, имаат свој кабинет, а во тие рамки се формирани и

генерални директорати на чело со генерални директори кои одговараат директно на комесарите од соодветната област. Согласно со основачките договори на Унијата, задачи на Комисијата се: обезбедување примена на договорите и мерките донесени во согласност со договорите; ја надгледува примената на правото на Унијата и има право да подигне тужба пред Европскиот суд на правдата против држава или институција која не ги почитува договорите; го спроведува буџетот и раководи со програмите; извршува координативни, извршни и раководни функции, обезбедува надворешно претставување на Унијата со исклучок на заедничката надворешна и безбедносна политика и други случаи предвидени во договорите; го иницира годишното и повеќегодишното планирање на Унијата со цел остварување на меѓуинституционални договори; можеби најважната функција е што го има правото на законодавна иницијатива.

Европскиот парламент се состои од европратеници избрани на општи непосредни избори од страна на граѓаните на Унијата коишто се со мандат од пет години. Заради претходново, Парламентот е најдемократското тело кое заедно со Советот ја остарува законодавната но и контролната функција во ЕУ. Европскиот парламент има седиште во Стразбур, каде што се одржуваат неговите пленарни седници. Она што треба да се истакне е дека откако ќе бидат избрани, членовите на Парламентот на седниците се групираат според нивната политичка определба, а не според припадноста на државата членка од која доаѓаат. Притоа постојат две најголеми политички групи – европските демохристијански и европските социјалисти. Останатите парламентарни групи се

повеќе ад хок формации составени од лабави коалиции на помали политички партии или одделни членови на Парламентот. Европскиот парламент брои 751 член (заедно со претседателот), при што местата се дистрибуираат помеѓу државите според бројноста на нивното население, со тоа што ниту една држава членка нема да има помалку од 6, ниту повеќе од 96 пратеници во Европскиот парламент. Меѓутоа заради најавеното излегување на Обединетото Кралство, овој број ќе падне на 705 членови. Од основањето на Парламентот, освен во името на институцијата, тешко дека можеше навистина да се нарече парламент. Ова е заради тоа што првично на Парламентот му беа дадени многу помали надлежности од кој било парламент во држава членка. Сепак, со текот на времето и со секој нареден договор или нивна ревизија надлежностите на Парламентот постојано се зголемуваа и прошируваа, за денес тој да се етаблира во еден од клучните актери во легислативниот процес (заедно со Советот на министри). Покрај законодавни, тој има и буџетски функции, како во делот на усвојувањето на буџетот на ЕУ, така и во делот на контрола на неговото извршување. Последната група на функции на Парламентот се однесува на политичка контрола и консултирање согласно со договорите. Европскиот парламент врши политички надзор над останатите институции, особено над работата на Европската комисија. Европскиот парламент го избира претседателот на новата Комисија и којшто конечно и дава доверба на целата Комисија. Комисијата е одговорна за својата работа пред Европскиот парламент, а доколку не е задоволен од нејзината работа, Парламентот е овластен и да изгласа недоверба на Комисијата. Сепак треба да се истакне

дека Парламентот единствено може да ја отповика целата комисија, а не само еден нејзин поединечен комесар. Дополнително, Парламентот има право и должност да врши сослушувања на обраќањата на Комисијата, Советот, Европскиот совет и на други тела, но и европарламентарците се овластени да поставуваат пратенички прашања. Како дел од контролната функција ги разгледува извештаите поднесувани од Комисијата и од другите тела, воедно е овластен да врши сопствени истраги околу можните прекршувања на правото на Унијата ³²или околу злоупотреби сторени од страна на другите институции или тела. Во составот на Парламентот работат бројни комитети во различни подрачја.

Судот на правдата на ЕУ којшто има надлежност да обезбеди толкување и почитување на договорите, а се состои од: Судот на правдата и Општиот суд кој беше формиран подоцна со цел да го растовари Судот на правдата. Неговото седиште е во Луксембург. Број од по еден судија на секоја држава членка со 6-годишен мандат. На судиите им помагаат 11 генерални адвокати кои се избираат согласно со истите критериуми и во иста постапка, како и судиите односно во согласност на државите членки. Покрај организацијата на Судот, интересни за анализа се прашањата поврзани со неговата надлежност. Судот има два вида на надлежност – одлучува за постапки пред сè доставени од страна на држава членка, институција, но и од правно или физичко лице, како и во други случаи предвидени со договорите и дава прелиминарни одлуки, на барање на судови или трибунали на државите членки, околу толкувањето на законодавството на Европската Унија

³² Познато како *acquis communautaire*.

или за важноста на актите донесени од страна на институциите.

Европската централна банка (ЕЦБ) е со седиште во Франкфурт и е независна во извршување на своите надлежности, а пред сè во имплементацијата на монетарните политики. Истата е единствена која е овластена за одобрување на издавање на еврото. Нејзини органи се - Управниот совет, составен од членовите на Извршниот одбор на ЕЦБ и гувернерите на националните централни банки на државите членки, чијашто парична единица им е еврото; Извршниот одбор составен од претседател, заменик-претседател и четири други членови коишто мора да бидат државјани на државите членки и Општиот совет, составен од претседателот, потпретседателот и гувернерите на сите национални централни банки на државите членки без разлика дали го имаа или не воведно еврото како своја парична валута. Европската централна банка заедно со националните централни банки на државите членки на Унијата чијашто парична единица е еврото, го сочинуваат Евросистемот и ја спроведуваат монетарната политика.

Ревизорскиот суд е надзорно тело коешто ја извршува ревизијата во Унијата. Треба да се потенцира дека иако во името на оваа институција стои зборот Суд, сепак не станува за никаква судска инстанца, туку за надзорно тело кое има надлежност да проверува дали сите приходи и расходи се направени на законски и регуларен начин. Ревизорскиот суд ги проверува сметките на сите приходи и расходи на Унијата, сметките на сите институции, но и агенции кои се основани од ЕУ.

4.4.1.2. Совет на Европа

Советот на Европа е водечка организација за човековите права на европскиот континент која соработува со Европската Унија, Обединетите нации, Организацијата за безбедност и соработка во Европа итн. Седиштето на оваа организација е градот Стразбург. Треба да се истакне дека ниту една држава членка на Советот на Европа не ја применува смртната казна. Се состои од 47 држави членки што практично значи дека членки се сите држави од европскиот континент со исклучок на Белорусија. Сите членки ја имаат потпишано Европската конвенција за човекови права, која претставува меѓународен договор за заштита на човековите права, демократијата и владеењето на правото. Европскиот суд за човекови права е судска инстанца во врска со примената на оваа конвенција од страна на државите членки. Врз основа на конвенцијата, поединци можат да поднесат жалба пред Судот во Стразбург за повреди на човековите права откако ќе бидат исцрпени сите средства кои постојат во засегнатата држава членка. Покрај Европскиот суд за човекови права, Советот на Европа го сочинуваат неколку институции и органи. Комитетот на министри, составен од министрите за надворешни работи на државите членки и нивни претставници, претставува главен орган кој донесува одлуки. Генералниот секретар го води и го претставува Советот на Европа. Парламентарното собрание е составено од 318 пратеници; Собранието ги избира генералниот секретар, Комисионерот за човекови права и судиите на Европскиот суд за човекови права; обезбедува демократски форум за расправа и ги следи изборите;

неговите комисии имаат важна улога во разгледувањето на актуелни прашања. Комисионерот за човекови права на независен начин ги третира и го насочува вниманието кон повредите на човековите права. Конгресот на локални и регионални власти е надлежен за јакнење на локалната и регионалната демократија. Составен е од 636 избрани претставници кои претставуваат повеќе од 200.000 локални и регионални власти. Конференцијата на меѓународни невладини организации го претставува граѓанското општество и ја промовира партиципативната демократија.

Советот на Европа се залага за почитување на слободата на изразување и медиумите, слободата на здружување, еднаквоста и заштитата на малцинствата. Има иницирано кампањи за прашања поврзани со заштитата на децата, говорот на омраза преку Интернет и за правата на Ромите како најголемо малцинство во Европа присутно скоро во сите европски држави. Исто така, Советот на Европа е доносител на бројни други конвенции, како Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство, Конвенцијата за компјутерски криминал итн. Советот на Европа им помага на државите членки во борбата со корупцијата, воведување на современи и неопходни реформи во правосудниот систем. Особено е позната Венецијанската комисија која е сочинета од групата на експерти по уставно право со надлежност да дава правни совети. Советот на Европа го следи напредокот на државите членки преку независни експертски тела кои вршат мониторинг и даваат препораки.

4.4.1.3. Организација на Северноатлантскиот договор (НАТО)

Организацијата на Северноатлантскиот договор е меѓународен воен сојуз кој е формиран во историските услови по Втората светска војна. Имено, по завршувањето на најголемата војна во човековата историја, Источна и Западна Европа се најдоа меѓусебно разделени според идеолошките и политичките определби на Студената војна. Источна Европа падна под доминација на Советскиот Сојуз. Заради парирање на ризикот од можните намери на Советскиот Сојуз да ја прошири својата контрола од Источна Европа кон другите делови на континентот, во 1949 година, дванаесет држави од двете страни на Атлантикот ја основаа Организацијата на Северноатлантскиот договор во Вашингтон со потпишување на Вашингтонскиот договор согласно со кој напад над една држава членка ќе се смета како напад над сите држави членки (чл. 5). Подоцна како одговор на НАТО се формираше и Варшавскиот пакт под водство на СССР во 1955 година.

Во текот на Студената војна улогите и целите на овој воен сојуз беа јасно дефинирани бидејќи постоеше закана од страна на Советскиот Сојуз. Односно НАТО беше организација за колективна одбрана на своите членки. Меѓутоа до раните 90-ти години Варшавскиот пакт се распушти, а Советскиот Сојуз се распадна. Со исчезнувањето на традиционалните противници, некои аналитичари веруваа дека НАТО е непотребен и дека идните издатоци за одбрана и инвестирање во вооружените сили треба да бидат драматично намалени. Меѓутоа НАТО продолжи да постои. Својата нова мисија ја

откри во постоењето на бројни безбедносни закани од регионални конфликти кои произлегоа од етнички или религиозни тензии и по завршувањето на Студената војна. Веројатно членките на НАТО сметаа дека нивната определба за колективна одбрана и соработка стекната преку НАТО продолжува да биде гаранција за нивната безбедност, а уште повеќе за експанзија на алијансата на исток и влијание согласно со нивните интереси ширум светот.

Треба да се истекне дека иако во НАТО предничи САД, сепак одлуките се носат врз база на консензус. Практично не постои систем на гласање и сите одлуки мора да бидат едногласни. Пред донесувањето на некоја значајна одлука често се потребни опсежни консултации и дискусии во неговото седиште во Брисел, пред сè, со помош на генералниот секретар чијашто задача, покрај другото, е и нудење помош во обезбедувањето консензус. Неговиот мандат е 4-годишен. Најважното тело на одлучување во НАТО е Северноатлантскиот совет кој се состанува барем еднаш неделно. Со седниците претседава генералниот секретар. Практично секоја држава членка е претставена од постојан претставник во ранг на амбасадор. Еден вид состаноци на повисоко ниво се одржуваат кога како претставници на државите се испратени министрите за надворешни работи и/или министри за одбрана на државите членки. Секако дека највисоко ниво е кога се среќаваат шефови на држави и влади. Северноатлантскиот совет има формирано повеќе комитети и групи за планирање кои му помагаат во работата. Постојат и бројни институции и комитети кои можеме да ги поделиме на цивилни и воени. Улогата на политичките и воените структури на НАТО

се состои од обезбедување на политичка власт и заедничко воено планирање неопходно за оспособување на националните сили да ги извршуваат овие задачи, како и во организациски ангажмани потребни за нивната заедничка команда, контрола, обука и извршување. На овој начин се обезбедува оваа организација да не е од чисто воена природа.

Денес НАТО продолжува да биде организација која обезбедува колективна одбрана за своите членки и е препознатлив по своите мисии, како што се мировните и оние за поддршка на мирот согласно со терминологијата на НАТО, а во суштина се однесуваат на интервенција надвор од границите на државите членки. На почетокот, НАТО вбројуваше 12 држави, за денес да брои 30 (вклучувајќи ја и Република Македонија). Инаку НАТО е формиран во согласност со член 52 од Повелбата на ОН како регионална организација за решавање прашања поврзани со регионалниот мир и безбедност која успеа да се наметне како организација погодна за воена акција која со одлука на Советот за безбедност на ОН која може да биде ангажирана за спроведување на принудни мерки. Сепак треба да се истекне дека НАТО не секогаш чекал на покана од Советот за безбедност за да интервенира. На еден или друг начин, НАТО имал мисии во Босна и Херцеговина, Косово, Македонија, Авганистан, Ирак, Либија и др.

Од основањето па до денес, задржувајќи ја одбраната и безбедноста на своите членки како формално основна цел, НАТО се трансформираше и реформираше на начин што посоодветно да одговори на предизвиците и ризиците на модерното

безбедносно опкружување како тероризмот, сајбер криминалот итн.

4.4.1.4. Гринпис

Гринпис (Greenpeace) е невладина меѓународна организација основана од еколошки активисти во Ванкувер, Канада. Сепак како нејзино координативно седиште се смета градот Амстердам. Нејзините цели се чување и негување на природата и нејзината разноликост. Се занимава со прашања за заштитата на животната средина. Така своите кампањи ги посветува на климатските промени, комерцијалниот китолов, генетскиот инженеринг и антинуклеарните прашања. Преку лобирања и директни акции³³ тие влијаат на приватниот и јавниот сектор во државите, свртувајќи го вниманието на јавноста кон реалните еколошки проблеми и потенцијалната опасност од нивното ескалирање. Структурата ја чинат национални и регионални гринпис организации, додека пак гринпис интернационал го има статусот на координатор. Има статус на консултативен член на Економско-социјалниот совет при ОН. Денес брои канцеларии во преку 50 држави широм светот.

³³ Користење на форми на јавен протест.

4.4.1.5. Британска заедница на народите (commonwealth)

Британската империја беше една од најголемите колонијални сили во светската историја. По Втората светска војна доаѓа до дефинитивно распаѓање на колонијалниот систем. Со револуциите за независност и процесите на деколонизација скоро сите британски колонии стануваат независни држави. Станува збор за голем број на сега независни држави, а поранешни британски колонии³⁴ (во целот или само делови од нив) како Индија, Пакистан, Австралија, Гана, Нигерија, Уганда, Малезија, Јужна Африка, Јемен, Замбија, Малта, Кипар итн. Токму модерното Обединето Кралство и неговите поранешни колонии го чинат Комонвелтот. Истиот има елементи како на конфедерација, така и од персонална унија, но сепак во пракса се сведува на работа на еден заеднички орган. Односно, еднаш на две години претставници од држави поранешни британски колонии доаѓаат на состанок без дневен ред и можат да донесуваат единствено незадолжителни одлуки. Секако, постои и еден вид секретаријат кој помага во работата на овој главен орган. Интересно е да се спомене дека иако станува збор за независни држави некои од нив до ден-денес го прифаќаат британскиот монарх за свој, како на пр. Канада, Австралија, Јамајка, Нов Зеланд итн. Ова се должи, пред сè, на нивниот историски статус на доминиони што практично овозможувал широк степен на автономија во рамките на поранешната империја. На империјалната

³⁴ Исклучок од ова е приемот на Мозамбик и Раунда, кои иако не биле дел од поранешната империја сепак се сметаат за поврзани со истата со бројни трговски врски.

конференција во 1926 год. британскиот државник Балфур ја дефинира положбата на доминионите како „автономни единици во рамките на британската империја, со еднаков статус, на ниеден начин потчинети една на друга во кој било аспект на нивните надворешни и внатрешни работи, а обединети во нивната заедничка верност кон Круната и слободно здружени како членови на Британската заедница на народите” (Ортаковски и Миленковска, 2014, стр.144). Од друга страна пак Индија и Пакистан се републики без монарх. Треба да се истакне дека денес членувањето во Комонвелтот е врз доброволни основи, односно поранешните британски колонии не се принудени да учествуваат што, пак, практично значи дека не сите поранешни британски колонии по автоматизам се и членки на Комонвелтот, кој сепак брои над 50 членки (види приказ бр.10). Првичното официјално име *Британска заедница на народите* денес е променето во *Заедница на народите*.³⁵ Иако без некои позначајни овластувања на чело на Комонвелтот до 2008 год. беше кралицата Елизабета II која беше наследена од принцот Чарлс.

³⁵Со Лондонската декларација од 1949 год.

Приказ бр.11

4.4.1.6. Заедница на независни држави (ЗНД)

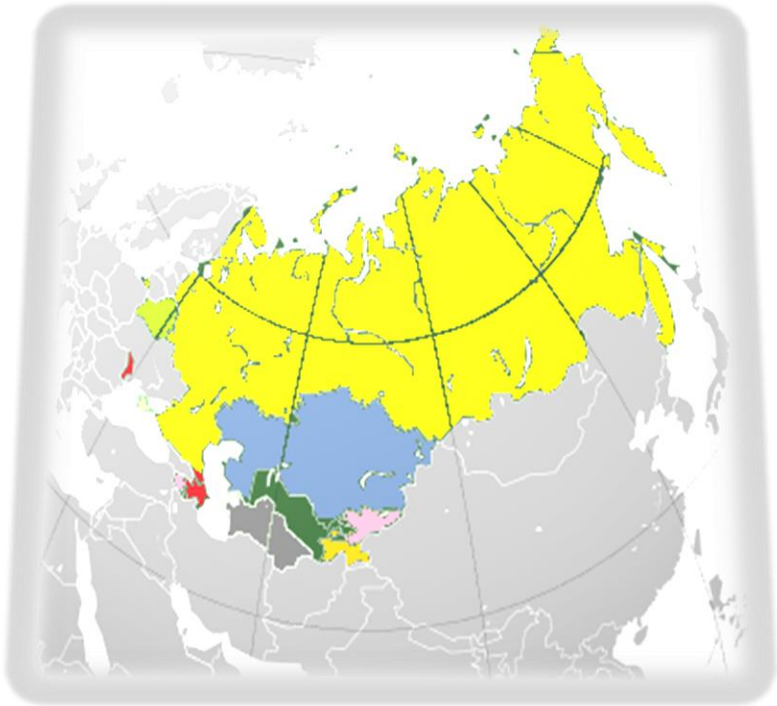
Во декември 1991 год. се констатираше распадот на Сојузот на Советските Социјалистички Републики (СССР), но во истиот месец во градот Минск беше донесена спогодбата со која се основаше новата Заедница на независни држави (ЗНД) сочинета од Русија, Украина и Белорусија. За административно седиште беше определен градот Минск (делумно и Москва). Подоцна кон оваа заедница пристапија и останатите поранешни

републики од СССР, како Ерменија, Азербејџан, Казахстан, Киргистан, Молдавија, Таџикистан, Туркменистан, Узбекистан и Грузија. Поранешните балтички републики на СССР, Естонија, Латвија и Литванија никогаш не пристапија кон оваа заедница. Денес можеме да констатираме дека ЗНД брои девет полноправни членки и една придружна членка (види приказ бр.12). Имено, Туркменистан кој во меѓувреме се стекна со статус на постојано неутрална држава, денес учествува во работата на ЗНД само со статус на придружна членка. Украина иако е држава основач практично никогаш не изврши ратификација, а се чини и нема таква намера заради своите прозападни амбиции и заради конфликтот со Русија од 2014 год. Грузија пак и официјално ја напушти ЗНД во 2008 год. по воениот конфликт со Русија. Неспорно е дека станува збор за регионална меѓународна организација со цел одржување на определена, пред сè економска но и соработка и координација во одбраната, надворешните работи, мирно решавање спорови, екологија итн. помеѓу поранешните републики на СССР.

Интересно е да се забележи дека во рамките на оваа заедница определени држави остваруваат поконкретна и поблиска соработка во определени области од останатите. Така на пример постои договор за формирање на Царинска унија од 2010 год. помеѓу Русија, Белорусија, Казахстан, која подоцна беше проширена со Киргистан и Ерменија, а денес интегрирана во Евроазиската економска унија (ЕАЕУ). Исто го издвојуваме и Договорот за создавање на Евроазиска економска заедница (ЕАЕЗ) помеѓу Русија, Белорусија Таџикистан, Киргистан и Казахстан и во 2010 год. која во 2014 год. на еден начин беше заменета со Евроазиската

економска унија (ЕАЕУ) со седиште во Минск и Москва. Во рамките на ЕАЕУ денес членуваат пет држави и тоа Русија Белорусија, Казахстан, Киргистан и Ерменија. Во поглед на определени прокламирани економски цели и својата структура ЕАЕУ се обидува да го копира моделот на ЕУ. Треба да се спомене дека ЕАЕУ денес е посебна организација од ЗНД, но тие двете тесно соработуваат.

Најбитни органи се ЗНД се Советот на шефови на држави, Советот на шефови на влади, Совет на министри за надворешни работи, Совет на министри за одбрана, Меѓудржавниот економски комитет, Извршниот комитет, Интерпарламентарната асамблеја, како и повеќе други помошни тела.

Приказ бр.12³⁶

³⁶ Руската Федерација е означена со жолта боја, Казахстан е означен со сина боја, Молдавија е означена со црвена боја,, Белорусија е означена со светлозелена боја,, Узбекистан е означен со темнозелена боја, Азербејџан е означен со темноцрвена боја, Ерменија е означена со розова боја, Киргистан е означен со светлорозова боја, Таџикистан е означен со темножолта боја, Туркменистан е означен со темносива боја.

Прашања и задачи за размислување

- 1.Објасни што се тоа меѓународни организации, нивниот историски развој и разните видови.
- 2.Кои се мотивите за создавањето на Лигата на народите и ОН и зошто првата се покажала како неуспешна?
- 3.Објасни ги Повелбата и основните органи на ОН.
- 3.Објасни некоја меѓународна организација од аспект на нејзиното функционирање, цели, органи и специфичности.
- 4.Прочитај го текстот од прилог бр.5 насловен како *Реформирање на ОН - Ке успее ли организацијата да ја сочува својата улога?* донеси свое мислење дали е потребна реформа на ОН, објасни зошто и како таа треба да изгледа.

5. ИНДИВИДУАТА КАКО СУБЈЕКТ И МЕЃУНАРОДНОТО ПРАВО ЗА ПРАВАТА НА ЧОВЕКОТ

Ние, народите од Обединетите нации, одлучивме: да ги заштитиме идните родови од бичот на војната, која двапати во нашето време на живеење му донесе големо страдање на човештвото, одново да ги зацврстиме нашите верувања во темелните права на човекот, во достоинството и во вредноста на човечката личност, во рамноправноста меѓу мажот и жената, како и на сите нации, големи или мали, и да создадеме услови во кои ќе може да се одржи правдата и почитувањето на обврските кои произлегуваат од договори и други извори на меѓународно право и да го поддржиме социјалниот напредок и подобриот животен стандард во поголема слобода, и за овие цели: да бидеме толерантни и да живееме заедно во мир, како добри соседи и да ја обединиме нашата сила за да ги одржиме меѓународниот мир и безбедност, да прифаќаме начела и да воведуваме постапки коишто гарантираат дека вооружената сила ќе биде наменета само во заеднички интерес и дека ќе ги користиме меѓународните институции за да го поддржиме економскиот и социјалниот напредок на сите народи - одлучивме заеднички да влијаеме во нашиот напор за постигнување на овие цели. Според тоа, нашите влади, преку нивните ополномоштени претставници кои се собрани во градот Сан Франциско, се согласиле со Повелбата на Обединетите нации и притоа формираат меѓународна организација која ќе биде позната како Обединети нации.

(Преамбула на Повелбата на ОН)

5.1. Индивидуата како субјект на меѓународното право

Фактот што преамбулата на Повелбата на ОН започнува со „ние народите“ наместо, на пример, „ние државите“ упатува на тенденцијата на меѓународното

право, макар и индиректно да го перципира човекот како одреден објект на меѓународното право. Сепак, прашањето за тоа дали човекот - индивидуата е субјект на меѓународното право е малку покомплицирано. За да можеме да го одговориме треба да анализираме дали и во колкав обем индивидуата има права и одговорност во меѓународниот правен систем (тука треба да се внимава и да се потенцира дека не зборуваме за права и одговорности кои ги има граѓанинот државјанин во внатрешниот - национален поредок). Така, може да се каже дека индивидуата ужива права од корпусот на човековите права. Сепак, треба да се истакне дека остварувањето на овие права оди преку државите чијшто државјанин е одредена индивидуа.

Со појавата на меѓународните права за човекови права и нивното етаблирање, индивидуата доби право на поставување на барања за заштита на овие права и пред меѓународни трибунали и судови. Сепак, мора да се напомене дека вообичаено е потребно да се исцрпат сите правни средства пред националните судови пред да може да се подигне тужба пред меѓународен суд. Таков пример имаме на територијата на Европа во лицето на Судот за човекови права во Стразбург кој функционира врз основа на Европската конвенција за човекови права донесена од страна на Советот на Европа од 1953 год. Слични права пропишуваат и Интерамериканската конвенција за човекови права од 1969 год., Меѓународните конвенции за елиминирање на сите видови расна дискриминација од 1965 год. итн. (Шо, 2009)

Од друга страна, пак, индивидуата може да биде носител на обврски во меѓународниот правен систем. Во овој контекст се и пресудите од Нинберг

на Меѓународниот воен трибунал од 1948 год. во кои е наведено дека кривичните дела против меѓународното право се сторени од конкретни индивидуи за што е потребно овие индивидуи да бидат казнети со цел исполнување на одредбите на меѓународното право. Оттука, секоја индивидуа, без разлика чиј конкретен државјанин е, потребно е да се воздржува од кршење на меѓународното право во делот на геноцид, воени злосторства, злосторства против човештвото итн., зашто постои индивидуална кривична одговорност. Заради претходново постоеле и постојат одредени судски инстанции. Познати се трибуналот од Нинберг и Меѓународниот воен трибунал за Далечен Исток, основани по Втората светска војна или пак Меѓународниот кривичен суд како постојана судска инстанца, но и ад хок судски инстанции како Меѓународниот кривичен трибунал за поранешна Југославија од 1993 год., Меѓународниот кривичен трибунал за Руанда од 1994 год., но и определени комбинирани судови односно меѓународно-национални, како на пр. Специјалниот суд за Сиера Леоне, исклучителните комори за Камбоџа, специјалните панели за тешки кривични дела за Источен Тимор итн.

Согласно со претходново, можеме да констатираме дека индивидуата поседува одреден субјективитет во меѓународниот правен систем кој дефинитивно сè уште не е на исто рамниште со оној на државата или пак на меѓународните организации и покрај определени зголемени тенденции кои одат во таа насока.

5.2. Меѓународно право за правата на човекот

5.2.1. Теоретски пристапи кон човековите права

Човековите права се предмет на меѓународното право од причина што истите им припаѓаат на сите луѓе без разлика чии државјани се. Сепак, постојат повеќе теоретски пристапи во однос на човековите права. Така на пример, Весерстром смета дека човековите права припаѓаат на сите луѓе, односно на секој човек како индивидуа и заради тоа треба да бидат еднакви за сите (Диксон и Мекоркуоел, 2009).

Нужно е да се спомене и теоријата на природното право. Иако оваа теорија почетоците ги влече уште од антиката и филозофите како Аристотел и Софокле, сепак како нејзин основач во модерна смисла се смета Џон Лок. Според Лок луѓето, поточно мажите и жените во природната средина се слободни како ќе ги утврдат своите активности со своја сопствена волја, а не се волјата или авторитетот на некој трет. Сепак, заради овозможување на подобар живот во природното опкружување, луѓето одлучиле да формираат и политички тела кои ќе имаат функција да раководат и координираат, но тоа никако не значи дека луѓето се откажале од своите природни права, како правото на живот, слобода и сопственост (Диксон и Мекоркуоел, 2009).

Еден вид спротивставена теорија на претходнава е теоријата на позитивизам на човековите права. Поточно станува збор за правен позитивизам. Ова практично значи дека според

позитивистичката теорија, човековите права не се толку „природни“ туку постојат само во рамките на правниот систем на државата. Односно луѓето ги имаат само оние човекови права кои правниот поредок ги има регулирано и санкционирано. (Диксон и Мекоркуоел, 2009)

Секако, незаобиколив е и Маркс, според кој индивидуалните права се всушност илузија промовирана од буржоазијата. Според него, вистинската содржина на правата е во зависност од општествените и материјалните услови на животот на луѓето. „Како што се менуваат животните услови, така може да се менува содржината на ставовите и идеите“ (Диксон и Мекоркуоел, 2009, стр.186).

Лутерпахт, пак, смета дека иако целта на владата е, односно треба да е, заштита и исполнување на интересите на поединците што подразбира и заштита на нивните човекови права. Сепак во денешниот современ свет владата не може да тврди дека го има ексклузивното право и притоа да ги исклучува невладините организации, па дури и поединци кои се занимаваат со заштитата на човековите права. Се оди и чекор понатаму со тврдењето дека државата не може да биде на највисок пиедестал во меѓународниот систем, особено не во однос на своите составни делови, а тоа е граѓанинот и неговите права зашто и човековите права се супериорни над правото на суверената држава (Диксон и Мекоркуоел, 2009).

Иако малку подоцна, сепак сè почесто и погласно почнаа да се јавуваат теориите за човекови права кои во центарот ги ставаат првата на жената. Овие теории поаѓаат од претпоставката дека жената е ставена во инфериорна позиција во однос на мажот, заради што постои основа за дискриминациски

пристап. Според овие теории, историскиот развој на меѓународното право давал одредена привилегија на мажите, а тоа се тврди на база на анализа на употребуваниот вокабулар при градењето на корпусот на човекови права како што тврдат определени феминистички школи (Диксон и Мекоркуел, 2009).

Интересно е да се спомене дека постојат и одредени мислења според кои човековите права не можат да бидат универзални заради постоењето на специфични културни или верски традиции, што пак може да биде прилично опасно стојалиште (Диксон и Мекоркуел, 2009).

5.2.2. Основни правни документи за заштита на човековите права во системот на ОН

Претходниве теории, во комбинација со она што се нарекува реалполитик, односно политичката и идеолошката поставеност, заедно со балансот на моќта на меѓународната сцена во конкретниот период пред и во 1966 год., доведе до донесување на два посебни пактови за човековите права во рамките на ОН. Имено, станува збор за *Меѓународниот пакт за граѓански и политички права* и *Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права*. Блоквата идеолошка поделеност во светот по Втората светска војна најде свој одраз и во сферата на човековите права.

Така, западот беше иницијатор и промотор на донесувањето на пактот за граѓански и политички права. Првиот член се однесува на правото на

самоопределување, додека пак граѓанските и политичките права се определени како правото на живот, слобода од тортура, слобода од поробување, право на слобода, слобода на движење, право на правичен судски процес, право на приватност, слобода на мислење, совест и религија, слобода на изразување, слобода на здружување, слобода на склучување на бракови и основање на семејство, право на деца, право на глас и учество во политичкиот живот, забрана за дискриминација, права на етничко, религиозно и јазично малцинство итн. Првиот факултативен протокол се однесува на индивидуалните комуникации со Комитетот за човекови права, вториот факултативен протокол се однесува на укинување на смртната казна (Диксон и Мекоркуеел, 2009).

Од друга страна, пак, Советскиот Сојуз заедно со останатите комунистички држави ги фаворизираа економските, социјалните и културните права наспроти традиционалните граѓански политички права (Шо, 2009). Така, Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права на човекот исто така е донесен во 1966 год. Член 1 исто така упатува на правото на самоопределување, а понатаму пактот продолжува со право на работа, право за соодветни и поволни работни услови, право на формирање и придружување кон трговски унии, право на социјална безбедност, право на заштита на семејството, право на соодветни животни стандарди за физичко и ментално здравје, право на образование, право на бесплатно основно образование, право на учество во културниот живот итн. (Диксон и Мекоркуеел, 2009).

Инаку, треба да се потенцира фактот што на претходно образложените пактови им претходеше

донесувањето на Универзалната декларација за човекови права на ОН од 1948 год., која иако правно необврзувачка, беше водилка за сите подоцна донесени правни акти во оваа област. Иако тенденцијата со носењето на Декларацијата беше подоцна да се донесе еден договор за заштита на човековите прва заради условите диктирани од студената војна и блоковската поделеност, решение се најде во донесување на два посебни пакта. Двата пакта за правата на човекот (заедно со факултативните протоколи) и Универзалната декларација за човекови права ја чинат Меѓународната повелба за човекови права. Шематско-математички тоа изгледа вака:

УДЧП + МПГП + МПЕСК = Меѓународната повелба за човекови права (види приказ бр.10).³⁷

³⁷Универзалната декларација за човекови права ја означуваме со УДЧП

Меѓународниот пакт за граѓански и политички права (заедно со двата факултативни протоколи) го означуваме со МПГП.

Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права го означуваме со МПЕСК.

Приказ бр. 10

Во однос на Повелбата на ОН, како основен документ на светската организација и нејзиниот однос кон човековите права, можеме да го издвоиме член 1, поточно, целите наведени во истиот член, помеѓу кои е и промовирањето и поттикнувањето на почитувањето на човековите права и основните слободи за сите луѓе, без разлика на раса, пол, јазик или религија. Значаен за потенцирање, во овој контекст е и член 55 во кој се споменува принципот на самоопределување како право на народите. Член 68 пак го поставува Економско-социјалниот совет како надлежен орган во системот на ОН да основа комисија за промовирање на човековите права во сферата на економските и социјалните области.

Врз база на претходно донесените документи во системот на ОН се формирани повеќе тела кои имаат задача да се грижат за остварувањето на целите наведени во истите. Такво тело е, на пример, Комитетот за човекови права, кој согласно со Пактот за граѓански и политички права има надлежност да ги разгледува извештаите кои му ги поднесуваат

државите и по нив да изготвува свои извештаи и да дава евентуални забелешки. Понатаму, Комитетот за економски, социјални и културни права од 1985 година со надлежност да ги разгледува извештаите на државите во однос на нивното спроведување на соодветните права наведени во Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права. Друг пример е Комисијата за човекови права, која постои уште од 1946 год. како еден вид помошен орган на Економско-социјалниот совет. Тука е и Поткомисијата за спречување и заштита од дискриминација на малцинствата од 1947 год. со задача да изработува студии и да дава препораки до Комисијата за човекови права. Сепак, по промените направени во 2016 год. работата на Комисијата е преземена од Советот за човекови права. Како специјализирани агенции кои работат во оваа област ги издвојуваме Меѓународната организација на трудот (МОТ) и Организацијата за образование, наука и култура на ОН (УНЕСКО).

5.2.3. Регионална заштита на човековите права

Неминовно мора да се спомене Советот на Европа како регионална европска организација основана во 1949 год. Цел на Советот, согласно со член 1 од неговиот Статут, е постигнување на поголемо единство помеѓу државите членки заради овозможување на поголема безбедност и поттикнување на економскиот и општествениот развој. Како еден од главните принципи и заложби според кој ќе се раководи Советот, наведени во член

3, е почитувањето на човековите права³⁸. Постепеното проширување на Советот со нови членки му овозможува влијание врз идните членки од аспект на експертска помош за областа на човековите права (Шо, 2009). Инаку, најзначаен документ од областа на човековите права на Советот на Европа е Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП), која е потпишана во 1950 год. кон која има додадено уште 13 протоколи. Конвенцијата констатира дека европските држави имаат заедничка политичка традиција, идеали кон слободата и владеењето на правото. Конвенцијата ги покрива правото на живот, забрана за тортура и ропство, право на слобода и безбедност на личноста, право на праведно и јавно сослушување во разумно време пред непристрасен суд, забрана за ретроактивно кривично законодавство, право на почит на приватноста и семејниот живот, право на мисла и вероисповед, право на изразување, право на здружување, право на склопување брак и основање семејство итн. Од протокол 1 го издвојуваме правото на слободни избори со тајно гласање, од протокол 6 аболисија на смртна казна, од протокол 7 правилото дека никој не може да биде казнет за дело за кое веќе бил еднаш осуден. Она што е особено значајно е дека со стапување на сила на протокол 11 во 1998 год. беше основан постојаниот Европски суд за човекови права до кој граѓаните кои сметаат дека државата им прекршила некое право од ЕКЧП имаат можност да се обратат, но дури по исцрпувањето на правните лекови во сопствената држава.

Европската Унија е специфичен случај од повеќе аспекти. Во однос на човековите права

³⁸Како и владеење на правото и плуралистичка демократија.

можеме да констатираме дека истите не беа посуштински предмет на регулирање во нејзините основачки договори од 1957 година, како и во некои од нивните подоцнежни измени. Сепак, и покрај ова, Европскиот суд на правдата, како еден од органите на ЕУ, во неколку конкретни случаи констатирал дека меѓународните договори за човекови права, заедно со уставите на државите кои се потписнички, треба да претставуваат еден вид упатства за целата ЕУ (Шо, 2009). Со Договорот од Маастрихт од 1992 год. се оди чекор понатаму и се наведува дека Унијата треба да ги почитува човековите права онака како што истите се гарантирани со Европската конвенција за човекови права за која пишувавме претходно. Со последниот договор од Лисабон од 2007 год., како дел од правото на законодавството на ЕУ, се вметнаа и таканаречените фундаментални права кои се задолжителни, а со тоа се отвори патот за можно официјално пристапување на ЕУ кон Конвенцијата за човековите права (Шо, 2009).

Организацијата за безбедност и соработка на Европа (ОБСЕ), како наследник на Конференција за европска безбедност и соработка (КЕБС), заедно со завршниот акт од Хелсиншкиот состанок од 1975 год. помеѓу своите принципи на делување ги има наведено и почитувањето на човековите права и фундаменталната слобода, вклучително и слободата на размислување, совест, религија и убедување. Особено значаен документ е Виенскиот завршен документ кој имаше дел наречен човековата димензија на КЕБС. Овој дел се надградува со Копенхагенскиот состанок од 1990 год., каде што државите членки исто така цврсто ги реafirмираат принципите на слободни избори, демократија, плурализам, владеење на правото, права на

националните малцинства, забрана за тортура итн. Со промената на името во ОБСЕ во 1994 год. во Будимпешта се наведе и дека човековите права се неопходна основа за демократско општество. Прашањата од оваа проблематика ќе бидат разгледувани од канцеларијата за демократски институции и човекови права. Сепак не треба да се заборави дека ОБСЕ е организација која првично и сè уште има за цел соработка во областа на безбедноста и менаџирање со конфликти и има систем кој е пред сè политички изразен за разлика од Советот на Европа чиј систем е повеќе правно изразен (Шо, 2009).

Сепак, регионалната заштита на човековите права не е ексклузивитет само на Европскиот континет. Така, на пример, постои Интерамериканска конвенција за човекови права од 1978 год. Генерално, ги пропишува истите права како и Европската конвенција за човекови права, но секако со определени специфики. На пример, наведено е дека правото на живот започнува од зачнувањето. Врз база на конвенцијата беше оформена и Интерамериканска комисија за човекови права. Исто така, основан е и Интерамериканскиот суд за човекови права.

На африканскиот континент е позната Повелбата за човекови и народни права од Банџул, усвоена во 1981 година од страна на Организацијата на Африканската унија. Покрај традиционалните граѓански и политички права, Повелбата ги истакнува и правото на самоопределување и правото на задоволителна средина. Врз база на Повелбата е основана Африканската комисија за човекови и народни права. Повелбата не предвидува Суд за човекови и народни права, но истиот е предвиден

подоцна со дополнителен протокол. Она што е специфично за Судот е дека поединците немаат директен пристап за разлика, на пример, од Европскиот суд за човекови права.

Арапската повелба за човекови права беше усвоена во 1994 година од страна на Лигата на арапските држави. Истата е градена врз база на Универзалната декларација за човекови права и Повелбата на ОН, останатите меѓународни одредби и декларацијата од Каиро за човековите права во исламот. Согласно со Повелбата е предвидено и формирање на Комисија за арапските човекови права. Инаку Повелбата е веќе еднаш доработена во 2004 год. (Шо, 2009).

5.2.4. Права на малцинствата

Правата на малцинствата како дел од корпусот на човекови права за првпат посериозно се третираат на меѓународно ниво преку работата на Друштвото на народите. Имено, по Првата светска војна со држави кои ја изгубија војната како Австрија, Унгарија, Турција и Бугарија беа потпишани мировни договори во кои постоеја соодветни членови посветени на конкретни малцинства во истите. Овие мировни договори, заедно со специјалните договори за малцински права потпишани со Полска, Кралството на Србите, Хрватите и Словенците, Романија, Чехословачка и Грција, го чинеа темелот на меѓународната правна заштита на малцинските права во периодот од првата до Втората светска

војна. Како што може да се забележи, системот не наметнуваше универзални малцински права туку само конкретни кон точно определени држави. Овој недостаток беше ублажуван со пристапните декларации на новите држави членки кон Лигата како Албанија, Латвија, Литванија и Естонија во кои се наметнуваа одредени малцински права и стандарди, но и овојпат конкретно за новите држави членки.

Со работата на ОН, пак, малцинските права беа поставени како дел од корпусот на човекови права, а со тоа и како универзални. Сепак некое подиректно нивно адресирање се избегнуваше поради одредени тенденции во западните демократии за градење на нации, па соодветно тоа интегрирање на малцинствата во нациите држави (Фрчкоски, Георгиевски и Петрушевска, 2012). Сепак во членот 27 од Пактот за граѓански и политички права на ОН јасно е наведено дека онаму каде што има припадници на етнички или лингвистички малцинства припадниците на овие малцинства не можат да бидат лишени од правото да ја изразуваат својата култура, да ја практикуваат својата религија и да го користат својот јазик со други лица од истата група. Значајна од овој аспект е и Декларацијата за правата на лицата кои припаѓаат на национални, религиозни и лингвистички малцинства од 1992 год. Треба да се истакне дека малцинските права гарантирани од ОН не значат непочитување на суверенитетот, територијалниот интегритет и нарушувањето на принципот на немешање во внатрешните работи, туку токму напротив. Имено, правата на малцинствата не содржат право на сецесија, туку културен плурализам и заштита на малцинскиот јазик.

За жал, може да се констатира дека и ден-денес правата на малцинствата не се уважуваат и тоа

во држави на европскиот континент. Доволно е да се погледне примерот со припадниците на македонските малцинства во Грција и во Бугарија.

Прашања за размислување

1. Размисли дали индивидуата е носител на права и обврски во меѓународното право.
2. Кои се позначајни теории за човековите права и нивните импликации во основните правни документи за заштита на човековите права во ОН и на регионално ниво?
3. Објасни за правата на малцинствата како дел од корпусот на човекови права.

6. МЕЃУНАРОДНО ДОГОВОРНО ПРАВО

*Нациите склучуваат спогодби,
ги чуваат нивните договори сè додека им се во интерес.
(Линус Паулинг – нобеловец)*

Меѓународното договорно право е составен дел од меѓународното право. Неспорен извор е и меѓународното обичајно право. Разликата помеѓу меѓународното договорно право и меѓународното обичајно право е истата онаа разлика која постои во кој било национален правен поредок помеѓу позитивното законодавство и обичаите. Така, како што во националната легислатива позитивното законодавство е прецизно и јасно за разлика од обичаите, така и меѓународното договорно право е многу попречно за разлика од меѓународното обичајно право.

Ако пак направиме паралела на начинот на создавање на правото во националните системи и начинот на создавање на меѓународното право, пред сè на меѓународните договори, веднаш ќе се забележи постоење на разлика. Едноставно, додека националното законодавство се создава во национална законодавна институција - Парламент, во меѓународното право не постои пандан таква законодавна институција. Согласно со ова, државите се јавуваат како рамноправни субјекти на меѓународното право чии односи се регулираат со меѓународни договори како инструмент на меѓународниот правен поредок, а не некоја посебна законодавна институција. Заради ова со меѓународните договори се врши одредено ограничување во слободата на делување на субјектите на меѓународното право, согласно со правилата кои се содржани во меѓународните

договори. Секако, за разлика од националните законодавства, овие ограничувања не доаѓаат вертикално од некој државен орган спрема граѓаните на една одредена држава, туку од државите спрема нив самите како рамноправни субјекти и еден вид на законодавци во меѓународното право преку склучените меѓународни договори.

Генерално, меѓународното договорно право се потпира пред сè на две конвенции. Станува збор за Виенската конвенција за договорно право од 1969 год. (ВКДП). и Виенската конвенција за договорно право на меѓународните организации од 1986 год. Првата се однесува на меѓународните договори кои се склучуваат помеѓу државите, а втората на меѓународните договори кои се склучуваат помеѓу меѓународните организации помеѓу себе, но и оние помеѓу меѓународните организации и државите. Конвенциите практично се кодификација на меѓународното обичајно право во делот за меѓународни договори. Треба да се истакне дека Виенската конвенција за договорно право на меѓународните организации од 1986 година никогаш не стапила во сила заради што во делокругот кој таа го покрива, сепак, во сила е меѓународното обичајно право односно неговите правила.

6.1. Меѓународни договори, форма и фази на склучување

Меѓународниот договор се дефинира како „меѓународна спогодба склучена во писмена форма меѓу државите која е регулирана со меѓународното

право, било да е оформена во единствен инструмент, било во два или повеќе меѓусебно поврзани инструменти, без оглед на нивниот посебен назив" (Виенска конвенција за договорно право член 2). Во самиот почеток на дефиницијата се забележува дека се бара постоење на писмена форма како услов за постоење на меѓународна спогодба - договор, но во исто време не се забранува склучување на усни спогодби. Ова значи дека и усните спогодби може да произведуваат правна сила, но во современите услови се претпочита постоење на јасна писмена форма.

За да биде валиден кој било меѓународен договор склучен со слободна волја на две или повеќе договорни страни мора да исполнувани два општи услови. Станува збор за тоа дека истиот мора да бил склучен од (1) надлежните органи на меѓународниот субјект и (2) предметот на договарање да е дозволен. Според Виенската конвенција за договорно право овластени лица за склучување на меѓународни договори се лицата кои според своите функции се сметаат за претставници на своите држави и истите немаат потреба од посебно полномошно за разлика од другите овластени лица кои мораат да имаат полномошно при склучувањето на договорот и да се движат во рамките на истото (кое најчесто го добиваат од шефот на државата или пак од министерот за надворешни работи). (2) Слободата на договарање помеѓу субјектите на меѓународниот правен поредок не е неограничена односно истата е ограничена со *ius cogens* (императивна задолжителна норма). Станува збор за оние норми на меѓународното право кои државите со своите спогодби не можат да ги изменат или пак да не ги

применат зашто во спротивно постапката која довела до повреда на императивната норма е ништовна.

За формата на меѓународните договори може да се каже дека не постои некоја посебна задолжителна форма по чиј терк треба да бидат склучувани за да може да се тврди нивна полноважност. Оттука што меѓународните договори се производ на волјата на суверените субјекти на меѓународното право - државите. Сепак, во пракса и најчесто, самата писмена структура се состои од неколку дела. Првиот дел е насловот на меѓународниот договор. Притоа насловот има улога на идентификувачки елемент на склучениот меѓународен договор. Втор елемент е воведниот дел во кој се укажува на мотивите и на целите кои сакаат да се постигнат со склучување на конкретниот меѓународен договор. Трет елемент е диспозитивот на договорот. Всушност, диспозитивот е најбитниот дел и суштината на конкретниот договор, зашто во овој дел се уредуваат правата и обврските на страните кои го склучиле договорот. Токму затоа овој дел редовно е и најобемниот дел од договорот. Конечно, последен елемент се заклучните одредби каде што генерално се регулираат технички прашања во врска со моментот на стапување во сила, престанок, регистрацијата на договорот, кој е надлежен во случај на спор и сл.

Постојат три основни фази при склучувањето на договорите. Првата фаза се состои од преговори помеѓу државите (односно помеѓу нивни овластени претставници) кои имаат намера да склучат меѓународен договор, втората фаза е потпишувањето на договорот и конечно, третата фаза е процесот на ратификација. Првата фаза, односно преговорите се состојат од процес на

расправа помеѓу преговарачите, по што треба да има усвојување на текстот на договорот. По завршувањето на преговорите следува втората фаза од склучувањето, а тоа е потпишување на конечниот текст на договорот кое го вршат овластените лица на државата (како такви се шефот на државата, претседателот на владата и министерот за надворешни работи, но и лицата кои имаат полномошно). Со потпишувањето договорните страни ги преземаат сите права и обврски од конкретниот меѓународен договор. Еднаш потпишаниот договор е подложен на ратификација. Третата фаза – ратификација, всушност, значи носење на акт на надлежен орган со што се потврдува односно се прифаќа веќе потпишаниот меѓународен договор (види приказ бр.11). Кој е надлежен орган за ратификација во државата зависи како е тоа регулирано со Уставот или друг внатрешен правен акт на државата. Така на пример, во Република Македонија надлежен орган за ратификација е Собранието.

Приказ бр. 11

Сепак имало случаи одреден договор да биде потпишан, но не и ратификуван. Во теоријата постојат повеќе гледишта во однос на правната сила на потпишаниот, но не и ратификуваниот договор. Така, според определени гледишта еден таков договор е многу повеќе морално преземена наместо правна обврска, односно сè додека не биде ратификуван претставува само некој вид на дадено ветување без правно дејство внатре во државата. Сепак, потпишувањето на договор од страна на овластени претставници воедно создава и определена правна обврска па државите не толку често се осудуваат да се повикаат на ова гледање зашто овој чекор за нив

ќе значи нарушување на нивниот меѓународен углед како партнери со кои може да се преговара сериозно и да се создаваат и потпишуваат договори на кое било поле. Секако ваквото постапување воедно ќе биде и очигледно кршење на правилото *bona fides* (добра волја).

Интересно е прашањето за регистрирање на веќе потпишаните меѓународни договори, односно дали и кој е надлежен истите да ги регистрира, архивира, објавува и сл. Бидејќи станува збор за меѓународни договори, склучени помеѓу држави кои се рамноправни субјекти на меѓународното право, обврската за водење на регистар и евиденција на склучените меѓународни договори ѝ припаѓа на ОН како универзална светска организација. Секако, обврска на државите е да ги поднесат овие договори и да го известат Секретаријатот на ОН за новосклучениот меѓународен договор. Имено, ова прашање е регулирано и со Повелбата на ОН во која се предвидува дека секој договор што ќе го склучи некоја членка на ОН треба да биде регистриран во Секретаријатот. Од овде логично се поставува прашањето дали страните кои склучиле меѓународен договор, а кој од какви било причини не бил регистриран од страна на Секретаријатот како што е тоа пропишано согласно со Повелбата на ОН, можат да се повикуваат на тој договор? Строгото формално-правно гледање на работите сугерира дека согласно со Повелбата на ОН, страните не можат да се повикуваат на нерегистрираниот договор. Сепак, ова важи за повикување на одредбите на ваков договор пред органите на ОН. Меѓутоа, во пракса, никој не може да ги спречи државите како рамноправни и самостојни субјекти на меѓународното право да склучат меѓународен договор и истите да го

почитуваат и да се повикуваат на истиот при регулирање на одредени нивни односи, дури и кога истиот договор не бил регистриран во Секретаријатот на ОН. Но и покрај ова, сепак страните нема да можат да се повикуваат на нерегистрираниот договор пред ниту еден од органите на ОН.

Покрај основните три фази, договорите кои завршуваат со спогодба поминуваат и низ други фази. Така, една од тие фази е наречена *автентификација на текстот на договорот* значи утврдување на дефинитивниот текст на договорот, што практично значи дека истиот нема повеќе да подлежи на промени. Истата се врши според постапка и процедура која е утврдена со текстот – решение предвидено со Виенската конвенција за договорно право од 1969 година. Доколку со текстот не е наведено како се врши автентификација, тогаш истата ќе се врши со неговото потпишување³⁹

Фазата *адопција* е формален акт што значи усвојување на текстот на договорот, со што се утврдуваат формата и содржината на идниот договор. Адопцијата се врши по принципот на едногласност. Претходново не е спорно кога станува збор за билатералните договори, меѓутоа кога станува збор за мултилатерални договори каде што има голем број на страни може по исклучок да дојде до усвојување на текстот на договорот на конкретната меѓународна конференција со двотретинско мнозинство на државите кои гласаат – решение кое е наведено во член 9 од Виенската конвенција за договорно право.

Фазата *прифаќање* односно одобрување на договорот значи непосредно склучување на

³⁹или пак со парафирање односно со ad referendum

договорот и тоа без ратификација. Ова значи дека со прифаќањето на договорот се изразува согласност за обврзување со истиот без претходно потпишување или по потпишувањето на договорот. На ваков начин се забрзува и олеснува целата постапка.

Фазата наречена *акцесија* или пристапување е акт со кој одреден субјект пристапува кон веќе важечки меѓународен договор и станува страна во истиот со сите права и обврски кои од тоа произлегуваат. Ова може да биде направено како од државна така и од меѓународна организација само под услов веќе важечкиот договор тоа да го дозволува. Претходново може да биде направено по пат на инструмент за пристапување или пак со декларација за пристапување.

Фазата *размена на инструменти* значи дека договорите можат да бидат склучувани и со размена на ноти, писма и сл. Ова е наједноставен начин на склучување договори зашто нотите и/или писмата кои биле разменети помеѓу државите произведуваат права и обврски (за договорните страни) доколку инструментите предвидуваат дека нивата размена ќе го има тоа дејство. Овие договори стапуваат во сила кога за тоа ќе се спогодат договорните страни.

Понекогаш, при потпишување, пристапување, па дури и ратификување на одреден договор може да се случи одредена држава да се реши да стави резерва. Резерва е унилатерална изјава на конкретна држава со цел да се из земе или да го модифицира влијанието на конкретен правен ефект од конкретен дел на договорот, повикувајќи се често на одредени специфични услови во државата. Секако дека користењето на резервите може да се примени без да предизвика проблеми само ако тоа не е забрането со договорот и ако за тоа има согласност од другите

страни или барем да нема изречни приговори (Crawford, 2012).

Треба да истакнеме дека држава не може да се повикува на одредби на нејзиното внатрешно право, со цел да оправда неизвршување на договорот (чл. 27 ВКДП).

6.2. Почеток и престанок на важење на договорите

6.2.1. Почеток на важење на меѓународен договор

Почеток на важење на еден меѓународен договор е моментот кога истиот стапува на сила. Меѓународните договори слично како и националните закони, по правило, немаат ретроактивно дејство, што значи важат само од моментот на нивното стапување на сила. Ова го отвора прашањето за тоа кој момент се смета за момент кога одреден меѓународен договор стапува на сила? Најчесто самите меѓународни договори имаат одредби за ова прашање. Сепак во случај да тоа е пропуштено да се стори, тогаш како момент за стапување на сила на одреден меѓународен договор се зема кога сите страни ќе ја дадат своја согласност за обврзување со договорот и истиот ќе го ратификуваат, впрочем вака предвидува и Виенската конвенција за договорно право. На сличен начин се решава ова прашање и кога постојат мултилатерални договори со многу договорни страни. Така честопати и самите мултилатерални договори имаат одредби во стилот дека договорот ќе стапи во сила во одреден рок по

неговото ратификување во точно определен број од страните потписнички.

6.2.2. Престанок на важење на меѓународен договор

Прашањето за престанокот на важност на меѓународен договор, односно до кога еден меѓународен договор ќе важи, е подеднакво битно како и прашањето за тоа од кога еден меѓународен договор ќе важи? Најчесто меѓународните договори со нивните одредби го имаат регулирано ова прашање. Така како основа за престанок на договор најчесто се зема некој точно определен рок на важење на договорот. Едноставно, по истекот на рокот на важење (кој е наведен во договорот) истиот договор престанува да важи.

Меѓутоа, договорот може да важи и на неопределен рок што зависи од волјата на страните кои го склучиле. Во ваков случај договорот може да престане со отказ на договорот од една страна (доколку е билатерален) или со отказ на претходно точно определен број на страни (доколку е мултилатерален) договор. Секако, исто така договорот може да престане да важи и со спогодба на двете страни (кај билатерален договор) или на сите страни (кај мултилатерален договор).

Доколку истите договорни страни склучат нов договор со ист предмет на регулирање, а доколку има судир помеѓу двата договора во нивните одредби се поаѓа од тоа дека во ваква една ситуација ќе важи само новиот договор. Ова значи дека и на ваков начин може да престане да важи еден договор преку негова замена од дополнителен - нов договор, можност

предвидена и со Виенската конвенција за договорно право.

Секако, како основа за престанок на договорот може да биде и постоењето на суштинската повреда на одредбите односно неизвршување на обврските на одредена страна.

Исто така, интересно е дека Виенската конвенција за договорно право го прифаќа концептот кој постои во националните законодавства - концептот на дејство на „виша сила“. Така, се определува дека доколку настане реална неможност за извршување на одредбите на договорот од причини што дошло до исчезнување или уништување на предметот неопходен за извршување на договорот, а воедно таа неможност е трајна и била предизвикана од виша сила, тогаш ќе дојде до престанок на договорот. Притоа, потребно е постоење на вистинска причинско-последична врска помеѓу дејството на вишата сила и неможноста за извршување на договорот заради уништување или исчезнување на неопходниот предмет. На пример, ако предметот неопходен за извршување на договорот биле определени права и обврски на некој конкретен остров и доколку дојде до трајно потонување на истиот остров тогаш може да се тврди и бара престанок на договор заради дејство на виша сила.

6.3. Ништовност

Поништувањето на договорите претставува збир на постапки кои се преземаат со цел точно

определен меѓународен акт да биде лишен од неговото дејство. Фактички, поништувањето не е ништо друго туку процесна последица на институтот на ништовност (Фрчкоски, Тупурковски и Ортаковски, 1995). Ништовност како институција произлезена од националното право иако не сосема идентично постои и во меѓународното право. Ништовноста на еден меѓународен договор значи престанок на секако дејство на тој договор. Основа за постоење на ништовноста се постоење на одредени недостатоци при склучувањето на договорот.

Заблудата е токму таков недостаток при нејзино постоење кај една или повеќе страни при склучување на меѓународниот договор. Во ваков случај заблудата значи постоење на погрешна претстава за некоја фактичка состојба при склучувањето на договорот. Секако, погрешната претстава треба да е од битно значење за конкретниот меѓународен договор, што значи да е од таков карактер што одредената страна и не ќе го потпишала договорот доколку не била во заблуда. Заблудата не значи и ништовност на договорот, туку само основа за прогласување на истиот договор за ништовен.

Измамата е друга основа за прогласување на одреден договор за ништовен. Во меѓународното договорно право измамата се сфаќа како намерно и свесно погрешно претставување на фактите со цел другата страна или страни да се доведат до ситуација на заблуда. За разлика од заблудата која воопшто не мора да е резултат на чие било злонамерно делување, измама е директен резултат на едно злонамерно делување на одредена страна. Оттука измамата е секогаш противправна.

Треба да се спомене дека и корупцијата или потплатувањето на преговарачите или други надлежни лица се основи на кои може да се повика државата како правна основа за поништување на договорот. Секако, ова може да повлече и кривична одговорност на носителите на овластувањата зависно од внатрешното право на државата која ја претставувале.

Конечно, доколку една држава потпишала договор под принуда, тогаш нејзината согласност нема правно дејство - став наведен во Виенската конвенција за договорно право во член 3. Така, многу јасно се наведува дека за ништовен се прогласува секој договор склучен под принуда на држава со употреба на сила или со закана за употреба на сила. Инаку до прогласување на одреден договор за ништовен може да дојде преку одлука на Меѓународниот суд на правдата, со заедничка спогодба на договорните страни, па дури и со еднострана изјава на онаа страна која е оштетена.

6.4. Начело „pacta sunt servanda”

Меѓународните договори се склучуваат со цел да се регулираат одредени права и обврски помеѓу субјектите кои ги склучуваат. Токму затоа логично е дека истите мора да се почитуваат што значи уважување на начелото „pactasunt servanda” или договорите мора да се почитуваат. Така, она што е законот во националната легислатива тоа се меѓународните договори во меѓународното право.

Сепак за разлика од законите кои доколку не се спроведуваат или почитуваат настапува соодветниот државен механизам за присила, во меѓународното право нема соодветна институција за присила. Сепак, ова воопшто не значи дека начелото „*pactasunt servanda*“ не може да се спроведе. Така, најчесто субјектите на меѓународното право ги извршуваат своите обврски доброволно зашто во спротивно ќе го нарушат својот меѓународен имиџ и ќе важат за несериозен субјект, а никој од субјектите на меѓународното право не ќе сака да потпишува договори со страна која истите не ги спроведува. Секако, на располагање им стои и принципот на реципроцитет. Оттука, не е вообичаено државите да се повикуваат на одредби на своето внатрешно право со цел да се избегне спроведување на веќе потпишан меѓународен договор. Во овој правец Уставот на РМ во член 118 наведува дека меѓународните договори кои се ратификувани во согласност со Уставот се дел од внатрешниот правен поредок и не можат да бидат менувани со закон.

Прашања и задачи за размислување

1. Објасни за формата и наброј ги условите за да биде валиден еден меѓународен договор.
2. Објасни ги фазите при склучување меѓународни договори.
3. Објасни за почеток и престанок на важење на меѓународните договори, како и за нивната евентуална ништовност.
4. Прочитај ја Заедничката декларација од прилог бр.6 и Договорот за пријателство, добрососедство и соработка помеѓу Р Македонија и Р Бугарија и од прилог бр. 7 и обиди се да ги пронајдеш разликите помеѓу овие два билатерални документи.
5. Прочитај го Договорот за пријателство, добрососедство и соработка помеѓу Р Македонија и Р Бугарија од прилог бр. 7 и обиди се да ја анализираш неговата форма, односно да ги лоцираш составните елементи на неговата структура.

7. ДИПЛОМАТСКО И КОНЗУЛАРНО ПРАВО

Дипломатијата е како џез: бескрајни варијации на една тема.
(Ричард Холброк - дипломат)

Дипломатското и конзуларното право се дел од меѓународното право и ги регулираат правните аспекти на положбата и работата на оние државни органи и нивните службеници кои се надлежни за водење на меѓународните односи.

Во однос на дипломатското и конзуларното право може да се каже дека истото постоело и пред основањето на ОН. Сепак, генерално немало пишани норми. Негова кодификација, односно кодификување на обичајните правила на дипломатското и конзуларното право настанува пред сè благодарение на активностите на ОН, но и на самата зголемена интеракција помеѓу субјектите на меѓународното право. За дипломатското и конзуларното право едни од најбитните извори се двете виенски конвенции, од 1961 година - за дипломатски односи и од 1963 година - за конзуларни односи. Воедно, општото меѓународно обичајно право е исто така извор и денес се применува онаму каде што прашањата не се уредени со меѓународното договорно пишано право.

7.1. Поим на дипломатија

Интересно е да се компарира концептот *дипломатија* со концептот *надворешна политика*. За многумина не претставува грешка доколку се употребува терминот *надворешна политика* наместо

терминот *дипломатија* или обратно. Меѓутоа, иако постои голем степен на меѓузависност и поклопување помеѓу нив, сепак и двата поими се различни. Така, одредена држава која сака да има активна надворешна политика, сосем логично ќе инвестира во создавање на своја бројна и искусна дипломатија. Исто така, сосема логично ќе важи и обратното, односно ако одредена држава има силна дипломатија, многубројни и искусни дипломати, тогаш претендира да има и активна надворешна политика. Сепак, поимот *надворешна политика* е поширок од поимот *дипломатија*. Односно дипломатијата е неодминливото, а веројатно и најважното средство на надворешна политика за остварување на претходно дефинирани цели. Едноставно, дипломатијата не постои сама за себе туку е ставена во служба на надворешната политика. Наједноставно кажано, надворешната политика е она што се сака да се постигне, односно ги утврдува посакуваните цели, додека дипломатијата е избраниот начин преку кој се настојува да се постигнат истите цели.

Корисно е да го разгледаме односот на дипломатијата кон формирањето на генералната надворешна политика на една држава, односно степенот на влијание на дипломатијата врз обликувањето на надворешната политика. Најголемиот број на теоретичари се сложуваат околу тоа дека дипломатијата нема монопол врз формирањето на надворешната политика, туку учествува посредно преку начинот на кој се преговара и се застапува основната надворешно-политичка линија на една држава пред другите членки на меѓународната заедница. Додека институции од типот на шеф на држава, претседател на влада,

министер за надворешни работи и сл. директно ја креираат надворешната политика, дипломатот, било како постојан претставник на својата држава во друга држава, било како преговарач во името на својата држава во дипломатски разговори околу конкретни прашања, ги пренесува а по потреба и ги толкува одлуките и потезите на својата држава за да бидат правилно разбрани во државата каде што ја врши својата дипломатска мисија. Значи дипломатот не ја создава надворешната политика на својата држава туку само ја објаснува, толкува, оправдува и сл. Сепак и дипломатите, макар и посредно, може да влијаат во формирањето на надворешната политика било тоа да го прават преку изнесување на свои ставови поткрепени со авторитетот на своето искуство внатре во својата матична држава, било тоа да го прават преку начинот на водење на определени преговори надвор од својата држава.

Од претходново можеме да увидиме и како се дефинира дипломатијата за која постојат повеќе дефиниции. Генерално, дипломатијата претставува умешност за преговарање помеѓу претставници на држави или групи. Така, дипломатијата може да се дефинира и како општествена дејност која е организирана на соодветен начин, чија основна намера е да ја претставува државата во меѓународните односи и да работи на остварување на надворешно-политичките цели на државата со помош на мирни средства (Vukadinović, 1998).

Ако се погледне историски на меѓународната сцена лесно се воочува дека скоро и да немало фаза од меѓународните односи каде што немало некаква дипломатска активност. Иако почетокот на дипломатијата најчесто се поврзува со северна Италија во 13 век или пак во нешто посовремена

форма со Франција и кралот Луј XIII во 17 век, сепак како еден вид зачеток на дипломатијата имаме уште во античко време. Во античките грчки градови-држави дипломатите биле праќани во други градови-држави да дискутираат и да решаваат одредени конкретни прашања без да имаат постојано дипломатско претставништво во тој град-држава. Нешто слично на денешните дипломати во античка Грција била титулата *proxenos*. Оваа титула му се доделувала на човек кој живеел во одреден град-држава, но имал и одржувал блиски врски со градот-држава кој му ја доделил истата титула. Интересно е да се спомене дека во Рим најверојатно за првпат во историјата се појавил орган за односи со странство и е еден вид зачеток на денешното министерство за надворешни работи. За вршење на дипломатските работи и преговори во странство се испраќале пратеници наречени легати (Пивоваров, В. и Арсовски, Љ. 2008). Можеби први постојани дипломати на странска држава во друга држава биле таканаречените „*arocrisiarii*“. Тие биле еден вид постојани пратеници на римскиот папа во Константинопол. Треба да се подвлече дека и историски постоел принципот за неповредливост на личноста на дипломатот како врз база на принципот на реципроцитет, така и благодарение на религиозниот аспект. Така, првите „дипломати“ се распознавале по тоа што носеле бела палка и зелено гранче и најчесто биле свештеници, со што се сметало дека се заштитени од Бога (Пивоваров и Арсовски, 2008).

Со тек на време се развила потребата секоја сериозна држава да има свои претставници кои ќе бидат нејзини „очи и уши“ во другата држава и кои од прва рака ќе ја информираат матичната држава за збиднувањата кај странската држава. Меѓутоа, со

развојот на современите комуникациски средства се поставила дилемата дали сè уште се потребни дипломати во други држави во време кога информациите станаа многу подостапни и патуваат со неспоредливо поголема брзина од порано? Сепак, одговорот на претходното прашање е – да. Дипломатите имаат повеќе функции, а функцијата информирање е само една од нив и тие денес се дел од нераскинливата мрежа на поставеност на надворешната политика на секоја сериозна држава. За важноста на дипломатијата во денешниот свет доволно говорат и огромните буџети кои се одвојуваат за потребите на дипломатскиот сервис, но и за дипломатијата општо, а особено за постигнување на нејзините цели.

7.2. Дипломатска мисија и персонал

7.2.1. Видови и категории

Во контекст на насловот не смеете да ја заборавиме Конвенцијата за специјални мисии од 1969 година. Насловот на Конвенцијата ни сугерира дека се занимава со прашањата на регулирање на специјалните мисии што упатува дека постојат и „неспецијални“ мисии. Така, можеме да направиме поделба на специјални или *ad hoc* и вообичаени класични или постојани дипломатски мисии. Специјалните мисии се пофлексибилни, а нивната мисија и времетраење во голем дел зависат од волјата на засегнатите држави. Вообичаено

специјалната мисија има некоја конкретна задача. Со извршување на конкретната задача односно со остварување на целта завршува и специјалната мисија. Треба да се потенцира дека може да се испрати посебна специјална мисија и покрај постоење на постојна дипломатска мисија.

За разлика од нив, постојните дипломатски мисии се вид на постабилна форма и вршат редовни дејности. Виенската конвенција за дипломатски односи наведува повеќе функции на дипломатската мисија. Истите се движат од право и обврска за претставувањето и заштита на интересите на својата држава и граѓани, водење на преговори со владата на државата на прием (држава-домаќин) за евентуални спорни прашања, информирање на државата на испраќање (сопствената држава која ги испратила) за разни безбедносни, политички, економски и други настани. Исто така, воопштено можеме да кажеме дека унапредувањето и развивањето на економските, културните и научните врски е една од надлежностите на дипломатската мисија.

Историски, дипломатските мисии се делеа на амбасади и легации. На чело на амбасадата стои амбасадор за разлика од легациите на чие чело стои пратеник министер, кој има понизок ранг од амбасадорите. Соодветно се смета дека амбасадите се на едно повисоко ниво од легациите.

Виенската конвенција за дипломатски односи прави разлика помеѓу шефовите на дипломатските мисии и ги сместува во следниве класи – прва и највисока класа - *амбасадори*, втора класа – *пратеници-министри* и трета класа - *вршителите на работите*. Шефот на дипломатската мисија е официјалното лице што ја претставува сопствената држава (држава на испраќање) во сите работи што се

предмет на односите со државата во којашто е акредитиран (држава на прием).

Виенската конвенција, исто така, наведува различни категории и на вработените во дипломатската мисија. Така, истите се поделени во категории на дипломатски, административен, технички и услужен персонал. Така, првата категорија е сочинета од дипломатскиот персонал односно од шефот на дипломатската мисија и сите службеници што поседуваат дипломатски ранг, советниците, воените, поморските и воздухопловните аташеа, нивните заменици итн. Втората група е сочинета од административен односно технички персонал што значи службеници што ја овозможуваат административната и техничката логистика на дипломатската мисија од типот на дактилографи, сметководители, преведувачи и сл. Конечно, во категоријата на услужен персонал спаѓаат службениот возач, курирот или куририте и сл.

Додека за воспоставување на дипломатските односи е потребна согласност на волјата од двете држави, за прекин на истите е доволна волја на една од нив. Инаку, прекилот на дипломатските односи се смета за најтешко нарушување во односите помеѓу конкретните држави. Причините за ваков чекор можат да бидат различни, почнувајќи од насилна промена на власта и евентуално непризнавање на новата влада или одредена воена агресија, па сè до фузионирање на две независни држави во една итн.

7.2.2. Именување и разрешување на дипломатски претставници

За да дојде воопшто до отворање на амбасади, развивање на дипломатски односи итн. мора најпрвин да постои некој вид на меѓудржавен договор за воспоставување на дипломатски односи. Кога државите ќе се решат за воспоставување на дипломатски односи и отворање на дипломатски мисии, тогаш мора најпрвин да именуваат дипломатски претставници. Постапката за именување на дипломатските претставници е регулирана со нормите на дипломатско и конзуларно право и секако внатрешното национално право, особено во делот за избор на лицата што ќе ја вршат должноста. Редовно, пред именувањето на шефот на дипломатската мисија, државата која го именува бара согласност - *агреман* од држава на прием. На овој начин, давањето согласност автоматски значи и давање на гаранции од државата на прием за создавање на неопходни услови за работа на шефот на дипломатската мисија. Постапката за именување на шефот на дипломатска мисија бара и предавање на *акредитивни писма* од идниот шеф (кои ги содржат основните податоци за него и неговиот ранг), вообичаено, на шефот на државата на прием.

Доколку шефот на дипломатската мисија е неуспешен во остварувањето на своите функции или пак самиот си поднесе оставка без разлика на причините, тогаш може да дојде до негово отповикување од државата на испраќање. Меѓутоа, не само државата на испраќање може да го отповика и смени шефот на дипломатската мисија. Тоа го може и државата на прием преку прогласување на одреден

шеф на дипломатска мисија за *persona non grata* (непожелна личност). На ваков начин може да дојде до прекин на функцијата која започнала од моментот на предавањето на акредитивните писма на шефот на државата на прием.

7.3. Конзуларни мисии и нивни службеници

Согласно со Виенската конвенција за конзуларни односи од 1963 година, функциите на конзуларните мисии се, пред сè, штитење на интересите на својата држава преку развој на трговските, културните и др. врски што се во полза на својата држава, но и на нејзините државјани па и правни лица, нивно помагање преку конзуларни услуги, како на пример издавање и продолжување на пасоши итн.

Постојат неколку значајни разлики помеѓу функциите на дипломатските и конзуларните односи. Така, дипломатските мисии имаат општ и пред сè политички мандат во претставувањето на државата. Од друга страна, конзуларните мисии имаат мандат во лимитиран број на сфери. Така, за разлика од шефот на амбасадорска мисија, шефот на конзулатот се назначува за едно определено конзуларно подрачје, а не за целата територија на државата каде што ја врши својата функција. Во овој контекст, конзулатот може да комуницира со локалните органи од конзуларното подрачје, но по правило тоа овластување го нема во однос на централните органи (се мисли на службена комуникација), зашто се смета

дека таквото овластување е резервирано само за амбасадорските мисии.

Инаку, како и кај именувањето на шефовите на амбасадорските мисии така и кај именувањето на шефовите на конзуларните мисии, именувањето се врши од органите за меѓународни односи на државата која ги именува. Најчесто тоа се шефот на државата и/или министерот за надворешни работи односно владата, но сепак зависи од внатрешното законодавство на секоја држава. Додека на шефот на дипломатската мисија му е потребна согласност од државата каде што се акредитира која се вика агреман, на шефот на конзуларната мисија исто така му е потребна согласност која се вика *егзекватура*. Додека шефовите на амбасадите треба да ги предадат акредитивните писма, шефовите на конзулатите треба да предадат *конзуларен патент* (прилог бр.12).

Според Виенската конвенција за конзуларни односи, шефовите на конзуларните мисии се поделени на генерални конзули, конзули, вицеконзули и конзуларни агенти, додека пак персоналот се дели на конзуларни службеници, техничко-административен персонал и услужен персонал.

Функцијата на шефот на конзулатот може да престане или со отповикување од државата која го поставила или со негово прогласување за непожелна личност од државата во која е акредитиран. Секако се можни и други начини на престанок на функција, како на пример затворањето на конзуларната мисија независно од причините.

Приказ бр.12

7.4. Привилегии и имунитет

Привилегиите и имунитетот што ги уживаат дипломатските и конзуларните мисии, како и нивните претставници и персоналот, се мошне битен дел од дипломатското и конзуларното право. Привилегиите и имунитетот се делат според тоа кому му припаѓаат. Така тие можат да им припаѓаат на мисиите или на нивните претставници односно персоналот кој работи во тие мисии како нивни лични привилегии и имунитет.

Секоја дипломатска мисија ужива неповредливост на нејзините простори. Ова практично значи дека органите на државата каде што е воспоставена соодветната дипломатска мисија не можат да влезат во нејзините простории ниту да вршат претрес. Интересно е тоа што во Виенската конвенција не е пропишано постапување на органи на државата на прием во случај на некоја вонредна состојба, како на пр. во случај на пожар во амбасадата. Се поставува прашањето дали правилото на неповредливост продолжува да важи дури и во случај на виша сила? (Crawford, 2012).

Дипломатската мисија укажува и заштита од какви било извршно-наплатни постапки согласно со даночниот систем на државата на прием. Ова се нарекува принцип на фискален имунитет. Исто така, согласно со задачите на дипломатската мисија истата има право на непречена комуникација со својата држава. Заради ова целокупната кореспонденција на дипломатската мисија, сеедно за кој тип на комуникација станува збор, е неповредлива.

Секако, привилегиите и имунитетот нема да се целосни доколку и на дипломатските претставници и персонал не им припаѓаат лични привилегии и имунитет. Согласно со ова шефот на дипломатската мисија не може да биде приведуван од органите на државата на прием. Во овој правец дипломатскиот агент ужива имунитет од кривичната судска надлежност на државата на прием, односно не може да биде предмет на постапка пред судовите во кривична постапка. Исто така, шефовите на дипломатските претставништва се ослободени од плаќање на увозни давачки за предмети наменети за службена, но и лични потреби. Претходново важи и за нивните семејства. Конзуларните мисии и нивните

претставници, односно персонал кој работи во истите, генерално ги уживаат привилегиите и имунитетот како и кај дипломатските мисии. Меѓутоа значајна разлика е тоа што конзуларните функционери можат да бидат лишени од слобода за сторено тешко кривично дело по одлука од соодветни национални судски власти. Во овој правец, конзуларните службеници уживаат неповредливост на својата личност само во рамките на вршењето на своите функции, што значи дека кога тие не се на службена должност тие се во домет на јурисдикцијата на државата на прием. Воедно не смеат да одбијат да сведочат пред суд.

Постојаните мисии при меѓународните организации, во однос на имунитетот и привилегиите се практично изедначени со имунитетот и привилегиите на дипломатските мисии и нивните претставници и персонал. Слична е ситуацијата и со меѓународните организации и нивните претставници и персонал. Правната подлога за ова се базира на Конвенцијата за привилегии и имунитет на ОН од 1946 година, како и Договорот од 1947 година помеѓу ОН и САД на чијашто територија е седиштето на ОН, понатаму Конвенцијата за специјални мисии од 1969 година, Виенската конвенција за претставување на државите во меѓународните организации од универзален карактер од 1975 година и др.

Интересно е прашањето за дипломатски азил. Виенската конвенција не го третира директно ова прашање. Меѓутоа, Конвенцијата за дипломатски азил склучена во Хавана во 1928 год. го признава ова право во согласност со постоечкиот обичај на државите од Јужна Америка. Сепак, признато како право или пак не, на еден или друг начин, може да се

оствари благодарение на принципот на неповредливост на просториите (Crawford, 2012).

Прашања за размислување

1. Објасни го односот помеѓу надворешната политика и дипломатијата.
2. Кои се разликите помеѓу постојаните и специјалните мисии?
3. Во што се состои разликата помеѓу амбасада и конзулат?

8. МЕЃУНАРОДНО ПРАВО НА МОРЕТО И ДРУГИ ОБЛАСТИ ВО МЕЃУНАРОДНОТО ПРАВО

Меѓународното право на морето еволуираше во насока да дејствува повеќе во насока на поголема координација и соработка отколку да се поставуваат лимити.

(Крашка Џејмс – професор)

8.1. Меѓународно право на морето

Меѓународно право на морето е дел на меѓународното јавно право и претставува збир на меѓународни правила и норми со кои се уредуваат правата и должностите на приморските држави, државните граници во однос на морето, начините на користењето на морето од субјектите на меѓународното право и сл. Меѓународното право на морето се базира пред сè на конвенциите произлезени од серијата конференции организирани во рамките на ОН, кои ја третираат оваа проблематика, но и на обичајното право. Како побитна ја издвојуваме Конвенцијата за правото на морето од 1958 година, но и онаа која следува, а се нарекува Конвенција за правото на морето на ОН од 1982 година (UNCLOS III на англ.). Оваа конвенција беше резултат на Третата конференција при ОН посветена на правото на морето. Преку сите овие донесените конвенции, меѓународното право на морето утврди правила и дефинирање што значи територијално море, надворешен појас, отворено море, риболов и зачувување на живите богатства на отворено море, епиконтинентален појас, економска зона, меѓународна зона и др. Инаку решенијата во

овие конвенции, па и меѓународното право на морето во целост, е во голем дел производ од компромисите на различни интереси на разни држави (Шо, 2009).

8.1.1. Морски појаси

Внатрешни морски води е еден од основните поими со кои оперира меѓународното право на морето. Станува збор за првата зона на морето гледано од копното кон морето. Овде е опфатено подрачјето на морето помеѓу брегот сè до таканаречените појдовни црти⁴⁰. Практично, внатрешните морски води ја опфаќаат морската вода во заливите, морето помеѓу островската верига и брегот, морските води под пристаништата итн. (види приказ бр.13). Внатрешните морски води претставуваат подрачја на морето кои се под целосен суверенитет на крајбрежната држава, исто како и копнениот дел од државната територија. Согласно со ова, искористувањето на морето и морските богатства во внатрешните морски води се во надлежност на крајбрежната држава. Исто така, странски бродови не можат да преминуваат низ внатрешните морски води на државата. Секако, дозволен е пристап само до одредени пристаништа за меѓународна пловидба за трговски или патнички бродови. Според одредбите на меѓународното право на морето, но и според меѓународното обичајно право на странски брод кој доживеал незгода или заради

⁴⁰Појдовните црти служат за мерење на ширината на територијалното море и се определуваат во зависност од разгранетоста на брегот на државата.

дејство на виша сила му е дозволено навлегување во овие води.

Приказ бр.13

Територијалното море е втората зона од морето, односно е морскиот појас од надворешните гранични линии на внатрешните морски води, односно од појдовните црти кои служат за мерење на ширината на територијалното море, па сè до 12 наутички милји (околу 20 километри) кон отворено море (види приказ бр.14). Територијалното море ги опфаќа и подморјето и воздушниот простор над него. Според меѓународното право на морето токму надворешната граница на територијалното море се смета за државна граница на крајбрежната држава спрема отвореното море. Значи ако територијалното море се смета дека припаѓа во рамки на државната граница на крајбрежната држава, тогаш сосем логично е и дека крајбрежната држава го има суверенитетот во територијалното море. Сепак, за разлика од внатрешните морски води, овде странските бродови имаат право на нештетен премин кој се состои од пловидба заради пресекување на овој појас. Ова значи дека на странски бродови им е дозволен слободен премин сè додека, според терминологијата употребена од Конвенцијата за правото на морето од 1982 година, таквиот премин е нештетен - не причинува штета по однос на мирот и сигурноста на крајбрежната држава и преминот се одвива на еден нормален и непрекинат начин. Секако и овде постои исклучок кој настанал како резултат на дејство на „виша сила“ или заради несреќи.

Надворешниот морски појас е третата зона гледано од копното кон морето. Станува збор за дел од морето крај надворешната граница на територијално море. Колку точно ќе биде неговата ширина се определува од крајбрежната држава. Сепак, согласно со меѓународното право на морето постои лимит во остварувањето на ова право. Така

крајбрежната држава при определувањето е ограничена на 24 милји и тоа мерено од појдовните линии од кои се мери ширината на територијалното море (види приказ бр. 13). Во оваа зона крајбрежната држава нема суверенитет, како што е тоа случај со претходните две зони. Ова е од причина што надворешниот морски појас се смета за дел на отвореното море. Сепак во оваа зона крајбрежната држава има еден вид на ограничен суверенитет кој се состои во ексклузивното право на надзор над почитување на нејзините прописи кои се однесуваат на царините, миграциите, здравјето и сл. од страна на странските бродови.

Под поимот „отворено море“ се подразбираат морските просторства надвор од надворешните граници на територијалното море (види приказ бр. 13). Согласно со ваквото дефинирање, надворешниот морски појас спаѓа во отворено море. Тука е вклучен и воздушниот простор, но не и дното и подморјето на отвореното море за кои е пишувано подолу. Инаку, отвореното море не е под суверенитет на крајбрежната ниту пак на која било друга држава. Иако во минатото постоеле обиди на одредени држави да прогласуваат делови од отвореното море за „свои“, сепак принципот на слобода на морето денес преовлада во меѓународното право на морето. Овој принцип е правно валиден и произлегува од конвенциите за меѓународното право. Од овој најзначаен принцип произлегуваат и други начела како што е начелото за слободата на пловидба што значи дека која било држава има право да го користи отвореното море за пловидба на бродовите кои пловат под нејзино знаме. Во однос на јурисдикцијата над бродовите кои пловат, треба да се истакне дека истата ѝ припаѓа на

државата под чие знаме плови бродот. Токму затоа секој брод мора да плови под знаме на одредена држава. Доколку бродот не плови под ничие знаме тоа е основана причина да биде запрен од кој било воен брод, па и да биде однесен на судење под сомнение за пиратство. Секако, пловењето под одредено државно знаме само по себе не е доказ за припадноста на бродот и токму затоа секој брод мора да поседува и соодветна регистрација. Исклучок од правилото за пловидба под знамето на определена држава е кога бродот плови под знамето на ОН или на некоја друга меѓународна организација што исто така е легално согласно со меѓународното право на морето. Како други слободи кои државите ги уживаат ги издвојуваме и слобода на риболов, слобода на полагање подморски кабли и цевководи, слобода на прелетување, слобода на научно истражување, слобода на подигање вештачки острови и разни уреди и др.

Треба да се истакне дека кога странски брод влегува во пристаниште на крајбрежна држава истата се стекнува со определени права врз тој брод кои се однесуваат на инспекциски надзор врз луѓето и стоките кои се транспортираат. Претходново не значи дека кривично-правната јурисдикција на државата чие знаме го вее бродот престанува, но само дека истата може да биде преземена и од страна на крајбрежната држава особено ако таква интервенција е побарана од, на пример, капетанот на бродот или ако таквата интервенција се чини неопходна заради спречување на определен несакан ефект врз пристаништето (Crawford, 2012). Претходниов институт е познат како јурисдикција на државата на која ѝ припаѓа пристаништето (Port state jurisdiction).

Во ситуација кога меѓународното право на морето го промовира начелото на слобода на морето се поставува прашањето како тоа се одразува врз државите кои се без излез на море. Па оттука се поставува логичното прашање дали на државите кои немаат излез на море им е ускратено уживањето на начелото на слобода на морето? Ова оттука што државите кои немаат излез на море се зависни од пристапот кон море преку територијата и пристаништата на своите соседи. За да не дојде до оваа очигледна дискриминација каде што државите кои не излегуваат на море ќе бидат зависни само од добрата волја на своите соседи кои имаат излез на море, меѓународното право го третира и ова прашање. Така во овој правец ја бележиме Конвенцијата за отворено море од 1958 год., понатаму Конвенцијата на ОН за транзитна трговија на земјите без излез на море од 1967 год. Конвенцијата на ОН за правото на морето од 1982 год. и др. Овие конвенции го промовираат правото на слободен транзит за државата која нема излез на море преку територијата на крајбрежните држави. Исто така, налагаат и овозможување за користење на пристаништа на крајбрежните држави од страна на бродовите кои го веат знамето на државата без излез на море. Сепак во пракса ова не се применува секогаш. Причините за ваквата ситуација се должат пред сè на тоа што целокупната правна материја по однос на ова прашање или упатува на склучување на посебни билатерални договори помеѓу засегнатите страни или пак допушта постоење на прешироки заштитни клаузули на државите кои излегуваат на море.

Во однос на морското дно и подморието, кои физички се наоѓаат под отвореното море, се можни

два статуси. Така морското дно и поморие може да имаат статус или на епиконтинентален појас или пак на меѓународна зона. Значи станува збор само за морското дно и подморие под отвореното море кое има различен правен статус.

Епиконтиненталниот појас почнува на надворешната граница на територијалното море. Ги опфаќа морското дно, но и подморјето. Поточно станува збор за морското дно и подморјето кое се простира преку целиот природен продолжеток на континенталниот гробен на крајбрежната држава. Како граница на епиконтиненталниот појас се зема почетокот на длабокото море. Инаку постои и посебна Конвенција за епиконтинентален појас која исто така го регулира и подетално прашањето за протегањето на овој појас. Инаку, крајбрежната држава нема суверенитет во епиконтиненталниот појас. Сепак може да се зборува за постоење на еден вид на ограничен суверенитет на крајбрежната држава и нејзиниот епиконтинентален појас. Така, единствено суверено право на крајбрежната држава во нејзиниот епиконтинентален појас е да врши истражување, но и искористување на природните богатства.

*Меѓународната зона*⁴¹ го опфаќа целокупното морско дно и подморје кое е надвор од епиконтиненталниот појас. Значи станува збор за дното и подморието кое е надвор од границите на каква било национална јурисдикција и се граничи со епиконтиненталниот појас. Според ова станува збор за целокупното морско дно и подморие кое се протега на огромно пространство, многу поголемо од

⁴¹Или „морското дно и подморие надвор од границите на националната јурисдикција“ согласно со официјалната терминологија употребена во Конвенцијата на ОН за правото на морето од 1982 година.

територијата на која било држава во светот. Токму затоа во меѓународната зона важат посебни правила. Така, сите природни богатства во оваа зона се прогласени за општо добро на човештвото и смеат да се користат и истражуваат исклучиво за доброто на човештвото на начин и согласно со прописите на меѓународното право. Согласно со претходново, оваа зона не може да биде предмет на присвојување од одделни држави. За да можат да се реализираат овие цели, согласно со Конвенцијата на ОН за правото на морето од 1982 година, е предвидено и формирање на меѓународна организација со седиште во Јамајка, поточно градот Кингстон. Оваа меѓународна организација треба да функционира како меѓународна власт во меѓународната зона со задача да ја организира и контролира експлоатацијата на природните добра и нивната распределба.

Исклучива економска зона е стопанскиот појас кој согласно со меѓународното право на морето, поточно согласно со Конвенцијата на ОН за правото на морето од 1982 год., може да биде прокламиран од страна на крајбрежната држава. Според ова, крајбрежната држава може да определи своја исклучива економска зона и тоа во далечина најмногу 200 морски милји од појдовните линии со кои се мери ширината на територијалното море. Оваа зона е дел од отвореното море, а ги опфаќа морето и подморјето. Бидејќи оваа економска зона е дел од отвореното море и е надвор од државните граници (почнувајќи од надворешната граница на територијалното море) не се наоѓа под суверенитет на крајбрежната држава. Сепак со фактот што меѓународното право на морето им признава на крајбрежните држави право на формирање на ваква исклучителна економска зона, се подразбира дека

исто така им признава и определени права во оваа зона. Затоа крајбрежната држава има одредени суверени права во прокламираната економска зона кои се исклучиво во стопанската сфера, а се состојат од ексклузивно право на риболов, право на изградба на вештачки острови и друго со цел искористување на природни богатства.

Треба да се истакне дека меѓународното право на морето не е секогаш најпрецизно за тоа како ќе се решаваат определени спорни ситуации. Секој конкретен случај може да зависи од географската поставеност, но и историските услови на брегот или островите во прашање. Во овој правец важно е да се истакне дека согласно со меѓународното право на морето за остров се смета која било природно формирана област на земја која е над нивото на морето. Сепак островите не треба да бидат мешани со обични карпи. Така и според UNCLOS карпите кои не можат да поддржат населување на луѓе или не поседуваат сопствена економска одржливост нема да го имаат статусот на остров. Воедно, со UNCLOS се дефинира и поимот архипелашка држава што е основа за специјални права на ваквите држави во морето помеѓу нивните острови.⁴² Така дефиницијата вели дека за таква држава може да се смета држава која е сочинета само од еден или повеќе архипелази, но може да вклучува и други острови. Пример за држава архипелашка држава се Филипини, Индонезија, Бахами итн. Претходнава дефиниција ги исклучува државите кои имаат архипелаг на острови, но воедно имаат и главно копно, како на пр. Канада (Crawford, 2012).

⁴² Подрачје со група острови во дадена водна површина кои се сметаат за определена целина.

8.2. Други области во меѓународното право

8.2.1. Меѓународно-правен статус на меѓународните реки и езера

8.2.1.1. Меѓународни реки

Доколку одредена река или реки извираат на територијата на една држава, течат низ истата држава и се влеваат некаде на територијата на таа држава, тогаш тоа е прилично едноставна правна ситуација. Конкретната река или реки се целосно под суверенитетот на државата на чијашто територија извираат, течат и се влеваат. Во ваков случај, единствено, дотичната држава го има сето право ваквите реки да ги ползува и користи било тоа да е за пловидба, се разбира доколку истата е пловна или пак за риболов, па дури и за туризам и сл. Сепак, иако тоа може да зависи од случај до случај, генерално се смета дека меѓународните реки се економски поповолни од оние кои извираат, течат и се влеваат само на територијата на една држава. Меѓутоа, токму меѓународните реки го отвораат прашањето за суверенитетот на државите низ кои минуваат. Меѓународни реки се оние реки кои извираат на територијата на една држава, а течат или се влеваат во територијата на друга држава. Исто така, меѓународна река може да тече низ територијата на повеќе држави. Прашањето со суверенитетот на ваквите реки се решава преку принципот на територијалност. Значи, суверенитетот над

меѓународната река го има државата низ која минува и тоа во границите на течението на реката низ нејзината територија. Ова значи дека истата држава може да ја користи меѓународната река за свои потреби. Сепак според обичајното меѓународно право, па и како принцип на меѓународните односи се смета дека одредена држава низ која минува меѓународна река може истата да ја користи за свои потреби, но само ако таквото користење не предизвикува штета на соседната држава каде што реката продолжува да тече.

Во однос на прашањето за пловидба низ пловните меѓународни реки генерално важи правилото на слободен проток на сообраќај низ овие реки сè додека не станува збор за проток на полициски или воени бродови или некој вид на вонредна состојба или доколку таквиот слободен сообраќај е закана за одредена држава низ чија територија минува меѓународната река. Слични решенија беа предвидени со Барселонската конвенција од 1921 год. Иако постојат одредени напори посебно од Комисијата на ОН за меѓународно право, сепак не постои некоја универзално прифатена конвенција за ова прашање кое продолжува да биде регулирано со меѓудржавни договори помеѓу државите низ чии територии поминуваат меѓународни реки.

Интересно е и прашањето на таканаречените водени граници помеѓу државите во кои секако дека спаѓаат и реките. Така, сосема е можна ситуација кога водената граница помеѓу две држави всушност е некоја определена река. Прашањето за суверенитетот, доколку реката е непловна, се решава со повлекување на линија на геометриска средина на речното корито. Доколку е реката пловна, границата

ќе биде исцртана на таков начин за да се овозможи физичка можност и на двете држави да можат да ја ползуваат пловноста на самата река, секако освен ако ова не е регулирано поинаку со некој меѓународен договор. При евентуално создавање на нови речни острови, прашањето за суверенитетот на нив се решава според местоположбата на самиот речен остров. Едноставно, суверенитетот ѝ припаѓа на државата во чиј дел од реката островот е создаден. Доколку островот се создаде на средина на реката, тој ќе биде поделен помеѓу двете крајбрежни држави.

8.2.1.2. Меѓународни езера

Како и реките, така и езерата можат да бидат меѓународни. Сепак не секое езеро е меѓународно езеро. Така, езерата на кои нивните брегови се спојуваат со сувоземната територија која е во рамките на една иста држава воопшто не се меѓународни езера туку, напротив, тие се внатрешни национални езера. Секако и целото пространство на езерото исто така припаѓа во рамките на државната територија на истата држава. Во ваков случај ситуацијата со суверенитетот е мошне едноставна. Така целокупниот суверенитет над ваквото езеро ѝ припаѓа на државата на чијашто државна територија се наоѓа истото. Работите стануваат малку покомплицирани кога меѓудржавните граници на барем две држави минуваат низ одредено езеро, односно кога токму на одредено езеро постои водена граница помеѓу државите. Токму ваков тип на езера се меѓународни езера. Бреговите на меѓународните езера не се спојуваат со сувоземната територија на

само една држава и ниту една држава нема суверенитет врз целокупното пространство на езерото.

Прашањето со суверенитетот на меѓународните езера се решава на начин што езерото се дели помеѓу крајбрежните држави со определување на меѓудржавната граница која минува низ езерото. Секоја од крајбрежните држави го задржува суверенитетот во делот од езерото кој е во рамките на нејзината државна граница. Ова значи дека сосем е можна ситуацијата кога над едно езеро постојат два или повеќе суверенитет, но секој од нив има точно определени граници. Ситуацијата е додатно комплицирана при постоење на големи езера. Во вакви случаи се пристапува кон примена на правила слични на оние кои се применуваат во меѓународното право на морето. Така крајбрежните држави можат да определат сопствени територијални води, а остатокот од езерото да биде прогласен за меѓународни води во кои функционира меѓународна службеност во однос на право на пловидба, риболов и сл. Суверенитетот на крајбрежните држави се задржува во нивните територијални води, додека пак меѓународната службеност важи само за крајбрежните држави. Секако, забрането е користење на езерото на таков начин што може да предизвика штета на која било друга страна што исто така има право да го користи езерото.

8.2.1.3. Меѓународно-правната положба на протоците и морските канали - примери

Разликата помеѓу протоците (понекогаш нарекувани мореузи) и морските канали е во тоа што првите се настанати по природен пат, додека пак вторите се настанати по вештачки пат, односно со свесно делување на човекот заради овозможување на поврзување на два дела од отворено море, со цел значително кратење на поморските рути за пловните објекти.

Протоците Босфор и Дарданели се стратешки значајни зашто ги поврзуваат Црното, Мраморното и Егејското Море. Практично на овој начин се поврзува поморскиот сообраќај од Црното Море, па сè од Средозменото Море. Меѓународно-правната положба на протоците Босфор и Дарданели е регулирана со Конвенцијата Монтре од 1936 год. Со истата е предвидена целосна слобода на транзит за сите пловни објекти. Меѓутоа, постојат одредени рестрикции за државите кои немаат излез на Црното Море. Исто така, Турција има ексклузивно право да ги затвори протоците во време на војна за државата со која е во војна.

Сепак треба да се истакне дека Конвенцијата од 1936 год. не е прв акт кој го регулира режимот на пловидба во овие протоци. Така уште во 1774 год. го имаме Кучукајнарскиот мир. Со истиот Русија добила прилично ексклузивни права (покрај Османлиската држава) во однос на ползувањето на овие протоци. Одредени рестрикции во оваа повластена положба, Русија дефинитивно претрпела по Кримската војна (но и претходно со Лонодонската конвенција од 1841 год.) во која истата била поразена, а режимот над протоците бил поставен

така што забранувал премин на воени бродови. Во 1923 год. пак по поразот на Турција во Првата светска војна на истата ѝ се наметнати нови рестрикции со Договорот од Лозано што во овој дел предвидуваше целосна слобода за транзит на трговски и воени бродови.

Суецкиот Канал бил отворен во 1869 год. Се работи за исклучително стратешки канал, зашто истиот ги спојува Средоземното со Црвеното Море. Практично, постоењето на овој канал овозможува скратување на поморскиот сообраќај до таков степен што пловните објекти повеќе не мораат да го заобиколуваат африканскиот континент на патот кон Индискиот Океан. Меѓународно-правната положба на овој канал била регулирана со Конвенцијата од Константинопол во 1888 год. Согласно со оваа Конвенција, каналот се прогласил за слободен за пловидба за секој пловен трговски но и воен пловен објект, како во мирнодопски, така и во воени услови. Практично тогашната ослабната Османлиска Империја прифатила овој канал да биде користен дури и од воени бродови на држави со кои истата е во војна. По осамостојувањето на Египет во 1956 год., Египетската влада се обиде да го национализира Суецкиот Канал. Резултатот од оваа одлука беше агресија од страна на Британија, Франција и Израел врз Египет. Подоцна во 1957 год. Египетската влада декларираше дека ќе ги почитува одредбите од Конвенцијата од Константинопол, но дури по 1979 год. (по склучувањето на Мировниот договор меѓу Египет и Израел) се согласи да дозволи премин на пловни објекти кои го веат израелското знаме (Ортаковски и Миленковска, 2014). Моментално каналот е раководен од таканаречената власт на

Суецкиот Канал - тело кое функционира при Министерството за трговија на Египет.

Панамскиот Канал е особено значаен зашто ги поврзува Атлантскиот и Тихиот Океан. Неговото постоење овозможува бродовите да не мора да го заобиколуваат континентот на Јужна Америка. Заради неговото стрататегиско значење бил предмет на ривалство помеѓу држави како моќната Британија и постепено сè помоќната САД во 19 век. Иако првично постоел договор за заемно признавање на еднакви права и интереси над овој канал (Договорот од 1850 год.), подоцна САД во целост го преземаат правото да управуваат со овој канал. За регулирање на меѓународно-правната положба на овој канал, САД ја потпишале Хај – Пончефоте спогодбата со Британија во 1901 год. Според оваа спогодба ќе постои слободна пловидба низ овој канал дури и во време на војна. Решенијата предвидени во оваа спогодба во голем дел биле преземени до Константинополската конвенција.

Треба да се спомене дека сè до 1903 год. територијата на Панама беше дел од Колумбија, која пак не гледаше најблагодонклонето кон давање на концесија врз каналот на САД, а нејзиниот парламент и официјално одби да го ратификува таквиот договор. Истата година изби сепаратистички бунт со цел создавање панамска држава, која пак САД ја признаа уште истата година.

Владата на новата држава Панама уште истата година склучи договор со САД во кој им удоволи на нивните барања. Заради ова, каналот практично бил раководен од САД сè до 1979 год. кога стапија на сила новите договори помеѓу Панама и САД од 1977 год. Договорите предвидуваа преку периодот на транзиција каналот да премине во трајна

сопственост на Панама во 1999 год. По ова Панама е признаена како територијална власт по што истата подоцна потпишува повеќе слични договори кои ја гарантираат трајната неутралност на каналот. Сепак САД (и нормално Панама) се сметаат како еден вид гарантори на воспоставениот режим во каналот до ден-денес (Ортакоски и Миленковска, 2014).

Каналот на Кил ги поврзува Северното Море и Балтичкото Море, а бил ископан на територијата на Германија и пуштен во употреба во 1895 год. Меѓутоа, откако Германија ја изгубила Првата светска војна со спогодбата од Версај бил прогласен за отворен за сите бродови, освен кога Германија е во војна со држава чие знаме вее бродот. Меѓутоа, со растењето на моќта на Германија во 1936 год. истата еднострано го откажа овој договор. Дури по Втората светска војна каналот повторно бил отворен со режим на пловни патишта од општ интерес.

Од претхно изложените примери може да се заклучи дека во принцип не постои некој универзален меѓународно-правен режим над протоците и морските канали кои се од стратешко знаење. Многу почесто режимот на нив ќе зависи од конкретниот распоред на силите кои се особено заинтересирани за истите, како и државите кои географски се најблиску до истиот.

8.2.2. Државна територија и начини на нејзино стекнување и трансфер

Државна територија е определена област над која се простира суверената власт на една држава.

Од аспект на меѓународното право не е битно колкава е големината на таа територија, туку е важно власта на државата да е ефективна врз истата таа територија. Воедно, треба да се истакне дека територијата е конституционен елемент на државата.

Постојат неколку начини на стекнување и трансфер на територијата. Така, *цесија* или *отстапување* значи проширување на суверенитетот на една држава над некоја нова територија преку договор со друга држава која претходно го имала суверенитетот на таа територија. Интересни во овој правец се аргументите на САД во случајот Палмас (Браунли, 2008). Во овој меѓународно-правен однос имаме држава која се откажува од суверените права на дел од својата територија која е наречена *cedent* и држава која стекнува суверени права врз истата територијата наречена *cessionar*. Историските примери се движат од дарување на територија како акт на апсолутистичките монарси, преку купување територија, па сè до утврдување на такви трансфери како обврска за поразената страна во мировни договори. Интересен пример е продажбата на огромната територија на Аљаска од страна на Русија на САД во 1867 год. Во нашето соседство го бележиме примерот со цесијата од страна на Бугарија кон Кралството СХС на реоните околу градовите Струмица, Босилевград и Димитровград како реутат на Нејскиот мировен договор во 1919 год. Овде треба да се истакне и принципот *nemo dat quod non habet*, што практично значи дека не можеш да дадеш нешто што немаш. Интересен пример е случајот за цесијата помеѓу САД и Шпанија на островот Palmas и спорот со Холандија. Имено, согласно со договорот од Париз од 1898 год., Шпанија направи цесија на гореименуваниот остров (помеѓу

другите) на САД. Меѓутоа на островот де факто власта ја имаше Холандија (а не Шпанија). Оттука Постојаниот арбитражен суд во својата пресуда од 1928 год. пресуди несомнено во корист на Холандија (Hilier, 1998).

Понатаму, *ефективна мирна окупација* постои кога одредена територија која претходно не била под ничија сувереност и е слободна за ставање под сувереност (согласно со принципот „terra nullius” - од римско право) ќе биде окупирана од одредена држава. Треба да се истакне дека државата која претендира да ја стави под своја сувереност оваа територија, мора да ја завладее преку своите органи и тоа на ефективен начин. Воедно за ова е должна да ги извести и другите држави. Правен критериум кој се применува при мирна окупација е правото на првиот.

Ерозија и евулзија е форма на стекнување на нова територија односно територијално проширување по природен пат со таложење на земјиште на бреговите на одредена држава. Новата територија автоматски потпаѓа под суверенитет на крајбрежната држава. Примери за прираст на територија се таложење на земјиште на брегови на определена држава, вулкански ерупции како примерот со Хаваи, природно создавање на нови острови, но и преку делување на човекот (на вештачки начин). За таков пример важи Холандија која постојано гради брани, но и создава обработлива површина која инаку би била дел од морето.

Откажување (dereliction) претставува трансферирање односно отстапување на територија во ситуација кога одредена државна територија, која не се владее ефективно од државата која го има суверенитетот, со време потпаѓа под власт на друга држава, а притоа државата која ја губи оваа

територија не протестира туку, напротив, се откажува од истата со формална изјава на волја. Во ваков случај имаме два елемента. Првиот е престанок на ефективно поседување на територијата, а вториот е постоење на намера за откажување од суверенитетот врз истата територија, односно претворање во статус на terra nullius. Историски пример за откажување е територијата на Тангер од која во 1684 год. Англија се откажа поради големи трошоци за одржување (Ортаковски и Миленковска, 2014).

Прескрипција е форма на стекнување на територија преку легализирање на фактичка ситуација на неправно завладеана туѓа територија преку узурпација (при што не станува збор за доброволно откажување). Станува збор за фактичка состојба каде што државата која го има суверенитетот не ја владее ефективно одредената територија, а тоа неправно и фактички го прави друга држава. За прескрипција станува збор кога подоцна државата која го има суверенитетот формално правно ѝ ја препишува оваа територија на државата узурпатор. Евентуалните протести на државата која го има суверенитетот, но и на други држави, можат да бидат основа за оспорување на прескрипцијата. Според Браунли проширување на правата над морската територија се појавува врз основа на историски основи и тоа да биде признато од другите држави. Интересна во овој правец е арбитражата за случајот „Рибари во северен дел од Антарктикот“ (1910 RIAA xi. 173), Хашки судски извештаи Салвадор против Никарагва (1917, 11 AJ 1917), случај кој се однесува на копнената, островската и морската граница и ИСЈ извештаи (1992 351, во параграф 586-606), (Браунли, 2008).

За крај во овој дел треба да се спомене и институтот на естопел. Истиот значи дека државата која еднаш се согласила со некоја состојба во врска со територијалната сувереност, без оглед дали е во нејзина полза или на нејзина штета, не може подоцна да го промени тој став (Ортаковски и Миленковска, 2014, стр.191).

8.2.2.1. Државни граници

Државни граници се рамна површина која вертикално ги дели државните територии (суверенитетот) на две држави или пак државната територија на определена држава од пространствата кои претставуваат *res communis omnium*, односно општо добро на човештвото (станува збор за границите на море и воздух), (Фрчкоски, Тупурковски и Ортаковски, 1995).

Границите можат да бидат поделени на природни и вештачки. При ова вештачките граници претставуваат замислени праволиниски површини за разлика од природните граници кои се повлечени согласно со одредени природни обележја, како планински венци, речни корита, морски брег и сл. Во овој контекст границите можат да бидат поделени и на: а) водени, ако се протегаат низ должината на реките, езерата, каналите и протоците и обратно, границите можат да бидат и б) сувоземни, ако се протегаат или поминуваат низ планини или висорамнини, долини и сл.

8.2.2.2. Меѓународна службеност

Меѓународната службеност претставува ограничување на територијалниот суверенитет на една држава на дел од нејзината територија во корист на друга или други држави. Мора да се напомене дека ова ограничување мора да е доброволно и засновано на соодветен меѓународен договор. Меѓународната службеност воопшто не значи промена на границите, туку само дека другата или другите држави можат да ја користат определената службеност врз чијашто територија немаат никаква суверена власт. Како што кажавме, службеноста настанува врз база на меѓународен договор помеѓу точно определени страни и не може да биде пренесена на трета страна.

8.2.2.3. Сукцесија на државите

До сукцесија доаѓа кога настануваат територијални промени, а со тоа и промени во суверенитетот, без разлика дали до тоа доаѓа заради спојување на две или повеќе држави во една или пак обратно, раздвојување на една на две или повеќе држави. Со ова доаѓа и до промена на меѓународно-правниот субјективитет зашто се создаваат нови држави-субјекти на меѓународното право. Притоа се случува и пренос на правата и обврските од претходната држава наречена сукцедент на државата сукцесор, односно од државата од која се одзема на државата која ја стекнува таа територија. На ваков начин се обезбедува определена правна

сигурност во меѓународното право. Сепак, за да дојде до сукцесија не е доволно само да имало територијална промена, туку истата да не е нелегална окупација. Покрај правилата од обичајното право овој институт е регулиран и со Виенската конвенција за сукцесија на државите во областа на договорите од 1978 година и Виенската конвенција за сукцесија на државите во областа на државниот имот, архивите и долговите од 1983 година. Така, се смета дека државата сукцесор е должна да ги почитува претходно утврдените граници со своите соседи. Претходново се однесува и на евентуално наследена меѓународна службеност на своја територија. Во однос на државниот имот, пак, се смета дека истиот се пренесува на државата наследник и тоа во целост ако сукцесорот е производ на обединување на две или повеќе држави или пак доколку сукцесорот е производ на сецесија тогаш има право само на правична поделба на претходно заедничкиот имот. Битно е да се истакне дека државните долгови на претходната држава се пренесуваат на државата или државите сукцесори во целост или пропорционално. Во однос на државните архиви, пак, се смета дека сите оние архиви кои се неопходни за работењето на државата сукцесор треба да ѝ бидат предадени. Конечно, населението кое легално живеело на територијата на која сега се наоѓа државата сукцесор се стекнува со правото да добие државјанство на државата наследник, иако во пракса четопати се дозволува граѓаните да изберат државјанство.

Во однос на добивањето на статусот на држава сукцесор, повеќе или помалку, важно е таквиот статус да биде признаен од трети држави и тоа најчесто преку некоја меѓународна спогодба, конференција итн. Така на пр. Турција се сметаше за

држава сукцесор на поранешната Османлиска Империја при потпишувањето на Спогодбата од Лозано од 1923 год. Кога станува збор пак за поранешни федерални држави имаме различни примери. Така по распаѓот на СССР, меѓународната заедница ја прифати Русија како држава сукцесор на СССР со право да го наследи и местото на постојна членка во Советот за безбедност. Додека во случајот со распаѓот на Југославија, пак, Србија и Црна Гора (официјално Федерална Република Југославија) се декларираше за држава сукцесор. Сепак, ова не наиде на одобрување од меѓународната заедница, а пред сè државите членки на Европската заедница, заради што сите републики кои прогласија независност од поранешна Југославија се сметаа за држави сукцесори (Crawford, 2012).

Интересно е да се напомене дека при распаѓот на овие федерации се почитуваше принципот на *uti possidetis juris*, што значи она што правно се поседува. Станува збор за принцип според кој се утврдувале меѓународните граници на новите независни држави, а поранешни колонии. Едноставно како меѓудржавни се прифаќале постоечките административни граници исцртани во рамките и од страна на поранешната империја на сила во чиј состав биле провинции. Иако постколонијален, сепак примената на овој принцип се прифати многу пошироко од само врз поранешните колонии. Таков беше примерот и при распаѓот на СССР и СФРЈ. Правна поткрепа за ова имаме и во мислењата дадени од страна на арбитражната комисија за Југославија (Ортаковски и Миленковска, 2014).

8.2.3. Правниот режим во поларните области

Треба да се прави разлика помеѓу статус „res communis“ и интернационализирани територии каде што суверените права над тие територии ги имаат само определен број држави или меѓународни организации. Во однос на правната положба на Арктикот треба да се истакне дека постојат воспоставени национални сектори и тоа од страна на Русија и на Канада. Во однос на Антарктикот, пак, дури седум држави претендирале за свои национални сектори. Меѓутоа, со договорот за Антарктикот од Вашингтонската конференција во 1959 година оваа територија беше прогласена за отворена за користење исклучиво за мирољубиви цели. Договорот бил потпишан од 12 држави, но може да му пристапи која било членка на ОН. Со цел да се осигури мирољубивото користење која било потписничка има право да изврши инспекција.

8.2.4. Правниот режим на вселената

Првото лансирање на вештачки сателит во вселената во 1957 година го отвори прашањето за регулирање на нејзиниот меѓународен правен режим. Се отворија повеќе прашања и дилеми од типот на тоа колкаво е протегањето на државниот суверенитет во вселената, каков е статусот на небесните тела, летала и сл. Овие прашања беа разгледувани од специјалниот одбор формиран од ОН во 1958 година,

расправани на Генералното собрание на ОН во 1961 година, а подоцна и регулирани со Договорот за начелата кои ги уредуваат дејностите на државите во истражувањето и искористувањето на космосот, вклучувајќи ги Месечината и небесните тела од 1966 година, Спогодбата за спасување на астронаутите, враќање на астронаутите и враќање на објектите лансирани во космосот од 1968 г., Конвенција за регистрирање на објекти лансирани во космосот од 1976 година и др. Согласно со претходново може да се заклучи дека суверенитетот на државите се ограничува на висина на атмосферата на Земјината топка зашто вселената е отворена за економско искористување без можност за протегане на суверена власт. Воедно, декларирана е неможност за окупација на небесни тела зашто истите се прогласуваат за слободни за истражување и користење од сите држави во мирољубиви цели. Можеме да заклучиме дека вселената се наоѓа во правен режим „*res communis omnium*“.

Прашања и задачи за размислување

1. Објасни ги морските зони од меѓународното право на морето и нивниот однос со суверенитетот на државите.
2. Објасни што се меѓународни реки, а што меѓународни езера? Обиди се да пронајдеш речни меѓудржавни граници во Европа.
3. Кои се начините за стекнување на државна територија и што е тоа меѓународна службеност?
4. Во контекст на правниот режим на вселената и поларните области, направи ја разликата помеѓу *res communis* и интернационализирани територии.
5. Обиди се да дознаеш повеќе за Суецкиот Канал (зошто е битен и неговата историја).

9. МИРНО РЕШАВАЊЕ НА МЕЃУНАРОДНИ СПОРОВИ

Песимистот гледа тешкотија во секоја ситуација, оптимистот гледа можност во секоја тешкотија.

(Винстон Черчил – премиер на Обединетото Кралство)

По крајот на студената војна се појавиле одредени дилеми за идниот развој на меѓународните односи. Помеѓу разните проекции за иднината на светот го бележиме делото на познатиот Францис Фукујама насловено како „Крајот на историјата“ (Fukuyama, 1992). Станува збор за труд со симболичен наслов. Според Фукујама, крајот на историјата всушност значел крај на човековата идеолошка еволуција, односно крај на комунизмот и дефинитивна победа на западната либерална демократија како финална форма од човековото владеење. Генерално, Фукујама ја проектирал траекторијата на меѓународните односи како стабилна и без нови воени конфликти. Нешто подоцна, Самјуел П. Хантингтон го издаде својот труд „Судирот на цивилизациите“ (Huntington, 1997). За разлика од делото на Фукујама, делото на Хантингтон има спротивставени визии за идната траекторија на светот по студената војна. Станува збор за дело во кое неговиот автор тврди дека по завршувањето на студената војна светот и меѓународните односи не влегуваат во некој стабилен период каде што не можат да се очекуваат некои значајни турбуленции туку сосема спротивното. Според Самјуел, постојат потенцијални конфликти кои се засновани на различните култури - цивилизации, а не на идеолошките разлики.

Иако е точно дека либералниот капитализам преовлада во светот по студената војна, сепак настапија бројни етнички и верски судири во разни делови на светот. Претходнава теоретска расправа ја даваме во контекст на историското минато на човештвото во кое се чини дека многу повеќе преовладувале војните наместо мирот и стабилноста. Токму затоа, по завршувањето на Втората светска војна беа основани ОН. Согласно со Повелбата на ОН употребата на сила како средство за решавање на меѓународните спорови е забранета.

Сепак, треба да се спомене дека уште пред ОН постоел познатиот Kellogg-Briand пакт попознат уште како пактот од Париз. Согласно со овој пакт од 1928 год. државите потписнички се согласиле дека споровите помеѓу себе нема да ги решаваат по пат на воени средства. Официјалното име на пактот било Општа спогодба за отфрлање на војната и бил потпишан од голем број држави пред Втората светска војна, односно само мал број држави не го потпишале. Сепак во суштина не постоеле механизми за спроведување на неговите одредби во пракса. Инаку Kellogg-Briand пактот бил надвор од системот на Лигата на нациите. Сепак, пактот играл значајна улога и претставувал основа за одредени провизии на Повелбата на ОН (Crawford, 2012). Согласно со ова сите засегнати страни треба своите проблеми да ги решаваат на еден од мирните начини. Инаку меѓународните спорови можат да бидат поделени на правни и политички спорови, но многу често еден ист спор во својата суштина може да биде и комбинација од двата или едноставно едниот да е само производ или продолжение на другиот. Каков и да е карактерот на спорот, државите, согласно со Повелбата на ОН се

должни без употреба на сила да дојдат до определено решение.

9.1. Форми на мирно решавање на спорови

Мирното решавање на спорови може да се одвива преку директни преговори, добри услуги, посредување (медијација), анкетни (истражни) комисији, мислење, арбитража и судски начини на решавање на споровите.

Директни преговори. Еден од методите кои се користат за да се дојде до мирно решавање на одреден спор се директни преговори помеѓу засегнатите страни. Станува збор за политичко решавање на определен спор. Ова воопшто не значи дека овој метод со сигурност ќе даде резултат. Најчесто во самите меѓународни договори, кои се склучени помеѓу определени држави, се наведува точно определен меѓународен суд кој ќе биде надлежен во случај на спор околу самиот договор. Сепак, многу често овие договори предвидуваат надлежност на определениот суд само доколку до решение не може да се дојде преку директни преговори помеѓу засегнатите страни. Дури ова и да не било изречено наведено во договорот, никој не може да им забрани на државите да седнат да преговараат и да најдат соодветно решение пред да се решат да го изнесат проблемот пред соодветниот суд.

Добри услуги. Секако, во пракса не секогаш е можно да се воспостават директни преговори помеѓу државите кои имаат определен спор. Едноставно е

можна ситуација, заради определно спорно прашање или заради претходни постапки засегнатите држави до тој степен ги нарушиле меѓусебните односи што тие одбиваат да остваруваат било какви директни средби. Ситуацијата кога спорот е од правен карактер е можеби поедноставна зашто доколку постои договор кој како надлежен во определен спор назначува определен суд, тогаш тој суд ќе може да решава по спорот. Меѓутоа, се чини далеку посложено е прашањето при постоењето на политички спор, а непостоење на волја за директни преговори. Овие ситуации можат да се разрешат преку таканаречени „добри услуги“. Ова значи вмешување на трета страна која се среќава со сите страни кои одбиваат директно да се сретнат. Давателот на добрите услуги може да биде некоја трета држава, меѓународна организација, па дури и одредена индивидуа. Со вмешувањето на трета страна на еден начин се врши притисок помеѓу државите кои имаат спор да започнат директни преговори што воедно е и целта на третата страна која ги пружа добрите услуги. Секако, државите кои имаат определен спор мора најпрвин да ги прифатат овие услуги.

Посредување (медијација). Добрите услуги имаат за цел да ги натераат страните да започнат директни преговори, но не и да наметнат или да предложуваат или сугерираат решенија. Доколку го прави тоа третата страна, тогаш станува збор за постоење на посредување односно медијација, а не за добри услуги. Целта на медијацијата е да предлага решенија кои стануваат конечни само ако бидат прифатени од сите засегнати страни што значи дека посредувачот мора да е неутрален и објективен. Честопати медијацијата и добрите услуги се мешаат,

односно честопати трета страна која е овластена да дава добри услуги се однесува и наметнува како посредник што пак е основа за приговор за пречекорување на овластувањата.

Анкетни (истражни) комисии. Овие комисии се формираат со цел вршење на „истрага“ во случај на постоење на различен став на страните околу одредена фактичка ситуација. Ваквите комисии можат да бидат однапред предвидени во меѓународните договори, но и да бидат формирани ад хок. Најчесто ваквите комисии се формираат од подеднаков број на соодветни експерти делегирани од засегнатите страни и одреден број од трета држава или меѓународна организација. Овие комисии се нарекуваат истражни, зашто можат да испитуваат сведоци, да консултираат експерти, па и да вршат истрага местото, по што изготвуваат конечен извештај. Треба да се истакне дека целта на комисијата не е да пронајде решение на спорот, туку само спроведување на независна истрага и изработка на експертски извештај околу одредена фактичка состојба.

Мирење. Решавањето на определен спор може да се одвива и преку институтот „мирење“ што значи преку однапред или пак ад хок комисија за мирење во еден конкретен спор. Целта на ваквата комисија е да предложи решение, но по претходно прибирање на потребните податоци во врска со спорот за што обично се формираат посебни истражувачки комисии. По дадениот предлог за решавање на спорот, државите треба да се изјаснат во определен рок, по што се знае дали спорот е решен или ќе се бара друг начин на негово решавање. Генерално, предлог-решението е со политички, а не правен карактер. Неретко

меѓународните договори предвидуваат формирање на заеднички комисии за истрага и миреење.

Арбитража. Споровите може да се решаваат и преку арбитража. Најчесто арбитражата делува како еден вид на судска односно како неполитичка инстанца. Формирањето и надлежноста на одредена арбитража се утврдуваат преку договор на засегнатите страни, кој се нарекува арбитражен компромис. Во договорот страните го определуваат предметот на арбитражата, кое право ќе се применува, како ќе се избираат арбитраите и сл. Сето ова зависи од волјата на засегнатите држави и покрај постоењето на нацрт-конвенцијата за арбитражна процедура од 1953 година (која не беше прифатена и служи само како модел - правила за арбитражната процедура).

9.2. Меѓународен суд на правдата

Како начин за разрешување на правните спорови може да се искористи и работата на Меѓународниот суд на правдата и тоа кога самите договори упатуваат на негова надлежност или пак кога страните дополнително ќе се согласат околу тоа. Меѓународниот суд на правдата согласно со Повелбата на ОН е определен како главен судски орган на организацијата. Сместен е во палатата на мирот во Хаг. Истиот е еден од главните органи на ОН. Тој е формиран заедно со формирањето на ОН. Официјално е формиран како нов орган, иако фактички е продолжение на Постојаниот суд основан

пред Втората светска војна (1921) во времето на Лигата на народите.

Меѓународниот суд на правдата е составен од судии со различно државјанство. На овој начин се избегнува ситуацијата една или повеќе држави да имаат повеќе од еден судија. Тој е составен од 15 судии кои се бираат за 9-годишен мандат. Изборите се одржуваат на секои три години за судиите на кои им истекува мандатот. Судиите се избираат од Генералното собрание, но и од Советот за безбедност. Ова значи дека за да стане судија кој било кандидат во Меѓународниот суд на правдата е потребно да биде позитивно поддржан при гласањето и во двата органа. Теоретски во случај на несогласување помеѓу двата органа е можно постапката да биде повторена до три пати. Како последна опција е формирање на заедничка Комисија од претставници на двата органа, која треба да настојува да го надмине спорот. Судиите се бираат од редот на високоморални личности со истакнати квалификации во меѓународното право. Ова значи дека покрај тоа што за оваа функција можат да бидат кандидирани судии, исто така може да бидат кандидирани и истакнати професори, адвокати и сл. Во однос на географската застапеност, генерално важи правилото како и во другите органи. Така, иако никаде не е изречно предвидено, сепак при изборот се води сметка за определена географска соодветна застапеност слична на онаа при изборот на непостојаните членки на Советот за безбедност. Инаку државите кои се постојани членки на Советот на безбедност и во овој случај се привилегирани, зашто иако тоа не е изречно наведено како правило, сепак редовно имаат судија со нивно државјанство. Еднаш избраните судии самите избираат

претседател на судот и тоа за мандат од три години. Судијата може да биде разрешен од должноста единствено со анонимно гласање на останатите членови на Судот. Ова е во согласност со принципот на независноста на судии од влијанието на државите. Токму затоа судиите на Меѓународниот суд за правда не смеат да имаат друга позиција, ниту пак да работат како советници. Исто така, судиите уживаат дипломатски имунитет со цел да им се обезбеди непречено вршење на своите функции.

Судот има надлежност да решава правни спорови меѓу државите поднесени од нив. Значи Судот за да може да решава по конкретен предмет мора најпрвин да ја има согласноста на странките - државите. Истата согласност може да биде дадена и предвидена ушто при склучувањето на некој меѓународен договор во кој се содржи клаузула според која евентуалните спорови кои ќе произлезат во врска со договорот можат да бидат еднострано поднесени на решавање пред Меѓународниот суд⁴³. Странки во вакви правни спорови можат да бидат само државите. Ова значи дека како странки можат да се јават сите држави членки на ОН, односно на Статутот на судот. Сепак постои можност како странка да се јави и држава која не е членка на ОН ниту на Статутот на судот, но исклучиво под услови што ќе ги одреди Советот за безбедност. Според претходново, Судот не е надлежен за решавање на спорови ниту на приватни, ниту правни лица, ниту меѓународни организации.

Во надлежност на Судот е и таканаречената советодавна надлежност. Според Статутот, Судот

⁴³Таков е примерот со тужбата на Р Македонија против Р Грција за прекршување на Времената спогодба од 1995 година.

може да дава советодавно мислење по правно прашање, на барање на тело кое може да биде овластено да поднесе такво барање во согласност со Повелбата на Обединетите нации. На овој начин може да им помага на меѓународните политички органи во решавањето на споровите преку давање на авторитетно мислење околу правните аспекти што се јавуваат во вршењето на нивните функции. Сепак Судот нема советодавна надлежност доколку барањето се однесува на политичко прашање, а не на правно. Во однос на правните аспекти, Судот има надлежност да утврдува постоење на факт што значи кршење на некоја меѓународна обврска, да толкува меѓународен договор и соодветно да ја утврдува големината на надоместот кој следува поради кршење на некоја меѓународна обврска.

Седиштето на Судот е во Хаг. Официјално судот работи на англиски и на француски јазик. Според Марфи, „спорните случаи (случаите помеѓу две држави) често се сослушувани во фази, со одделни одлуки донесени врз основа на: (1) барање за условни (или привремени) мерки за заштита; (2) за надлежностите на судот или за прифатливоста на тужбата; (3) основите на тужбата и (4) обесштетување на штети доколку се утврди одговорност. За време на своето постоење, Меѓународниот суд на правдата сослушал случаи од различни меѓународни правни прашања, донесувајќи приближно 3 значајни одлуки годишно. Многу од одлуките на судот се од големо значење на државите, како што се определување на копнени или поморски граници.

На пример, во јули 2005 г. Судот издал одлука за одредување на границата помеѓу Бенин и Нигер.

И двете држави биле дел од француска западна Африка во периодот на европската колонизација и станале независни во 1960 г. По децении на спорови околу нивната граница, државите заеднички побарале од Судот да го одреди курсот на границата и да одлучи која држава ќе ги поседува островите лоцирани во реката Нигер, посебно островот Лете. Заедничката согласност со која се повикувал Судот да примени меѓународно право вклучувајќи го и принципот дека државите кои произлегуваат од колонизација ги наследуваат постоечките административни граници (наречен како *uti possidetis*). Ниту една од страните не го убедила судот дека има право над реката Нигер врз основа на административните акти од времето на колонијалниот период, така што Судот го реши случајот врз основа на докази за ефективна примена на власта. Тие докази востановија „дека границата помеѓу Бенин и Нигер го следи главниот навигациски канал на реката Нигер каков што постоел во времето на независност“, со одредување на точната локација врз основа на научна студија од 1970 г. Понатаму Судот одлучи дека правото над повеќето од островите ја следи линијата на главниот навигациски канал; со тоа островот Лете припаѓа на Нигер. Во друга гранична област Судот одлучи дека границата ја следи реката Мекру согласно со принципот на *uti possidetis*. Државите кои преговараа за Повелбата и Статутот на Меѓународниот суд на правдата не прифатиле меѓународен суд кој има широка и неограничувачка моќ. Структурните карактеристики втемелени во Меѓународниот суд на правдата се обидуваат да балансираат помеѓу желбата на државите за непристрасен, постојан судски форум и желбата на државите да ја контролираат нивната

изложеност на формирањето на одлуки на МСП (и кога се изложени нивните аргументи да бидат слушнати и разбрани). Неколку од тие структурни карактеристики се разгледани подолу.

Држави, не лица. Во времето на создавање на МСП идејата дека индивидуалци можат самите да поднесат тужби пред Меѓународен суд била непозната. Затоа Статутот на МСП дозволува само држави да учествуваат во судски процеси, со тоа оневозможувајќи гласови коишто не доаѓаат од целокупниот систем на државна независност. (...) Ограничена надлежност. Доминантната структурна карактеристика која ја контролира државната изложеност на МСП е дека државите не можат да бидат тужени пред МСП без нивна согласност. Иако имаше значајна поддршка на конференцијата во Сан Франциско за севкупна задолжителна судска надлежност на Судот, САД и Советскиот Сојуз беа против тоа. Соочени со такви големи сили другите држави се повлекоа. Со тоа согласност за надлежноста на судот не постои само од станувањето на потписничка на Статутот на Меѓународниот суд на правдата; мора да постои одделна согласност од каков било вид. (...)

Кога се ратификува еден договор кој одредува судска надлежност на Меѓународниот суд на правдата, една држава може да поднесе резервираност со што ќе ја одбие таквата надлежност. На пример, Конвенцијата против геноцид поставува различни надлежности на државите во врска со превенцијата и казнувањето на геноцидот. Во член 9 таа одредува дека споровите помеѓу странките кои настануваат во рамки на Конвенцијата ќе бидат поднесувани во Меѓународниот суд на правдата на барање на една

од странките. Кога САД ја ратификуваа Конвенцијата против геноцид во 1988 г., сепак, ратификацијата вклучуваше резервираност во која се велеше дека пред еден спор да биде поднесен во Судот, согласно со член 9, потребна е посебна согласност од САД за секој случај. Последователно, кога Федералната Република Југославија (Србија и Црна Гора) побараа да ги тужат САД по Конвенцијата против геноцид за дејствата поврзани со бомбардирањето на НАТО за заштита на Косово, Меѓународниот суд на правдата утврди дека нема надлежност и го отфрли случајот.

Трето, под „опциона клаузула“, државите странки на Статутот на Меѓународниот суд на правдата може да направат унилатерална декларација дека „тие ја прифаќаат како задолжителна *ipso facto* и без специјална спогодба, во однос на секоја друга држава која ја прифатила истата обврска, судската надлежност на Судот во сите правни спорови... „вклучувајќи прашања од областа на правото или факти раководени од правилата на меѓународното право. Повеќето држави ја немаат прифатено оваа „задолжителна судска надлежност“ на Судот. Од 191 држава членки на ОН, само 65 ја имаат прифатено судската надлежност на Судот како задолжителна (од јануари 2005 г.), и многу од тие прифаќања содржат услови и резервираност кои значително ја намалуваат согласноста на државата. Уште повеќе, единствената постојана членка на Советот за безбедност која во моментот ја прифаќа како задолжителна судската надлежност на судот е Обединетото Кралство. Другите постојани членки: Кина, Франција, Русија и САД го немаат направено тоа или се имаат повлечено од таквата судска надлежност. Дополнително, прифаќањето на Обединетото Кралство е условено од неколку

значајни резервираности кои ја отежнуваат можноста Обединетото Кралство да биде тужено пред Судот.

Дополнително на судската надлежност над спорни случаи помеѓу две држави, Судот исто има надлежност да издава советодавни мислења за правни прашања. Советодавната надлежност на Судот може само да биде побарана од ОН органите и од страна на специјализираните агенции на ОН кои имаат овластување да го направат тоа. (...)

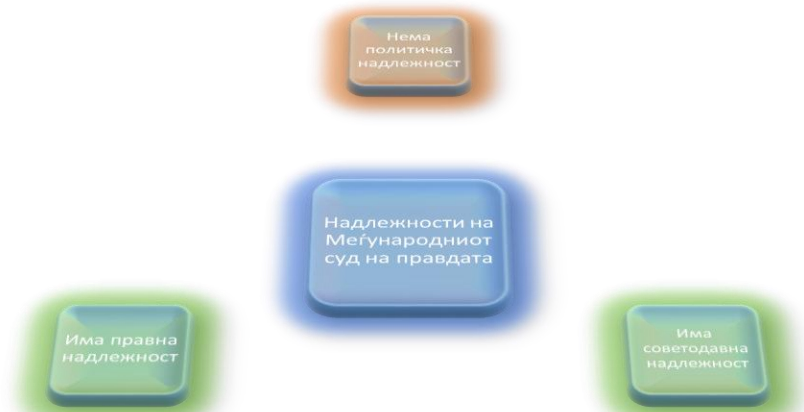
Судските одлуки на Меѓународниот суд на правдата во спорни случаи се финални, без дополнителна можност за жалба и обврзувачки за странките. Дополнително, секоја држава членка на ОН „се обврзува да ги почитува одлуките на Меѓународниот суд на правдата за сите случаи во кои е странка“. Сепак, во создавањето на Повелбата на ОН и Статутот на МСП државите одлучија да не вклучуваат какви било одредби кои експлицитно се однесуваат на правниот ефект на судските одлуки на МСП врз националните правни системи, како на пример дали тие обезбедуваат основа за приватни права на дејствување во националните судови. Туку, помошта предвидена со Повелбата на ОН е за победничката страна да се пожали за непочитување пред Советот за безбедност на ОН, „кој може, доколку оцени дека е потребно, да даде препорака или да одлучи за мерки кои треба да бидат преземени за судската одлука да стане ефективна“. Од сите случаи пред Судот изгубени по заслуга само во еден подносителот, Никарагва, побара Советот за безбедност да преземе акција против обвинетиот, САД, за спроведување на судската одлука. Искористувајќи ја својата привилегија како постојана членка на Советот, САД стави вето на предложената резолуција. Намерата на одредени физички лица да

ја тужат Владата на САД во американски суд базирана, покрај на другите работи, на тврдењето дека постапките на САД ја кршеа одлуката на Судот, беше отфрлена бидејќи не постои приватно право на дејствување за да се спроведат одлуките на Меѓународниот суд на правдата во судовите на САД.

За да ги избегне политички проблематичните случаи, Судот има прифатено различни техники. (...) Во советодавното мислење за нуклеарни оружја, Судот се зафати со систематска анализа за тоа зашто договорите и обичајните правила на меѓународното право јасно не го забрануваат поседувањето или употребата на нуклеарното оружје. Неколку држави поседуваат нуклеарно оружје од самото негово пронаоѓање, со што формална легална правна анализа ја посочи нивната законитост во рамки на меѓународното право. Сепак, поголемиот број држави не поседуваат нуклеарно оружје и таквиот вид на оружје е многу непопуларно помеѓу голем број на невладини организации и мировни активисти. Последователно, судот со веројатност ќе донесе одлука со која користењето на нуклеарното оружје се прогласува за незаконско и неговата правна анализа на крајот заклучи дека одредени принципи на меѓународното хуманитарно право општо ја забрануваа таквата употреба. Судот, сепак, одби јасно да го окарактеризира нуклеарното оружје како незаконско. Неколку од судиите без сомнение беа чувствителни околу фактот дека нуклеарното оружје најверојатно нема да биде елиминирано само врз основа на МСП и дека најмоќните држави во светот ја одбија идејата дека поседувањето и употребата на таквото оружје во кои било услови е незаконско. Дополнително, судиите беа веројатно свесни дека одлуката која го забранува нуклеарното оружје нема

цврста основа во меѓународното право; секако не постоеја договори кои јасно го одредуваа тоа и ставот на меѓународното хуманитарно право против употребата на нуклеарно оружје е уверлив, но не очигледен. Последователно, судот донесе заклучок кој ги балансираше силните спротивставени ставови. Тој утврди дека употребата на нуклеарно оружје генерално е незаконско, но во одредени екстремни ситуации, кога станува збор за самиот опстанок на една држава, таа употреба може да биде законска. Судот всушност донесе соломонска одлука преку силното осудување на употребата на нуклеарно оружје, а сепак обезбедувајќи ги државите кои поседуваат нуклеарно оружје со правна основа за продолжување на *status quo*” (Марфи, 2006, стр.124-131).

Значи можеме да констатираме дека Судот има само правна надлежност да решава спорови, но не и политичка, и тоа само ако страните за тоа дале изречна согласност (види приказ бр.12).

Приказ бр. 12

9.3. Други судови и трибунали

Малку е познато дека еден вид на предок на модерните судови и трибунали е Постојаниот арбитражен суд од 1891 год. воспоставен со Хашката конвенција за мирно решавање на меѓународни спорови како еден вид нејзин арбитражен механизам.

Но иако во насловот стои зборот суд, сепак ова не бил суд, а ниту арбитража во модерна смисла на зборот. Неговите надлежности многу повеќе се состоеле во сослушување на странките отколку во носење на некаква арбитражна одлука или судска пресуда. Неговата активност згаснува со појавата на постојаниот Суд на правдата при Лигата на народите, но сепак интересно е дека по децении неактивност има одредени раздвижувања за повторно активирање како еден вид современа арбитража (Crawford, 2012).

Меѓународниот трибунал за првото на морето е постојан меѓународен трибунал кој својот прв случај го имал во 1997 год. Овој трибунал е основан во рамките на UNCLOS и делува во решавање на спорови во врска со практичното спроведување и интерпретацијата на разни одредби од меѓународното право на морето, впрочем како што и неговото име сугерира (Crawford, 2012).

Друг познат меѓународен трибунал е Телто за решавање спорови при Светската трговска организација (СТО). Поточно, неговата главна задача се спорите помеѓу државите членки на СТО, а во врска со нивните обврски кои произлегуваат од членувањето во оваа трговска организација сугерира (Crawford, 2012).

Прашања за размислување

1. Објасни што се тоа директни преговори, добри услуги, посредување, анкетни комисии, мислење, арбитража и судски начини на решавање на споровите.
2. Во што се состојат основните разлики помеѓу директните преговори, добрите услуги и посредувањето, како и разликите помеѓу анкетните комисии и мислењето?
3. Објасни го Меѓународниот суд на правдата од аспект на неговиот состав и надлежност.

10. МЕЃУНАРОДНО ВОЕНО ПРАВО

*Во меѓународното право постојат и двете работи:
принципот на територијален интегритет и правото на
самоопределување.*

(Владимир Путин - претседател на Руската Федерација)

Историјата на меѓународните односи покажува дека секогаш не било можно разрешување на определен меѓународен спор исклучиво по мирен пат. Или пак попрецизно кажано, не постоела секогаш волја помеѓу засегнатите држави за мирно решавање на определен спор меѓу нив. Иако Повелбата на ОН изречно забранува закана или употреба на сила⁴⁴ како средство за решавање на меѓународни спорови, ова не било секогаш почитувано од сите држави и секако ова правило не постоело претходно. Воедно, дозволено е правото на самоодбрана на државата над која е извршена агресија. Треба да се истакне дека правото на самоодбрана постои и пред основањето на ОН уште од времето на Келог-Браиан пактот. Сепак користењето на ова право треба да е неопходно и пропорцијално.

Во современите меѓународни односи се користи и еден вид на изведено право од правото на самоодбрана како оправдување за определена употреба на сила. Станува збор за терминот *pre-emptive* одбрана. Станува збор за унилатерален акт на држава која смета дека ѝ претстои непосредна закана по безбедноста па дејствува прва. За разлика од правната основа на правото на самоодбрана, правната основа на употребата на *pre-emptive* одбрана е дискутабилна зашто се коси со генералната тенденција на повелбата на ОН која е

⁴⁴Поточно член 2 од Повелбата на ОН.

против унилатерално дејствување на државите за сметка на системот на колективна одбрана. Дополнително, може да се смета дека ова не е во согласност со чл.51 од Повелбата на ОН во кој се бара постоење на вооружен напад за да се активира правото на самоодбрана (Crawford, 2012, стр. 1628).

Додека pre-emptive одбраната има каква таква логика и оправданост тоа уште помалку е случај за концептот на превентивна одбрана особено од правен аспект. Превентивната одбрана подразбира дејствување кон потенцијална закана дури и кога оваа закана не е непосредна. Во претходниов контекст треба да се спомене и поимот на хуманитарна интервенција. Концептот на хуманитарна интервенција вели дека ако една држава врши пресија врз своите граѓани, тогаш која било држава може да дејствува против тиранинот (но суверенитетот не би требало да биде доведен во прашање). Еден од најпознатите примери беше бомбардирањето на НАТО врз СР Југославија во 1999 год. Имено, станува збор за акција на НАТО која не беше одобрена од Советот за безбедност, а беше правдан со неминовна и неодољна потреба за интервенција со цел да се спречи хуманитарна катастрофа, иако беше јасно дека бомбардирањето беше резултат на притисок од други барања (Crawford, 2012). Инаку концептот на хуманитарна интервенција нема правна основа во Повелбата на ОН и отвора бројни прашања за тоа кој е тој што го има авторитетот да препознае потреба за хуманитарна интервенција и дали процената за итност е доволно добра причина за игнорирање на механизмите на ОН? За разлика од хуманитарната интервенција која нема правна основа постои и концептот на „одговорност да заштити“ за кој постои

правна покриеност во повеќе документи вклучително и од Генералното собрание. Согласно со овој концепт, државите имаат должност да штитат своите граѓани и да им ги гарантираат човековите права. Сепак, ако тоа не е случај, односно ако постојат сериозни прекршувања на човековите права, а државата не презема мерки, односно ако се утврди постоење на некоја од точно определените ситуации⁴⁵, тогаш се јавува основа за колективна акција на Совет за безбедност (Crawford, 2012).

Токму затоа доколку државите сепак стапат во непријателства и воени дејствија треба да применуваат одредени правилата на војување. Имено, постојат меѓународните правни норми кои ја регулираат употребата на сила и ги регулираат односите помеѓу завојуваните држави, како и неутралните држави од моментот на започнување до моментот на завршување на непријателските дејствија.

Така, правилата со кои се регулира употребата на сила помеѓу државите, како и нејзината оправданост и законитост, се познати како *ius ad bellum* (право на војна). Сепак, мора да се внимава и да се прави разлика помеѓу *ius ad bellum* и меѓународното хуманитарно право. Второво се активира со самиот момент на почнувањето на вооружен конфликт, а неговите одредби познати како *ius in bello* (право за начинот на водење на војна) треба да се применуваат од сите завојувани страни со цел да ја „хуманизира“ војната. Така, додека

⁴⁵Такви услови се конкретната држава да: 1. нема волја или пак е неспособна да ја исполни својата обврска, 2. таа е сторител на овие прекршувања и злоупотреби; 3. кога луѓе што живеат надвор од конкретната држава сепак се директно загрозени до нејзините дејства.

правото на војна се занимава со прашањата околу законитоста на употребата на сила помеѓу државите, меѓународното хуманитарно право ги регулира начините на војување од аспект на заштита на индивидуата, без притоа да се занимава со причините, оправданоста и законитоста на вооружениот конфликт (што е задача на правото на војна), (види приказ бр.13). Сметаме дека иако независно едно од друго, сепак правото на војна заедно со меѓународното хуманитарно право го чинат меѓународното воено право.

**ius ad
bellum**

- ја регулира употребата на сила помеѓу државите од аспект на оправданост и законитост (и покрај постоењето на забрана за војна согласно со Повелбата на ОН)

ius in bello

- ги регулира средствата и методите на извршување на воените операции и ги обврзува страните да ги поштедат лицата кои не земаат учество во воените дејствија

Приказ бр. 13

Како позначајни кодификувани извори на правото на војна и меѓународното хуманитарно право ги издвојуваме: Петроградската декларација од 1868 година, Третата хашка конвенција за започнување на непријателствата од 1907 година, Четвртата хашка конвенција за законите и обичаите на војната на копно од 1899 година, Конвенцијата за заштита на културното наследство во случај на вооружен судир од 1954 година, Конвенцијата за забрана на усовршување, производство и складирање на бактериолошко оружје и оружја-отрови во 1972 година, Конвенцијата за забрана на употреба во воени и други непријателски цели на техника за менување на човековата средина од 1976 година.

Како основа на меѓународното хуманитарно право кое го регулира и промовира почитувањето на човековите права за време на вооружен судир се четирите женевски конвенции од 1949 година. Станува збор за Првата женевска конвенција која ги регулира прашањата поврзани со положбата на ранетите и болните припадници на вооружените сили. Втората, која ги регулира прашањата во врска со положбата на ранетите, болните и бродоломците припадници на вооружени сили на море. Третата која се однесува на заштита на воени заробеници и четвртата која ја регулира заштитата на граѓанските лица за време на војна. Битни се и двата дополнителни протоколи, првиот кој се однесува на заштита на жртвите во меѓународните вооружени судири и вториот кој се однесува на заштита на жртвите во немеѓународните вооружени судири.

Првата Женевска конвенција е посветена на ранетите и болните припадници на вооружените сили за време на војна, но и во услови на окупација. Согласно со истата, забранета е повреда на правото

на живот но и мачење или друго нечовечко и неетичко потстапување што вклучува и вршење биолошки експерименти врз нив. Истите имаат право на лекарска заштита кога тоа е потребно и возможно. Она што е особено значајно е да се истакне дека согласно со одредбите на оваа Конвенција, ранетите и болните припадници на вооружените сили не можат да се откажат од правата кои им се пропишани.

Втората женевска конвенција е посветена на правата на ранетите и/или болните припадници на вооружените сили на море. Заради претходново, овде се опфатени и преживеаните припадници на воени бродови кои доживеале бродолом, при што не мора да се ранети или болни. Втората женевска конвенција, впрочем како и првата, пропишува дека санитарските објекти и транспортни средства, доколку истите превезуваат болни и/или ранети, како и санитарски материјал, не претставуваат легална воена мета и треба да им биде почитувано правото на транспорт и транзит. Секако дека за таа цел санитарските установи и транспортни средства мора да се соодветно и видливо обележани како такви.

Третата женевска конвенција се однесува на заштита на воените заробеници, а тоа практично значи кој било борец кој ќе потпадне под власта на непријателската страна (согласно со дефиницијата дадена во првиот дополнителен Протокол). Согласно со оваа Конвенција се гарантирани основните човекови права што воедно вклучува и забрана за вршење на какви било мерки на одмазда. За време на својот заробенички статус можат да бидат користени како работници, но не и да работат работи кои се понижувачки и штетни по нивното здравје, а во согласност со нивната физичка способност и состојба, наполнети години, пол и чинот. Работата не

сmee да биде поврзана со воените операции. Согласно со оваа Конвенција, заробеништвото е само привремена состојба за воените заробеници која завршува со завршувањето на непријателствата (доколку тоа не се случило порано) кога истите треба да бидат ослободени.

Конечно, Четвртата женевска конвенција ги заштитува оние лица кои во кој било момент или на кој било начин, во случај на судир или окупација, ќе се најдат под власта на страната во судирот или под окупаторската сила каде што не се државјани (Фрчкоски, Георгиевски и Петрушевска, 2002). Согласно со оваа Конвенција се забранува депортацијата, освен во исклучителни ситуации⁴⁶, при што особено е забрането раздвојувањето на членови на семејството. Од друга страна, Конвенцијата му дава за право на цивилното население доброволно да ја напушти територијата (освен во исклучителни ситуации). Забранети се колективни казни и каков било вид на мачење или експерименти. Како и кај претходните конвенции, така и овде се истакнува дека цивилните болници како и превозните средства за ранети и болни цивили и санитарски материјал не се сметаат за легална воена мета. Воедно забранета е каква било дискриминација врз база на националност, вера или политички убедувања во однос на примената на правилата од оваа Конвенција. Токму заради тоа (впрочем како и кај претходните конвенции) не постои можност кој било да се откаже од правата пропишани со оваа Конвенција. Воедно, треба да се истакне дека

⁴⁶Заради нивна лична безбедност или неодложни воени потреби.

Конвенцијата пропишува посебна заштита за бремените жени, мајки, децата, ранетите и болните.

10.1. Војна, видови и започнување

Војната претставува вооружен судир меѓу две или повеќе држави. Сепак, војната може да биде и вооружен судир помеѓу држава или држави со меѓународна организација. Ова е оттука што согласно со Повелбата на ОН, Светската организација, поточно Советот за безбедност може да преземе принудни мерки дури и со употреба на сила во случај на загрозување на мирот, но сепак ова е посебна ситуација. Историски гледано, не е тешко да се заклучи дека војната се започнувала и се водела со цел да се принуди другата страна на поведение или некакви отстапки во корист на страната која ја започнува војната. Токму затоа се применувало организирано насилство.

Во човековата историја се забележани две светски војни,⁴⁷ додека сите останати војни биле локални односно регионални. Според својот карактер војните честопати биле напаѓачко-освојувачки-офанзивни што секако логично имплицира дека постоеле и одбранбени, ослободителни и дефанзивни војни. Согласно со проценката на состојбата со вооружените сили и изборот на тактика војните се воделе фронтално или пак партизански. Според местото на изведувањето на воените

⁴⁷Постојат и мислења според кои се работи за само една светска војна која се одвивала со мал прекин.

операции можеме да зборуваме за војни кои се воделе сувоземно, но и поморски војни кои се одвивале со дејствување на воените флоти. Во Втората светска војна масовно се води и воздушната војна со дејство на воените авијации. Со развитокот на технологијата се предвидува и можна ѕвездена војна која би се водела и оди во вселената.

Секој вооружен судир не мора да е меѓудржавна војна. Така, може да станува збор за вооружен внатрешен судир во рамките на една држава и нејзината територија, кој се одвива помеѓу споротивставени општествени групи. Типичен пример за таков судир е граѓанската војна. Секако постојат и примери кога определени војни започнале како граѓански војни, а подоцна се трансформирале во меѓудржавни војни. За разлика од меѓудржавните воени судири кои се одвиваат помеѓу две суверени држави, општествените групи во внатрешниот конфликт не се правно еднакви. Така бунтовниците кои со оружје сакаат да извршат промена на власта или да остварат некоја друга цел се подложни и одговараат врз основана сторено кривично дело согласно со позитивното законодавство на таа држава. Согласно со Повелбата на ОН е забрането мешање на другите држави во внатрешните работи на една суверена држава. Ова значи дека државите треба да се воздржуваат од мешање во внатрешниот конфликт кој избувнал во една определена држава. Секако, ОН можат да реагираат преку Советот за безбедност доколку се процени дека внатрешните вооружени судири се со капацитет да го нарушат меѓународниот мир или пак доколку станува збор за потреба од хуманитарна интервенција. Сепак и покрај принципот за немешање во внатрешните работи, меѓународното хуманитарно право не дозволува

внатрешниот вооружен конфликт да се одвива без правила и ограничувања. Така согласно со Женевските конвенции од 1949 година и протоколите од Женева од 1977 година, се ограничуваат начините на справување со внатрешниот вооружен судир со внесување на елементот на хуманост.

Според Третата хашка конвенција за започнување на непријателствата од 1907 година, пред одредена држава да започне со непријателства е должна да ја извести засегнатата држава преку декларација за објавување на војна. Овој акт покрај тоа што е преточен во правна норма исто така се смета и за обичајно право на војувањето. Објавувањето на војна се врши преку едностран правен акт кој се состои во предавање на декларација за објавување на војна во која се содржани мотивите за овој чин и министерот за надворешни работи му ја предава на акредитираниот амбасадор (доколку има таков) на државата на која и објавува војна. Исто така објавувањето на војна може да се спроведе и преку дипломатската мисија на државата која објавува војна во државата на која ѝ објавува војна. Токму затоа следен логичен чекор е повлекувањето на дипломатскиот и конзуларниот персонал на државите помеѓу кои има објавено војна. Со овие постапки прекилот на дипломатските односи е неминовен. Но ова секогаш не било почитувано од државите. Така на пример, нацистичка Германија без објава на војна ја нападнала Полска што воедно го означило и почетокот на Втората светска војна.

Треба да се напомене дека објавувањето на војна може да биде условно или безусловно. Така, условно објавување на војна има во ситуација на упатување на ултиматум со наведени барања кои доколку не се исполнат во наведениот рок, државата

која го упатува ултиматумот ќе започне со воени дејствија. Така на пример, Австроунгарија испратила ултиматум со владата на Србија кој од истата бил отфрлен по што започнала агресијата врз Србија, а со тоа и Првата светска војна во 1914 год. Безусловно објавување на војна има во ситуација каде што воопшто не постои ултиматум, туку едноставно само декларација за објавување на војна.

10.2. Вооружени сили, војувалиште, воен простор и воен објект

Вооружените сили се во функција на завојуваните страни преку кои се остваруваат воените дејствија. Инаку овој поим кој ги вклучува оние лица кои се директно вклучени во воените операции - борци и оние кои не се вклучени директно во борбите, а се лекари, административци и сл. и се во служба на логистичка поткрепа на борците. Заробените припадници на непријателските вооружените сили треба да бидат третирали како заробеници. Ова значи дека не може да биде убиен припадник на непријателска вооружена сила кој го положил оружјето и се предал, зашто има статус на заробеник и не е повеќе легална воена мета. Инаку секоја држава сама со своите внатрешни прописи одредува кои лица ја чинат нејзината вооружена сила. Секако припадниците на одредена вооружена сила треба да носат одредени униформи со одредени симболи, да носат оружје и сл. за да можат јасно да се разликуваат од невооруженото цивилно население кое не смее да биде мета на дејствување на

непријателската вооружена сила. Ова е оттука што војната е судир помеѓу држави, а не помеѓу поединци, па оттука цивилното население не е воена мета. Исто така и цивилното население треба да се воздржи од преземање на непријателски акти што е и регулирано со дополнителните протоколи на Женевските конвенции од 1977 година. Воедно, забрането е да се принудуваат државјаните од спротивната страна да војуваат против својата земја, што значи запазување на принципот на достоинство.

Војувалиште, војувачки простор и воен објект се термини во военото право. Така, војувалиштето ја опфаќа целокупната сувоземна територија заедно со крајбрежното море, вклучително и воздушниот простор на државите - завојувани страни. Војувачкиот простор пак е просторот каде што конкретно и реално се изведуваат самите воени операции. Сепак модерното воено право направи движење кон дефинирање на нов термин „воен објект“ што значи објект кој е предмет на напад и изведување воени дејствија без разлика дали се наоѓа во просторот на војувалиштето или пак војувачкиот простор, кои со развитокот на новите технолошко-воени средства губат од своето практично значење.

Инаку, завојуваните страни не се целосно слободни во изборот на средствата за војување. Имено, постојат определени ограничувања. Така завојуваните страни, односно нивните вооружени сили при своето делување не смеат да предизвикуваат несразмерност помеѓу воените цели и жртвите. Односно не треба да употребуваат повеќе сила од она што е неопходно за остварување на конкретна воена цел. Постојат и ограничувања во употребувањето на разни видови оружје. Така на

пример, забранета е употреба на хемиско и бактериолошко оружје. Доколку сепак одредена завојувана страна не ги почитува овие ограничувања, тогаш тоа повлекува меѓународна одговорност на државата, прашање што е регулирано со Четвртата хашка конвенција. И покрај ова, одредени прекршувања сепак постоеле. Таков пример е Ирачко-иранската војна од 1988 година, каде што хемиското оружје беше масовно употребувано.

Интересно е прашањето за дозволеноста односно забраната на употребата на модерното нуклеарно оружје, кое инаку веќе беше употребено од САД против Јапонија за време на Втората светска војна. Во постоечкото воено право (кое во голем дел се заснова на меѓународни акти донесени уште пред да биде измислено нуклеарното оружје) не постои изречна забрана за негова употреба. Оттука ќе може да се изведе заклучок дека истото е дозволено раководејќи се по логиката дека сè што не е правно забрането е дозволено. Сепак ситуацијата не е толку едноставна, зашто истото оружје неминовно непотребно ќе го загрози и невооруженото цивилно население, но и ќе има огромно негативно влијание па дури и ќе ја промени природната околина што секако дека е во спротивност со постоечкото меѓународно хуманитарно право.

10.3. Воени конвенции

Воени конвенции се вид на воени договори. Иако најчесто завојуваните страни одбиваат меѓусебно директно да комуницираат, а уште помалку да потпишуваат договори за време на

траењето на војната, сепак постојат одредени договори кои се склучуваат токму во време на траењето на непријателствата. Овие воени договори се нарекуваат воени конвенции. Истите се специфични и се склучуваат од воените команданти и само за прашања во врска со воените операции за времетраењето на непријателствата. Вообичаено со оглед на околностите се склучуваат по скратена постапка. Типичен пример за воена конвенција е договорот за размена на затвореници.

10.4. Агресија, окупација и капитулација

Агресија е поим за кој постои дефиниција уште од 1974 година, кога Генералното собрание на ОН ја усвои Резолуцијата 3314 во која во член 1 се даде дефиницијата. Согласно со оваа резолуција агресија е „употреба на вооружена сила од страна на една држава против суверенитетот, територијалниот интегритет или политичката независност на друга држава или на кој и да е друг начин кој не е во согласност со Повелбата на ОН, или на она што е истакнато во оваа дефиниција" (Резолуцијата 3314 на ГС, член 1). Во останатите членови на оваа Резолуција се набројуваат и поединечни акти кои претставуваат агресија, а агресијата се класифицира како злосторство против меѓународниот мир и согласно си тоа која било придобивка остварена преку агресија (како на пр. освоена територија) е противправна. Според Резолуцијата, агресијата повлекува и меѓународна одговорност зашто истата е меѓународно кривично дело. Утврдувањето на фактот

на постоење на агресија е основа и за примена на принудни мерки од страна на Советот за безбедност. Меѓутоа, Резолуцијата 3314 од 1974 година сепак не е правно обврзна. Според Марфи „По Втората светска војна, и меѓународниот воен трибунал во Нинберг и меѓународниот воен трибунал за Далечниот Исток во Токио им судеа на индивидуалци за злосторства против мирот и злосторства на агресија. Повелбата на трибуналот во Нинберг одредува дека злосторствата против мирот вклучуваат „планирање, подготовка, започнување или спроведување на војна на агресија, или војна со кршење на меѓународните договори, спогодби и повелби, или учество во заеднички план или заговор за постигнување на кое било од гореспоменатите“. Важно прашање во тоа време било дали користењето на војна е забрането со меѓународното право од 30-тите години на минатиот век и доколку е така дали користењето на војна од страна на владини лидери претставувало кривично дело за кое тие лично можеле да бидат казнети. По пресудата донесена против 22 обвинети во Нинберг во 1946 г., Меѓународниот воен трибунал ги разгледа доказите за прогресивната забрана на употребата на војна согласно со меѓународното право, вклучувајќи го и генералниот договор за откажување од војна од 1928 г. (Париски пакт или Келок-Брајанд пакт). Судот тогаш заклучи: сите овие мислења и други кои би можеле да бидат наведени, толку сериозно изјавени, ја зацврстува конструкцијата која трибуналот ја постави врз Парискиот пакт дека употребата на војна на агресија не е само незаконска туку претставува и кривично дело“. Тогаш судот одлучи дека Херман Горинг, Рудолф Хес, Вилхелм Кејтл и други германски лидери се виновни за злосторство на агресија. Во

1946 г. Генералното собрание на ОН ги потврди принципите на правото дадени во Повелбата на Меѓународниот воен трибунал. Сепак дополнителните напори да се дефинира „агресијата“ се покажаа проблематични. Секоја дефиниција беше несомнено поврзана со правото на државите да употребуваат сила во меѓународните односи согласно со член 2(4) од Повелбата на ОН и додека безобсирните примери на агресија можат лесно да бидат препознаени поскриените форми на агресија се политички контроверзни. Големите сили бараа поголема слобода во нивната можност за реализација на надворешните односи и изразија загриженост дека Советот за безбедност исто така има слобода да го зачува меѓународниот мир и безбедност. Во 1974 г., Генералното собрание усвои Резолуција со која ја дефинира агресијата, која служи како референтна точка за случаите кои се однесуваат на употреба на сила во меѓународното право. Сепак, Резолуцијата е оспорена дека не го опфаќа меѓународното обичајно кривично право и поради тоа не се смета за сеопфатна. Од 1946 г. до денес ниту еден меѓународен или национален трибунал не спровел судски процес за кривично дело на агресија; што значи дека не е постигната поширока содржина и специфичност на нормата. Римскиот статут за меѓународниот кривичен суд го вклучува кривичното дело на агресија, но во член 5 одредува дека меѓународниот кривичен суд сам ќе применува судска надлежност над такви кривични дела откако ќе се постигне усвојување на дефиниција преку амандман на Римскиот статут. Повеќето интелектуалци веруваат дека мора да постои криминална намера кај поединецот за да изврши дело на агресија. Според поранешниот претседател на Меѓународниот

кривичен трибунал за поранешна Југославија, „мора да се докаже дека престапникот имал намера да учествува во агресија и бил свесен за опсегот, значењето и последиците од преземеното дело или барем свесно го преземал ризикот за придонесување на последиците од акцијата (негрижа)“. На пример, во 1987 г. Ирачки воздухоплов го нападна американскиот Старк во Персискиот Залив убивајќи и повредувајќи неколку американски службеници и сериозно оштетувајќи го бродот. Доколку одговорните ирачки функционери вистински немале намера да нападна американски брод во меѓународни води и наместо тоа мислеле дека напаѓаат ирански непријателски воен брод, бараната криминална намера за злосторството на агресија не постои. Како што се случи, САД го прифатија ирачкото тврдење дека немале намера да нападна американски брод и двете држави склучиле договор за обесштетување за да ја решат ситуацијата“ (Марфи, 2006, стр.418-420).

Окупација постои тогаш кога било изведено насилно заземање на непријателска територија врз која окупаторот врши фактичка власт. За време на траењето на воената окупација, претходната законска влада која ја контролирала оваа територија, всушност, ја губи понатамошната власт врз истата територија. Сепак не го губи и суверенитетот над истата територија. Согласно со военото право, окупаторот може и треба да воспостави своја администрација, но да ги почитува законите на државата од која е окупирана територијата. Ова е оттука што окупацијата е фактичка, а не правна категорија. Ова значи дека и судовите ќе продолжат да судат согласно со постојното законодавство пред доаѓањето на окупаторската власт. Окупацијата престанува доколку окупираната територија се врати

под контрола на државата од која била окупирана. Секако окупацијата може да заврши и со завршувањето на војната. Сепак, правото во однос на окупацијата не било секогаш почитувано од страна на државите - окупатори.

Капитулацијата е специфичен воено-правен договор каде што нема вистинска согласност на волјата на двете страни, туку едната страна е повеќе или помалку принудена на истиот заради воената надмоќ на другата страна. Со капитулација оружените сили на едната страна престануваат со својата борба и му се предаваат на непријателот. Капитулацијата може да се однесува за сите вооружени сили или само за дел од нив. Фактичка ситуација на престанок на војната постои само ако капитулацијата се однесува за целокупната вооружена сила на едната страна. Инаку, капитулацијата може да биде условна или пак безусловна во зависност од тоа дали постојат определени услови за настапување на капитулацијата независно од која страна доаѓаат.

10.5. Примирје и мировен договор

Спогодба-примирје може да биде склучена помеѓу завојуваните страни и се состои во прекин на воените дејства. Истата ја склучуваат воени лица (команданти). Примирјето може да биде склучено и само за определени сектори со цел да се приберат ранетите и сл. За да дојде до ваква спогодба мора да постои обостран интерес на завојуваните страни.

Примирјето е вистинска основа за престанок на војната само доколку е општо.

Меѓународен мировен договор е договор меѓу завојуваните страни со кој се завршува војната помеѓу нив и се враќа состојбата на мир. Претставува многу битен договор зашто со неговото потпишување престануваат да важат правилата на военото право. Со мировниот договор се регулираат сè од прашања кои по својот карактер можат да бидат политички, воени и др. Потпишување на меѓународен мировен договор е еден од најчестите начини за престанок на војната. Сепак војната може да прекине и без ваков договор на едноставен начин, така што завојуваните држави едноставно повеќе не преземаат нови воени дејствија и преминуваат во состојба на мир. Историски гледано, постоеле и случаи каде што дошло до целосно освојување на непријателот и негово исчезнување од меѓународната сцена како субјект. Сепак денес ова е правно забрането, зашто ќе може да се оствари единствено преку агресија.

10.6. Реторзија, репресалија, контрабанда и блокада

Реторзија е правно дозволено средство за одмазда на една држава спрема друга држава. Реторзијата е двојно насочена. Самата реторзија од една страна претставува одмазда кон државата која веќе ги повредила интересите на државата која врши реторзија, но и има и за цел да го коригира поведението на истата држава за во иднина. Сепак, дури и самото поведење на државата која ја иницирала реторзијата не е противправно, но секако дека е против интересите на една држава.

Репресалија е акт со кој се прекршува меѓународното право со цел да казни друга суверена држава која веќе го прекршила истото. Значи основна разлика помеѓу реторзијата и репресалијата е тоа што првата не е спротивна на меѓународното право.

Контрабанда е институт на меѓународно право кој ѝ овозможува на една завојувана страна да заплени товар наменет за другата завојувана страна доколку истиот е составен од стока која се употребува за воени цели. Ова значи дека контрабада всушност е забрана за превоз на стоки кои се употребуваат за воени цели, а кои по морски пат се транспортираат.

Блокада е акт со кој се оневозможува употреба на одредено морско пристаниште од страна на непријателот. Исто така, блокада е и воено-физичко затворање преку контролирање на некој речен слив или пак дел од брегот. Се прави со цел на запирање на прометот и намалување на воениот потенцијал. За да биде во согласност со меѓународното право мора да биде пратено известување за блокадата, да се определи кога започнува, во кои граници и сл.

10.7. Неутралност

Неутралноста е институт во меѓународното јавно право. Овој термин потекнува од латинскиот збор *neuter* што значи „со ниту еден” односно со никој (Fleck, 2013). Институтот на неутралност означува дека една конкретна држава која е декларирани за неутрална нема да учествува во некоја конкретна војна или, пак, зависно од видот на неутралноста, нема да учествува во ниту една идна војна.

Неутралноста подразбира и обврска за неутралната држава на еднаков непристрасен однос кој државите кои меѓу себе војуваат и да не зазема страна преку давање поддршка на едната или другата.

Неутралноста на една конкретна држава може да биде постојана или привремена. Во зависност од претходново, неутралноста можеме да ја дефинираме како инструмент на меѓународното право со кој одредена држава обезбедува неучество во која било идна војна или само во една конкретна војна. Постојаната неутралност се заснова на меѓународен договор, а потписниците се воедно и гаранتي на неутралноста на односната држава. Меѓутоа и самата, постојано неутрална држава има право да одржува воени сили со цел да ја брани својата неутралност во случај да биде прекршена. Најпознати постојано неутрални држави во Европа се Швајцарија (по Виенскиот конгрес во 1815 год.) и Австрија (по договорот од страна на државите победнички во Втората светска војна - САД, Франција, Обединетото Кралство и СССР во 1955 год.). Постојано неутрална држава од понов датум е Туркменистан чија неутралност беше призната од ОН во 1995 год. Интересно е дека едностраната изјава на држава за прогласување на постојано неутрален статус на истата не е доволна за воспоставување на посакуваниот статус. Таков е примерот со Исланд кој уште во 1918 год. прогласи постојана неутралност, но истата не беше поддржана со некој меѓународен договор и во суштина не произведе некое правно дејство. Од друга страна пак, постојат примери државата што гарантира неутрален статус на друга држава да се претвори во агресор и непочитувач на неутралниот статус. Таков пример е прогласувањето на постојано неутрална Белгија од 1839 год. кога

нејзиниот неутрален статус беше гарантиран од пет држави вклучително и Германија. Но, за време на Првата светска војна германските трупи навлегоа на белгиската територија непочитувајќи го нејзиниот неутрален статус (Ортаковски и Миленковска, 2014). Од соседството ја издвојуваме Србија која декларираше воена неутралност во 2007 год., но се чини дека оваа неутралност е многу повеќе еден вид на став и позиција на Србија кон можноста за зачленување во НАТО отколку класична неутралност.

За разлика од постојано неутралната држава, привремено неутралната држава презема обврска да остане неутрална само во една конкретна војна што пак не ја спречува истата да влезе во друга војна, па дури подоцна и да го смени својот став во врска со својата неутралност. Привремената неутралност се прави со едностран акт на државата најчесто преку декларација. Привремената неутралност завршува со завршувањето на војната, освен ако државата не влегла во војна (без разлика на причините за таквата одлука) и го променила ставот за својата неутралност. Така на пр. Турција декларираше неутралност во Втората светска војна за на крајот на војната да им објави војна на силите на оската. Друг пример се САД и тоа во двете светски војни кои во истите влегоа како неутрални, а излегоа како учесници на страна на победниците. Се смета дека учеството на САД имаше голем удел во крајниот исход на двете светски војни.

Интересен е односот помеѓу неутралните држави и ОН, поточно нивното членство во оваа организација. Ова оттука што ОН се грижи за обезбедување на светскиот мир преку системот на колективна безбедност. Според ова постојано неутралната држава како членка на ОН би ги уживала

сите права од членството, а во исто време не би имала обврска да учествува во системот на колективна безбедност со што би била во (привилегирана) нерамноправна положба во однос на другите членки. Заради ваквиот став на конференцијата во Сан Франциско во 1945 година, Швајцарија не стана членка на ОН. Меѓутоа подоцна имаше омекнување на ваквиот став, па така веќе во 1955 година Австрија стана членка, а во 2002 година и Швајцарија. Еден вид компромисно решение се најде во формулата Советот за безбедност да ги иззема овие држави од партиципација во принудните мерки, но сепак истите да можат да испраќаат свои невооружени мировници во разни мисии во определени кризни региони каде што за тоа има потреба.

Инаку, согласно со Петтата хашка конвенција од 1907 година неутралните држави во случај на копнена војна уживаат неповредливост на својата територија, односно истата не може да се користи ниту за воени операции, ниту премин на оружје и муниција, како и за странски трупи, инсталирање на комуникациски станици во функција на завојуваните сили и сл. Сепак неутралната држава има право да дозволи премин преку своја територија на ранети и болни, дури и да припаѓаат на завојуваните војски, но само под услов да немаат придружба од борци или воен материјал.

Согласно со 13. Хашка конвенција од 1907 год. неутралните држави во случај на поморска војна можат да забранат пристап до своите пристаништа на бродовите на завојуваната држава која ја повредува нивната неутралност или не ги почитува нејзините прописи. Од друга страна, завојуваните држави се должни да го почитуваат суверенитетот на

неутралната држава како на нејзината сувоземна територија, така и во нејзините води, при што не смеат да вршат заплenuвање или претрес во територијалните води на неутралната држава, не смеат да создаваат бази за поморско дејствување итн. Генерално, воените бродови на завојуваните страни можат да пристапат во неутралните пристаништа, но не и истото да го користат како засолниште. Токму затоа прифатено е правилото на максимално задржување на овие бродови до 24 часа. Сепак, Конвенцијата ѝ дава право на неутралната држава тој рок да го продружи ако за тоа има причина како на пр. ако тој брод е онеспособен за пловидба, има морска непогода и сл. „Карактеристичен пример за значењето што продолжувањето на рокот го има за еден оштетен брод е случувањето со германскиот воен брод „Admiral Graf Spee“ во 1939 година. Оштетен во борба со британските воени бродови на отворено море, на 13 декември 1939 година во неутралното пристаниште во Монтевидео побарал од уругвајската влада да остане 15 дена, колку што биле потребни да ја санира хаваријата. Британската влада барала од уругвајската влада да ги дозволи само предвидените 24 часа. Откако му бил дозволен престој од 72 часа, бродот испловил, а на отворено море британските воени бродови го потопиле (Ортаковски и Миленковска, 2014, стр.440).

Кршењето на неутралноста претставува меѓународен деликт. Така на пример, Германија не ја почитувала неутралноста на Белгија за време на Првата светска војна и извршила агресија врз истата. Меѓутоа, интересно е да се истакне дека дури и

нацистичка Германија ја почитувала швајцарската неутралност за време на Втората светска војна⁴⁸.

Прашања за размислување

1. Во што се состои разликата помеѓу право на војна и меѓународно хуманитарно право и кое е значењето на второто?
2. Што е тоа војна (како истата започнува и престанува), а што е тоа окупација? Какви видови на војна постојат и какви има начини на водење на војна?
3. Што значи неутралноста за една држава?

⁴⁸ Иако постојат мислења дека Хитлер имал разработено план за инвазија на Швајцарија, сепак останува фактот дека тоа никогаш не се случило.

11. МЕЃУНАРОДНО ПРАВО ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА

Земјата овозможува доволно за да ги задоволи потребите на секој човек, но не и на нивната алчност.

(Махатма Ганди – лидер на индиското движење за независност)

Иако од понов датум, меѓународното право за животна средина е дел од меѓународното право. Имено, класичното меѓународно право не се занимаваше со правото на животна средина сè до појавата на определени загрижувачки тенденции и проблеми на регионално и глобално ниво во оваа област што ја наметнаа потребата и оваа проблематика да биде правно регулирана на меѓународно ниво. Така, сè поголемиот технолошки напредок на човештвото, за жал, донесе и поголемо загадување на животната средина. Денес слободно можеме да кажеме дека тоа загадување е во глобални рамки. Доволно е да се спомене појавата на озонските дупки на повеќе места над нашата планета. Концептот на класичното меѓународно право за предизвикана штета бара точно утврдување на државата причинител и државата која ја претрпела штетата, што секогаш не е можно во конкретнава проблематика. Така на пример, тешко може со сигурност да се утврди која е државата загадувач во случај на таканаречените кисели дождови кои понекогаш паѓаат и илјадници километри подалеку од местото каде што се создадени⁴⁹. Претходново ни

⁴⁹Киселите дождови е термин за хемикалиите кои се испуштени во атмосферата од фабрики, а кои во комбинација со влага и сончева енергија се враќаат на земјата во вид на штетни киселини и дожд.

илустрира дека проблемите со загадувањето тешко дека би можеле да се решат доколку секоја држава се труди да го реши ова прашање само на национална основа со своето национално право. Така на пример, одредена држава може да ги има најнапредните еколошки закони, а сепак да биде загадена заради дејство настанато во други држави преку кисели дождови, нуклеарни тестови или хаварији кои можат да влијаат врз здравјето на луѓето и биолошкиот свет, глобалните климатски промени, топењето на Антарктикот итн.

Дополнителна тежина на претходно кажаното дава и расправата и дилемите во однос на заштитата на животната средина помеѓу таканаречените развиени држави и држави во развој. Неспорно, сите држави имаат право на развој и искористување на нивните сопствени ресурси за таа цел (Декларацијата од Рио, 1992 год., принцип бр. 2). Оттука, евентуалните ограничувања со цел заштита на животната средина на глобално ниво може да се сфатат како ограничувања на правото на развој на државите во развој, додека пак никој не може да го негира фактот дека развиените држави се развиени помеѓу другото и на фактот дека во минатото слободно ја загадувале животната средина зашто меѓународното право за животна средина и не постоело.

Интересен е и односот помеѓу човековите права и правата за здрава и чиста животна средина. Така, според определени правни дефиниции, правото на здрава животна средина е основа или еден вид на предуслов за уживање на останатите основни човекови права, како што е и правото на живот. Во поткрепа на претходново се и Стокхолмската декларација за која пишуваме подолу, Африканскиот

договор за човекови права од 1981 год.,⁵⁰ Дополнителниот протокол на Американската конвенција за човекови права од 1988 год.,⁵¹ Извештајот до поткомисијата на ОН за превенција од дискриминација и заштита на малцинствата од 1994 год.⁵² итн.

Оттука, барањето на рамнотежа помеѓу правото на развој и државен суверенитет од една страна и заштитата на животната средина заедно со потребата од меѓународна соработка со цел обезбедување на ова човеково право, од друга страна, е предмет на регулација на меѓународното право за животна средина.

11.1. Теории за животната средина

Како еден од позначајните автори во оваа област го издвојуваме Ц. Стоун кој во својата анализа на јужнокалифорниското право насловена како „Дали треба да постојат дрвјата? - Кон легалните права на природните предмети“ од 1972 год. се залага за доделување на посебни права на животната средина. Во образложувањето на своето тврдење Стоун напоменува дека не се залага за давање на секое право што можеме да го замислиме или што му припаѓа на човекот, што всушност не би било можно

⁵⁰Во член 24 предвидува дека сите луѓе имаат право на генерално задоволителна животна средина.

⁵¹Според член 11 секој треба да има право да живее во здрава животна средина.

⁵²Според кој правото на животна средина и човековите права се неделиви.

и логично, туку само за точно одредени специфични права. Овие права треба да имаат логичка смисла и да биде возможно нивното гарантирање. Воедно, напоменува дека овие одредени права на животната средина не треба да зависат од тоа животната средина да побара овозможување на некое нејзино право кога истото се крши, зашто претходново не е ни можно, а наместо тоа да кое било заинтересирано лице може да го стори тоа наместо неа. Впрочем, како што наведува Стоун, носители на законски права се и бебињата, но во нивно име зборуваат соодветни правни застапници (Диксон и Мекоркуоел, 2009).

А.Спрингер во своето дело насловено како „Меѓународното право на загадување - заштита на глобалната животна средина во светот на суверени држави“ од 1983 год. тврди дека и покрај сите современи меѓународни стандарди, постоењето на меѓународното право за животна средина, како и постоењето на бројни владини и невладини меѓународни организации кои се занимаваат со оваа проблематика, сепак, сè уште не постои доволно унифициран консензус во меѓународни рамки што пак не дозволува ефикасна меѓународна политика за животна средина. Според него, меѓународното право за животна средина сè уште не е доволно прецизно и дозволува загадување од определена држава, со цел остварување на правото на развој преку терминот „разумна примена“ на расположливите ресурси. Претходново е премногу растеглива категорија. Од друга страна, правото може да стане унифицирано само со согласност на сите држави кои пак имаат различни перцепции и потреби во однос на истава проблематика. Така на пример, еколошките стандарди може да се перципираат како еден вид наметнување на нелојални економски товари на

државите во развој. Понатаму, доколку државите одбиваат да учествуваат и да се усогласуваат не постои сила која може да ги натера да ги почитуваат стандардите кои можеби други држави ги договориле. Спрингер воедно го критикува и постоечкиот систем на „санкциите“ кон државите прекршители, а кои просто се состојат во плаќање на компензации за предизвиканата штета што пак реално може многу малку да направи за животната средина. Според него, државите ретко применуваат реципроцитет за еколошки прашања со други држави, зашто тоа ќе значи и сопствено ограничување на правото на загадување, а владите едноставно не ги сметаат прашањата за заштита на животната средина за суштествени и по приоритет ги рангираат зад политичките и економските (Диксон и Мекоркуоел, 2009).

Е. Браун-Вејс во неговото дело „Наши права и обврски за животната средина на идните генерации“ од 1990 год. ја промовира теоријата на меѓугенерациска еднаквост на генерациите. Односно, сегашната генерација на човековиот вид го има правото на располагање со природната животна средина на целата планета, но заедно со минатите генерации како и со идните генерации. Ова значи дека сегашнава генерација може да ја користи природната животна средина, зашто како таква им е оставена од минатите генерации. Заради ова сегашнава генерација пак има должност да ја користи планетата почитувајќи определени принципи и да ги искористува и заштитува нејзините ресурси на начин што ќе обезбеди нивно користење и од идните генерации, зашто подеднакво и тие го имаат правото кое го има и нашата генерација. Ова право и обврска

постои како такво на целата генерација, а не на поединци (Диксон и Мекоркуеел, 2009).

11.2. Основни правни документи

Постојат две најпознати декларации во областа на меѓународното право за заштита на животната средина. Станува збор за Декларацијата на ОН произлезена од Конференцијата за човекова животна средина од 1972 год., уште позната и како Декларација од Стокхолм и Декларацијата од Рио за животна средина и развој од 1992 год. (види приказ бр. 14).

Декларација од Стокхолм

- 1972 год.

Декларација од Рио

- 1992 год.

Приказ бр.14

Декларацијата од Стокхолм е значајна по тоа што претставува прв позначаен глобален напор за зачувување на животната средина. Во декларацијата

се наведени голем број цели кои треба да се постигнат но без подетално нормативно пропишување на права и особено на обврски (Library Guides, 2014). Се состои од 26 принципи. На почеток во воведот се наведува дека се донесуваат заеднички принципи со цел да ги инспирираат и да се насочуваат народите на светот кон зачувување и подобрување на човековата животна средина. Се тргнува од тоа што човекот е проивзод, но воедно и обликувач на животната околина, па оттука самата животна средна, но и измените кои човекот ги прави се суштински услов за човековите права вклучително и правото на живот. Понатаму се наведува дека заштитата на човековата животна средина е желба на сите народи, а со тоа е и обврска за сите влади, иако е факт дека постои јаз во степенот на развиеност помеѓу развиените држави и државите во развој и истиот треба да се намали. Се потенцира и проблемот со природниот пораст на популацијата во светски рамки и влијанието врз животната околина, заради што се потребни соодветни политики. Се констатира дека човековиот вид достигнал еволутивен степен во кој може да влијае врз својата животна околина, било на позитивен или на негативен начин и тоа воопшто не е сеедно, зашто човековата животна средина мора да биде зачувана за идните генерации.

Согласно со првиот принцип од оваа декларација, човекот има право на здрава животна средина, но и обврска истата да ја заштити за идните генерации. Вториот принцип ги набројува земјата, водата, почвата, флората и фауната, како и репрезентативните примероци од природните екосистеми, како природни ресурси на планетата Земја кои мораат да се заштитиуваат од сегашните, а

за идните генерации преку планирање на нивното стопанисување. Принципот бр.3 предвидува дека секогаш кога е тоа можно капацитетот на Земјата да произведува обновливи извори од витално значење треба да се обновува. Четвртиот принцип наведува дека човекот има обврска и кон дивниот свет кој мора да го земе предвид при планирањето на економскиот развој. Принцип бр.5 наведува дека необновливите извори треба да се употребуваат на таков начин што би се спречило нивно исцрпување, а користа од нивната примена да се дели на целиот човеков род. Согласно со шестиот принцип потребно е да прекинат сите испуштања на отровни материи во количества што го надминуваат капацитетот на животната средина. Принцип бр.7 пропишува дека државите треба да ги преземаат сите мерки за да се спречи загадувањето на морињата од материи коишто може да се опасни по здравејто на човекот, но и морскиот свет и неговите животни ресурси. Принцип бр. 21 им го признава сувереното право на државите за искористување на сопствените природни ресурси во согласност со нивните национални политики за животна средина, но на начин што нема да предизвикува штета на животната средина на други држави. Според принцип бр. 22 државите ќе соработуваат во иднина за развивање на меѓународното право кое ќе овозможи компензација на жртвите на загадувањето или друга настаната штета по животната околина. Тука се надоврзува и принципот наведен во бр. 23, според кој системот на вредности на секоја држава мора да биде земен предвид, како и стандардите кои секогаш не се соодветни за развиените и државите во развој. Принцип бр. 24 вели дека меѓународните прашања во врска со животната средина треба да се справуваат

кооперативно помеѓу сите држави на еднакви основи, без разлика дали се тоа мали или големи држави. Конечно, принципот бр.26 вели дека човекот и животната околина мора да бидат поштедени од ефектот на нуклеарни оружја или други оружја за масовно уништување, па заради тоа државите треба да преземаат мерки во релевантните меѓународни органи за елиминација и целосно уништување на таквите оружја (UN Documents Gathering a body of global agreements, 1972), Програмата за животна средина на ОН беше утврдена по Конференцијата во Стокхолм во 1972 година. Таа ја потврди особената важност на оваа организација во развојот на конвенции и инструменти на полето на заштитата на животната средина. Создадена е во Најроби и се состои од Совет на влада кој брои 51 член, избрани од Генералното собрание. Програмата на ОН за животна средина (UNEP) е одговорна за развојот на бројни иницијативи, вклучувајќи ги Самитот во Виена во 1985 година за заштитата на озонската обвивка, Протоколот од Монреал во 1987 година и во 1992 година Самитот за биолошките разлики. Внатрешното дејствување на Комитетот за поддршка на развојот беше поставено во 1992 година за да ја потврди соработката меѓу различните тела на ОН кои третираа вакви прашања. Истата година, Генералното собрание заедно со Економскиот и Социјалниот совет на ОН (ECOSOC) формираа Комисија за поддршка на развојот при ОН. Таа е составена од 53 држави избрани од страна на ECOSOC со мандати во времетраење од 3 години, чија цел е да го поддржува Советот за животна средина и развој на ОН од 1992 година. Техниките за набљудување кои се применуваат во меѓународните тела вклучуваат и известување, инспекција и

стандард-рамки, преку усвојување на конвенции, регулативи, правила итн. Во 1994 година беше договорено Програмата за глобално олеснување на животната средина да се трансформира од тригодишна пилот-програма во постојан финансиски механизам, со што ќе се обезбедат средства и фондови за развој на проекти во рамките на глобалната животна средина, наменети за земјите во развој“ (Шо, 2009, стр. 726).

Декларацијата од Рио за животна средина и развој од 1992 год. беше донесена на Конференцијата на ОН за животна средина и развој (позната како Самитот за планетата Земја од Рио). Оваа декларација се смета како чекор напред од Декларацијата од Стокхолм во однос на поставување на појасно дефинирани меѓународно правни обврски за државите за заштита на животната средина (Диксон и Мекоркуеел, 2009). Декларацијата од Рио се состои од преамбула и 27 принципи. Во Преамбулата се реafirмира Стокхолмската декларација, но сепак се работи за засебна декларација која има свои специфики. Принципот бр.3, на пример, го афирмира правото на развој кое може да се исполнува со почитување на потребите на развој и на животна средина подеднакво на сегашните и идните генерации. На ова се надоврзува принципот бр.4, според кој постигнување на одржливиот развој, заштита на животната средина, мора да е интегрален дел од политиката на развој. Според петтиот принцип, сите држави и народи ќе соработуваат во борбата против сиромаштијата како дел од политиката за одржлив развој, а со цел да се намалат нееднаквостите во стандардот на живеење и да им се одговори на потребите на мнозинството од народите во светот. Согласно со принципите под бр.

6 и бр.7 се признава де факто ситуацијата на постоење на развиени држави и држави во развој, како и нивните соодветни обврски за постигнување на одржлив развој. Промовирањето на соодветни демографски политики се наведени како услов за постигнување на одржлив развој и повисок квалитет на живот во осмиот принцип. Согласно со принцип бр.10 на национално ниво на граѓаните им се гарантира правото на информации во врска со животната средина, па и можност за партиципација во процесот на носење на одлуките. Државите се задолжуваат да го поддржат претходново и да овозможат ефективни судски и административни процедури за што ќе донесат соодветна легислатива согласно со принцип бр.11. Согласно со принципите бр.18 и бр.19, пак, државата е должна да ги извести другите држави за природни катастрофи, вонредни ситуации или активности кои се голема можност да продуцираат ефект врз тие држави. Принцип бр.23 вели дека и народите кои се под доминација или окупација имаат право нивната животна околина и природни ресурси да им бидат заштитени. Согласно со принципот бр.24, државите треба да го почитуваат меѓународното право за животна средина дури и за време на вооружени конфликти. Според принцип бр.25, мирот, развојот и заштитата на животната средина се меѓузависни и неделиви.

Како останати значајни правни акти ги издвојуваме: Виенската конвенција за заштита на озонската обвивка од 1985 год. Во оваа Конвенција уште со првиот член е наведена дефиниција за озонската обвивка. Согласно со Конвенцијата, озонската обвивка претставува обвивка од атмосферски озон над планетарната гранична обвивка. Понатаму, Рамковната конвенција за

климатски промени од 1992 год. со која се основаше конференцијата на страните со право периодично да ги испитува обврските на страните и овозможува размена на информации. Важен е и Кјото протоколот од 1998 год., како протокол од претходно споменатата конвенција. Овој протокол пропишува обврска за државите вкупната емисија на гасови да биде намалена за најмалку 5% од нивото во 1990 год., во периодот од 2008 го 2012 год. За жал, определени развиени држави, како САД и Канада, иако го потпишаа подоцна не останаа дел од овој протокол.⁵³ Значајна е и Конвенцијата за меѓународна трговија со загрозуени видови на дивата фауна и флора од 1973 год. Понатаму, Конвенцијата за биолошка разновидност од 1992 год. Во овој правец мора да се спомене и ЕУ, поточно Договорот за ЕУ каде што помеѓу другите се зборува и за политика на ЕУ за животна средина. Друга позната регионална спогодба од оваа проблематика е и Северноамериканската спогодба во областа на животната средина од 1994 год., склучена помеѓу Канада, САД и Мексико. Познати се и Протоколот за заштита на животната средина на Антарктикот од 1991 год., како и Декларацијата за Амазон од 1989 год. итн. (Диксон и Мекоркуоел, 2009). Од понов датум ја издвојуваме Париската спогодба за борба со глобалното затоплување и емисиите на гас, потпишана од дури 196 држави во 2015 год., која требаше да важи од 2020 год. но во меѓувреме САД најавија повлекување од истата.

⁵³САД, иако потписници, подоцна не го ратификуваа, додека пак Канада едноставно се повлече од истиот.

11.3. Избрани судски и арбитражни случаи

Овде би го издвоиле случајот „Браната на реката Дунав“ Унгарија против Словачка, пред Меѓународниот суд на правдата во 1997 год. Без да навлегуваме во деталите за спорот, она што е значајно од аспект на меѓународното право за животна средина е издвоеното мислење на судијата Вераментри. Според него, народите на Унгарија и на Словачка неспорно имаат право на развој, односно да се развиваат со цел унапредување на нивната среќа и благосостојба. Сепак, тие во исто време имаат и право на заштита на нивната животна средина, што пак е дел од нивните човекови права. Оттука, евентуална штета врз животната средина има потенцијал да ги намали или наруши останатите човекови права гарантирани со Универзалната декларација, а пред сè правото на здравје и правото на живот (Диксон и Мекоркуел, 2009).

Значајна е и арбитражата на „Топилницата Трел“ САД против Канада од 1966 година. Она што е значајно за меѓународното право за животна средина е фактот што арбитражата утврдила дека според принципите на меѓународното право, ниту една држава нема право да ја користи или да дозволи користење на нејзината територија на начин кој би предизвикувал штета пренесена преку штетни гасови на територијата на друга држава. Секако, потребно е да постојат јасни докази за настанати сериозни последици како во конкретниов случај, односно топилницата која била изградена на територијата на Канада предизвикала штета во државата Вашингтон на територијата на САД заради што согласно со одлуката на арбитражата, Канада морала да исплати

надоместокот од 78.000 УСД (Диксон и Мекоркуеел, 2009).

Случајот „Минорс Опоса против секретарот на Секторот за животна средина и природни ресурси” и пресудата од Врховниот суд на Филипините од 1994 год. е значајна од аспект на потврдување на обврската за обезбедување на правото на животна средина на идните генерации (Диксон и Мекоркуеел, 2009).

„Не е изненадување дека неодамнешните случаи поврзани со прашања за животната средина вклучуваат специфични области на меѓународното право, кои не се засегнати со животната средина како такви. На тој начин случаите Нуклеарни тестови (1973-4) разработуваат прашања за добивање дозвола за одредена активност. (...) Случајот кој се однесува на фосфатните територии во Науру (1992) е поврзан со прашањата за допустливост, режимот на поранешното старателство на Обединетите нации и државната одговорност” (Браунли, 2008, стр.276).

Прашања за размислување

1. Зошто меѓународното право за животна средина долго време не било дел од класичното меѓународно право?
2. Кои се најпознатите теории за животната средина?
3. Кои се најпознатите правни документи, судски и арбитражни случаи и како истите се поврзани со теориите за животна средина?

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Additional Protocol to the American Convention on human rights In the area of economic, social and cultural rights “Protocol of San Salvador”, 2017

African Charter on human and peoples rights, 2017

Argentina and the International community reacts to Egypt’s coup - BuenosAiresHerald.com. (2013).

Retrieved 15 April 2020, from

<https://web.archive.org/web/20140531110752/http://www.buenosairesherald.com/article/135168/world-reactions-to-egypt%E2%80%99s-coup>

Bartos, M. (1954) *Меѓународно јавно право*. Beograd: Kultura.

Buergenthal, T., & Murphy, S. (2018). *Public international law in a nutshell* (6th ed.). Minnesota: West Academic Publishing

Caspersen, N. (2009). Playing the Recognition Game: External Actors and De Facto States. Retrieved 16 April 2020, from

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03932720903351146>

Charter of the United Nations, 1945

Cogan, J., Hurd, I., & Johnstone, I. (2017). *The Oxford handbook of international organizations*. Oxford: Oxford university press

Commonwealth of Independent States - Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Belarus. (2020).

Retrieved 22 May 2020, from
<http://mfa.gov.by/en/organizations/membership/list/c2bd4cebdf6bd9f9.html?fbclid=IwAR3UT8fQr4DhvBbZItDC1UwAxD5JfvwpeJjOmJYLVli3csguHik9PQc0lpM>

Commonwealth of Independent States (CIS) | Treaties & Regimes | NTI. (2020). Retrieved 22 May 2020, from
<https://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/commonwealth-independent-states-cis/>

Commonwealth of independent states. (2020). Retrieved 22 May 2020, from
<https://www.mfa.am/en/international-organisations/2>

Crawford, J. (2012). *Brownlie's Principles Of Public International Law*. (8th edition). Oxford: Oxford university press

Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, 1972

Ds home page. (2020). Retrieved 15 April 2020, from
<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/739/16/IMG/NR073916.pdf?OpenElement>

Dunoff, J., & Ratner, S. (2015). *International law* (4th ed.). New York: Wolters Kluwer Law & Business.

Fleck, D. (2013). 11 The Law of Neutrality. Retrieved 22 May 2020, from
<https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law/9780199658800.001.0001/law-9780199658800-chapter-11>

Fukuyama, F. (1992). *The end of history and the last man*. London: Hamish Hamilton

Graham, R. (1959) *Vatican Diplomacy, A Study of Church and State on the International Plane*. Princeton: Princeton University Press

Gray, C. (2018). *International Law and the Use of Force* (4th ed.). Oxford: Oxford University Press

Hague Convention (V) Respecting the Rights and Duties of Neutral Powers and Persons in Case of War on Land, U.S.T.S. 540,2 A.J.I.L. Supp. 117, entered into force January 26, 1910. (1907). Retrieved 22 May 2020, from <http://hrlibrary.umn.edu/peace/docs/con5.html>

Henriksen, A. (2017) *International Law*. Oxford: Oxford University Press

Hilier, T. (1998). *Sourcebook on public international law*. London: Cavendish publishing limited

Hub, A. (2013). Zidan: Libya Supports the Choices of the Egyptian People. Retrieved 16 April 2020, from <https://www.africanewshub.com/news/199724-zidan-libya-supports-the-choices-of-the-egyptian-people>

Huntington, P.S. (1993). The Clash of Civilizations?. Retrieved 30 April 2020, from <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1993-06-01/clash-civilizations>

International reactions to Morsi's removal. (2014). Retrieved 16 April 2020, from <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/07/20137223029610370.html>. Превод на македонски јазик: Дејан Маролов

Kaczorowska, A. (2015). *Public international law* (5th ed.). New York: Routledge

Landler, M. (2017). Trump Recognizes Jerusalem as Israel's Capital and Orders U.S. Embassy to Move. Retrieved 12 April 2020, from <https://www.nytimes.com/2017/12/06/world/middleeast/trump-jerusalem-israel-capital.html>

Lateran Treaty | Italy [1929]. (2020). Retrieved 22 May 2020, from <https://www.britannica.com/event/Lateran-Treaty>

Library Guides: Public International Law: International Environmental Law. (2020). Retrieved 15 April 2020, from <http://unimelb.libguides.com/c.php?g=403018&p=2742085#14895906>

Medellín v. Texas, 552 U.S. 491 (2008). Retrieved 16 April 2020, from <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/552/491/>

Murphy, S. (2018). *Principles of international law* (3rd ed.). St. Paul: West Academic Publishing

Order of the 400 Knights of Malta (1523) genealogy project. (2020). Retrieved 18 April 2020, from <https://www.geni.com/projects/Order-of-the-400-Knights-of-Malta-1523/52388>

Pellet, A. (1992). The Opinions of the Badinter Arbitration Committee A Second Breath for the Self-Determination of Peoples. *European Journal Of International Law*, 3(1), 178-185. doi: 10.1093/oxfordjournals.ejil.a035802

Saudi king congratulates Egypt's new interim president. (2013). Retrieved 16 April 2020, from <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2013/07/04/Saudi-king-congratulates-Egypt-new->

interim-president.html. Превод на македонски јазик:
Дејан Маролов

Sayle, A.T. (2019). *Enduring alliance*. New York: Cornell University Press

Schütze, R. (2018). *European Union law* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press

Shaw, M. (2017). *International law* (8th ed.). Cambridge: Cambridge University Press

Sovereign Order of Malta - Official website. (2020). Retrieved 18 April 2020, from <http://www.orderofmalta.int/>

The Rio Declaration on environment and development, 1992

The Vatican's Population. (2020). Retrieved 22 May 2020, from <https://vatican.com/The-Vaticans-Population>

Treaties, States parties, and Commentaries - Hague Convention (XIII) on Neutral Powers in Naval War, 1907. (1907). Retrieved 22 May 2020, from <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/240>

United Nations - Office of Legal Affairs. (2020). Retrieved 15 April 2020, from http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf

United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX). - Google Search. (2020). Retrieved 15 April 2020, from <https://www.google.com/search?sxsrf=ALeKk02eIXrndtmhAl8e08ws80onYnnwkg%3A1586992191426&source=hp&ei=P5SXXsKHFauVlwSX5ragCw&q=United+Natio>

ns+General+Assembly+Resolution+3314+%28XXIX%29.&btnK=Google+Search

Uniting for Peace Resolution (1950). (1950). Retrieved 22 May 2020, from <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e568>

Von Glahn, G., & Taulbee, J. (2017). *Law among nations* (11th ed.). New York: Routledge

Vukadinović, R. (1998) *Meѓunarodni politički odnosi.*, Zagreb: Barbat

Алан, Д. (2014). *Меѓународно јавно право*. Скопје: Арс ламина

Арапската лига ја призна либиската Влада за национално единство (2016). Преземено од https://sitel.com.mk/arapskata-liga-ja-prizna-libiskata-vlada-za-nacionalno-edinstvo?utm_source=daily.mk&utm_medium=daily.mk

Арапската лига ја призна либиската Влада за национално единство. (2020). Retrieved 15 April 2020, from https://sitel.com.mk/arapskata-liga-ja-prizna-libiskata-vlada-za-nacionalno-edinstvo?utm_source=daily.mk&utm_medium=daily.mk

Армстронг, Д., Фарел, Т. и Ламберт, Х. (2016). *Меѓународно право и меѓународни односи*. Скопје: Арс ламина

Африканска повелба за човекови и правата на народите, 1981 год.

Барселонска конвенција и Статут за режимот на пловни патишта од меѓународно значење, 1921 год.

Болевски В. (2008). *Дипломатијата и меѓународното право*. Скопје: Просветно дело

Болевски В. (2009) *Дипломатијата и меѓународното право во глобализираните односи*. Скопје: Просветно дело

Браунли И. (2008) *Принципи на јавното меѓународно право* (7. издание). Скопје: Просветно дело

Вејл, П. (2013) *Ракописи од областа на меѓународното право*. Скопје: Арс ламина

Вејнер, К. (2015) *Меѓународно право*. Скопје: Арс ламина

Виенска конвенција за дипломатски односи, 1961 год.

Виенска конвенција за договорно право, 1969 год.

Виенска конвенција за конзуларни односи, 1963 год.

Виенската конвенција за договорно право на меѓународните организации, 1986 год.

Виенската конвенција за заштита на озонската обвивка, 1985 год.

Виенската конвенција за претставување на државите во меѓународните организации од универзален карактер од 1975 год.

Виенската конвенција за сукцесија на државите во областа на договорите, 1978 год.

Виенската конвенција за сукцесија на државите во областа на државниот имот, архивите и долговите, 1983 год.

Воен удар: генералите на Египет го соборуваат Морси. (2013). Retrieved 16 April 2020, from <https://novatv.mk/voen-udar-generalite-na-egipet-go-soboruvaaat-morsi/>

Втора Женевска конвенција за подобрување на статусот на ранетите, болните и бродоломците - припадници на вооружените сили на море, 1949 год.

Георгиевски, С. и Додевски, С. (2008) *Документи за Република Македонија (1990-2005)*. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“ – УКИМ

Голдсмит Л. Џ. и Поснер, А. Е. (2009) *Границите на меѓународното право*. Скопје: Арс ламина.

Грув-Валдерон Н.и Хамдуни С. (2006) *Меѓународни институции и институции на заедницата*. Скопје: Конгресен сервисен центар

Декларација од Рио за животна средина и развој, 1992 год.

Декларација од Санкт Петербург, 1868 год.

Дефиниција на агресија, Резолуцијата 3314 на ГС, 1974 год.

Диксон, М. и Мекоркуел, Р. (2010) *Случаи и материјали од меѓународно право* (4. издание). Скопје: Датапонс

Договор за Антарктикот, 1959 год.

Договор за пријателство, добрососедство и соработка меѓу Република Македонија и Република Бугарија, 2017

Договор помеѓу ОН и САД за седиштето на ОН, 1947 год.

Договорот за начелата кои ги уредуваат дејностите на државите во истражувањето и искористувањето на космосот, вклучувајќи ги Месечината и небесните тела, 1966 год.

Дополнителен протокол на Американската конвенција за човекови права, 1988 год.

Заедничка декларација меѓу Република Бугарија и Република Македонија, 1999 год.

Китичаисари, К. (2010) *Меѓународно кривично право*. Скопје: Табернакул

Кјото протоколот, 1998 год.

Колиер, Џ. и Лоу, В. (2009). *Решавање на споровите во меѓународното право. Институции и процедури*. Скопје: Просветно дело

Конвенција за меѓународно цивилно воздухопловство, 1944 год.

Конвенција за регистрирање на објекти лансирани во космосот, 1976 год.

Конвенцијата за дипломатски азил, 1928 год.

Конвенцијата за забрана на усовршување, производство и складирање на бактериолошко оружје и оружја-отрови и за нивно уништување, 1972 год.

Конвенцијата за отворено море, 1958 год.

Конвенцијата за правото на морето на ОН, 1958, год.

Конвенцијата за правото на морето на ОН, 1982 год.

Конвенцијата за привилегии и имунитети на ОН,
1946 год.

Конвенцијата за специјални мисии од 1969 год.

Конвенцијата Монтреуц во врска со режимот на
каналите, 1936 год.

Конвенцијата на ОН за правото на морето од 1982
год.

Конвенцијата на ОН за транзитна трговија на земјите
без излез на море, 1967 год.

Конвенцијата од Константинопол, 1888 год.

Конвенцијата од Монтевидео за правата и обврските
на државите од 1933 год.

Конгресот од Верона во 1822 год.

Марфи, Ш.Д. (2006). *Принципи на меѓународното
право*. St. Paul: Thomson/West.

Мериле, Г. Ј. (2009). *Решавање на меѓународните
спорови*. Скопје: Просветно дело.

Мерилс, Ј.Г. (2009). *Решавање на меѓународните
спорови*. Скопје: Просветно дело.

Митрев, С. (2020). Реформирање на ООН – ќе успее
ли организацијата да ја сочува својата улога.

Retrieved 15 April 2020, from

<http://morm.gov.mk/?shtit=%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%9A%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%BE%D0%BE%D0%BD-%D1%9C%D0%B5->

%D1%83%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%B5-
%D0%BB%D0%B8-
%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%
B8%D0%B7&lang=mk

Нај, С. Џ. (2008). *Разбирање на меѓународните конфликти. Вовед во теорија и историја*. (7. издание). Академски печат

Нацрт - конвенцијата за арбитражна процедура, 1953 год.

Општа спогодба за откажување од војната како инструмент на националната политика, 1928 год.

Ортаковски, В. и Миленковска, М. (2014). *Меѓународно јавно право*. Скопје: Факултет за безбедност (УКЛО-Битола)

Париската спогодба, 2015 год.

Пивоваров, В. и Арсовски, Љ. (2008) *Дипломатско и конзуларно право*. Куманово: Крафос

Повелба за основање на Организација на американски држави, 1948

Повелба на ОН, 1945 год.

Прва женевска конвенција за подобрување на статусот на ранетите и болните припадници на вооружените сили на земја, 1949 год.

Рамковната конвенција за климатски промени, 1992 год.

Спогодата од Лозано 1923 год.

Спогодбата за спасување на астронаутите, враќање на астронаутите и враќање на објектите лансирани во космосот од 1968 год.

Статут на Меѓународниот суд на правдата, 1945 год.

Северноатлантски договор, 1949 год.

The milian dialogue. (2020). Retrieved 16 April 2020, from http://web.mit.edu/dimitrib/www/Milos_Photos/Milian_Dialogue.html. превод на македонски јазик: Киро Јорданов

Трета женеvsка конвенција за заштита на воените заробенци 1949 год.

Третата хашка конвенција за започнување на непријателствата, 1907 год.

Фрчковски, Д.Љ., Георгиевски, С., Петрушевска, Т. (2012) *Меѓународно јавно право*. Скопје: Магор

Фрчковски Љ. Д., Тупурковски В. и Ортаковски В. (1995). *Меѓународно јавно право*, Скопје: Табернакул.

Хашка конвенција за мирно решавање на меѓународни спорови, 1891 год.

Хашка конвенцијата за заштита на културното наследство во случај на вооружен судир, 1954 год.

Четвртата женеvsка конвенција за заштита на цивили во време на војна, 1949 год.

Четвртата хашка конвенција за законите и обичаите на војната на копно, 1899 год.

Шо, Н.М. (2009) *Меѓународно право* (6. издание).
Скопје: Просветно дело

ПРАШАЊА ЗА ИСПИТ

Што значи терминот *ius gentium*?

Која е основната разлика помеѓу меѓународното јавно право и меѓународното приватно право?

Која е разликата помеѓу меѓународното универзално и меѓународното регионално право?

Која е разликата помеѓу *ius cogens* и *ius dispositivum*?

Кои се двата можеби најстари меѓународни договори?

Објасни го меѓународното право во стариот век?

Кој е најпознатиот автор во областа на меѓународното право од средниот век и за што се залагал?

Кој се смета за татко на меѓународното право, по кое дело е познат и за што се залагал?

Меѓународниот систем и принципот на реципроцитет?

Што значи концептот на самопомош на државите во меѓународниот систем?

Правниот статус на меѓународното право (аргументи против и за)?

Објасни го односот меѓу внатрешното и меѓународното право преку теоријата на монизмот?

Објасни го односот меѓу внатрешното и меѓународното право преку теоријата на дуализмот?

Објасни го односот меѓу внатрешното и меѓународното право преку теоријата за координација?

Наброј некои најистакнати поддржувачи на монистичката теорија за односот меѓу внатрешното и меѓународното право?

Наброј некои најистакнати поддржувачи на дуалистичката теорија за односот меѓу внатрешното и меѓународното право?

Наброј некои најистакнати поддржувачи на теоријата за координација за односот меѓу внатрешното и меѓународното право?

Зошто е значаен Статутот на Меѓународниот суд на правдата?

Наброј ги шесте извори на меѓународното право согласно со Статутот на Меѓународниот суд на правдата?

Дефинирај го поимот меѓународни договори?

Што е тоа повелба?

Што е тоа пакт?

Што е тоа акт?

Што е тоа конкордат?

Како можат да бидат поделени меѓународните договори врз основа на бројот на договорните страни?

Што се тоа договори-спогодби или контраактуелни договори?

Што се тоа договори-закони или легислативни договори?

Што е тоа меѓународен обичај?

Кој е основниот предуслов еден обичај да биде третиран како извор на правото?

Кои се петте потребни елементи за да можеме да тврдиме дека постои меѓународен обичај?

Објасни ги општите правни начела признати од цивилизираните народи како еден од изворите на меѓународното право?

Објасни ги судските одлуки како еден од изворите на меѓународното право?

Објасни ги доктрините, мислењата, ставовите и експертизите на познатите квалификувани специјалисти-правници од областа на меѓународното право како еден од изворите на меѓународното право?

Што значи начелото „ex aequo et bono“?

Објасни ги едностраните правни акти на државите како извор на МЈП и создавањето обврски?

Објасни ја хиерархијата на изворите на меѓународното право?

Што значи кодификацијата?

Кое е значењето на Лигата на народите, а подоцна на ОН за кодификацијата на меѓународното право?

Објасни го изборот, мандатот, составот и начинот на работа на Комисијата за меѓународно право при ОН?

Кои обиди за кодификација на меѓународното право постоеле и пред создавањето на Друштвото на народите и ОН?

Објасни го односот на кодификацијата со легислацијата?

Објасни го односот на веќе изготвената кодификација, односно на кодификуваните правила со обичајните правила?

Кои се субјекти на меѓународното право?

Кои се четирите белези на државата?

Објасни за државна територија како еден од четирите основни белези на државата?

Објасни за населението како еден од четирите основни белези на државата?

Објасни за суверената власт како еден од четирите основни белези на државата?

Објасни го капацитет за влегување во односи со други држави како еден од четирите основни белези на државата?

Кои се двете најпознати теории во врска со признавањето на државите?

Објасни ја конститутивната теорија за признавање на државите?

Објасни ја декларативната теорија за признавање на државите?

Кои видови на признавање на држави постојат?

Наброј ги трите најпознати доктрини за признавање на влада?

Објасни ја Естрадовата доктрина за признавање на влади?

Објасни ја Тобаровата доктрина за признавање на влади?

Објасни ја Стимсоновата доктрина за признавање на влади?

Згаснување на држави и институтот на сукцесија?

Објасни кои држави се прости, а кои сложени?

Што е тоа конфедерација?

Што е тоа федерална држава?

Кои се разликите помеѓу конфедерација и федерација?

Наброј ги историските форми на држави?

Објасни што е тоа персонална унија, а што реална унија?

Објасни што е тоа вазална држава?

Објасни што е тоа протекторат?

Објасни зошто Светиот престол Ватикан е специфичен случај?

Објасни зошто кнежевството Андора е специфичен случај?

Зошто велíme дека Суверениот воен ред на Малта е специфичен случај?

Објасни што има спорно околу владата на Турската Република Северен Кипар?

Објасни што има спорно околу Владата на Република Кина – Тајван?

Што се тоа територии под старателство?

Што се тоа автономни територии?

Што се тоа интернационализирани територии?

Што значи терминот „несамоуправни територии“?

Наброј ги и објасни ги трите основни органи за водење на меѓународните односи на која било држава?

Кои се основните права и должности на државата?

Јурисдикција и меѓународна одговорност на државите?

Кои форми на отштета односно репарација ги познава меѓународното право?

Кои се позначајни примери за организирана меѓународна соработка пред појавата на современите меѓународни организации?

Кои видови на меѓународни организации постојат?

Генерално, колку и какви органи имаат меѓународните организации?

Каков е односот на меѓународните организации со државите членки?

Кои биле причините за создавањето на Лигата на народите?

Кои биле органи на Лигата на народите?

Кои биле причините за неуспехот на Лигата на народите?

Кога, каде и од колку држави се основани ОН?

Објасни го механизмот за дополнување или целосно изменување на Повелбата на ОН.

Кои се побитните принципи и обврски кои ги промовира Повелбата на ОН?

Објасни за правниот капацитет на ОН?

Наброј ги шесте главни органи на ОН?

Објасни општо за Генералното собрание при ОН?

Редовни и вонредни заседанија на Генералното собрание при ОН?

Надлежности на Генералното собрание при ОН?

Избор и состав на Советот за безбедност при ОН?

На чие барање може да се состане Советот за безбедност при ОН?

Функции на Советот за безбедност при ОН?

Принципот на суверена еднаквост на државите и Советот за безбедност при ОН?

Принципот на суверена еднаквост на државите и Генералното собрание при ОН?

Објасни зошто е значајна резолуцијата позната под името Обединети за мир од 1950 год.?

Објасни за економско-социјалниот совет при ОН?

Како заседава и која е надлежност на економско-социјалниот совет при ОН?

Колку членки има и начин на избор на членки во економско-социјалниот совет при ОН?

Објасни го Старателскиот совет при ОН?

Зошто велíme дека е позитивно што Старателскиот совет при ОН повеќе не работи?

Објасни ги составот и функциите на Старателскиот совет при ОН?

Функции на Секретаријатот на ОН и избор на генералниот секретар на ОН?

Колку трае мандатот и кои надлежности и обврски ги има генералниот секретар на ОН?

Зошто велíme дека Меѓународниот суд на правдата е правна, а не политичка инстанца?

Кој орган е претходник на Меѓународниот суд на правдата во време на функционирањето на Лигата на народите?

Која е процедурата за избор на судиите на Меѓународниот суд на правдата, колкав е нивниот број и колку трае нивниот мандат?

Начин на донесување одлуки во Меѓународниот суд на правдата?

Наброј некои попознати специјализирани агенции при ОН?

Наброј некои регионални меѓународни организации?

Што ја прави ЕУ специфична и објасни ги нејзините главни органи.

Објаснете го Советот на Европа?

Објаснете го НАТО?

Објаснете го гринпис?

Објасни за Британската заедница на народите (commonwealth)?

Објасни за Заедницата на независни држави?

Дали човекот како индивидуа е субјект во меѓународното право?

Дали индивидуата е носител на одредени права во меѓународниот правен систем?

Дали индивидуата е носител на определени одговорности во меѓународниот правен систем?

Наброј ги попознатите теоретски пристапи во врска со човековите права?

Објасни ги ставовите на Весерстром во врска со човековите права.

Објасни ја теоријата на природното право во контекст на човековите права?.

Објасни ја теоријата на позитивизам во контекст на човековите права?

Што смета Маркс во врска со човековите права?

Кои се ставовите на Лутерпахт во врска со човековите права?

Кој е односот помеѓу феминистичките теории и човековите права?

Кои се најпознати правни документи за заштита на човековите права донесени во системот на ОН?

Зошто се донесени два посебни пакта за човековите права во рамки на ОН?

Зошто е значаен Меѓународниот пактот за граѓански и политички права?

Зошто е значаен Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права?

Кои правни акти ја чинат Меѓународната повелба за човекови права?

Кои органи и специјализирани агенции во системот на ОН работат на проблематиката на човековите права?

Регионална заштита на човековите права?

Советот на Европа и човековите права?

ЕУ и човековите права?

ОБСЕ и човековите права?

Регионална заштита на човековите права на американскиот континент?

Регионална заштита на човековите права на африканскиот континент?

Арапска повелба за човекови права?

Права на малцинствата и Лигата на народите?

Правата на малцинствата денес?

Објасни околу задолжителниот карактер на постоење на писмена форма за склучување на меѓународните договори согласно со дефиницијата дадена во Виенската конвенција за договорно право од 1969 год?.

Кои се двата основни услови за да биде правно валиден еден меѓународен договор?

Кои се трите основни фази при склучување на меѓународни договори?

Што се случува во ситуација кога меѓународниот договор е веќе потпишан, но не и ратификуван?

Објасни околу обврската за водење на регистар и евиденција на склучените меѓународни договори и ОН?

Што значи адопција како една од фазите за склучување на меѓународен договор?

Што значи автентификација како една од фазите за склучување на меѓународен договор?

Што значи прифаќањето како една од фазите за склучување на меѓународен договор?

Што значи акцесијата како една од фазите за склучување на меѓународен договор?

Што значи размената на инструменти како една од фазите за склучување на меѓународен договор?

Што е тоа постоење на резерва од страна на држава кај еден меѓународен договор?

Објасни кој момент се смета за почеток на важење на определен меѓународен договор?

Кој момент се смета за момент кога определен договор престанува да важи?

Што значи престанок на важење на договор заради виша сила?

Што значи ништовноста за еден меѓународен договор?

Наброј ги и објасни ги основите за прогласување на определен договор за ништовен.

Што значи начелото *pacta sunt servanda*?

Кои се двете конвенции кои се сметаат за основен извор на дипломатското и конзуларното право?

Направи разлика помеѓу поимот „надворешна политика“ и поимот „дипломатија“?

Кои органи ја креираат а кои спроведуваат надворешната политика на една земја?

Која е разликата помеѓу постојаните дипломатски мисии и специјалните мисии?

Кои се функциите на дипломатско-конзуларните мисии?

Кои три категории на шефови на дипломатските мисии постојат согласно со Виенската конвенција за дипломатски односи од 1961 год.?

Кој го именува новиот амбасадор, а кој треба да даде согласност и како се нарекува таа согласност?

Што се тоа акредитивни писма и која е нивната намена?

На кои два основни начини може да биде разрешен шефот на дипломатска/конзуларна мисија?

Во што се состојат разликите помеѓу дипломатските и конзуларните мисии?

Како се нарекува согласноста која шефот на конзуларната мисија треба да ја добие од државата на прием?

Што е тоа конзуларен патент и која е неговата намена?

Како можеме да ги поделиме шефовите на конзуларните мисии согласно со Виенската конвенција за конзуларни односи од 1963 год.?

Што значи неповредливоста на просториите на дипломатската мисија?

Кои права и имунитети ги ужива дипломатската мисија?

Во што се состои и во што се разликува имунитетот на шефот на дипломатската од имунитетот на шефот на конзуларната мисија?

Објасни за дипломатскиот азил?

Што е тоа меѓународно право на морето и кои се основни правни извори?

Објасни за внатрешните морски води?

Објасни за територијалното море?

Објасни за надворешниот морски појас?

Објасни за отвореното море?

Што е тоа Port state jurisdiction?

Објасни за начелото на слобода на морето и државите кои немаат директен пристап до море?

Што е тоа епиконтинентален појас?

Што е тоа меѓународна зона во контекст на меѓународно право на морето?

Што е тоа исклучива економска зона?

Во што се состои разликата помеѓу статус на остров и обична карпа во морето?

Како се определува архипелашка држава?

Која е разликата помеѓу национални и меѓународни реки?

Што значи принципот на „територијалност“ во контекст на меѓународните реки?

Објасни за слободниот проток на сообраќај и водените речни граници?

Што е тоа национално, а што меѓународно езеро?

Објасни го суверенитетот кај меѓународните езера?

Што е тоа државна територија?

Што значи цесијата?

Објасни што е тоа мирна окупација (terra nullis)?

Што значи стекнување на територија преку ерозија, а што преку откажување?

Што значи прескрипција?

Што е тоа меѓународна службеност?

Објасни го институтот на сукцесија?

Што значи и за што е користи принципот на *uti possidetis juris*?

Што се тоа државни граници и како можат да бидат поделени?

Во што се состои разликата помеѓу протоците и морските канали?

Објасни ја меѓународно-правната положба на Босфор и Дарданели?

Објасни ја меѓународно-правната положба на Суецкиот Канал?

Објасни ја меѓународно-правната положба на Панамскиот Канал?

Објасни ја меѓународно-правната положба на каналот на Кил?

Објасни за правниот режим на вселената?

Која е разликата помеѓу *res communis omnium* (заедничко наследство на човештвото) и интернационализирани територии?

Објасни ни го правниот режим во поларните области?

Кои се двете најпознати теоретски расправи за иднината на меѓународните односи по Студената војна?

Објасни зошто е значаен Kellogg–Briand пакт (пактот од Париз) од 1928 год.?

Како можат да бидат поделени споровите помеѓу државите и како смеат да бидат решавани согласно со Повелбата на ОН?

Кои начини на мирно решавање на спорови постојат?

Што се тоа директни преговори и какво е нивното значење?

Што се тоа „добри услуги“ и која е нивната цел?

Што е тоа посредување (медијација) и како се разликува од „добрите услуги“?

Што се тоа анкетни (истражни) комисии и која е нивната цел?

Објасни го институтот „мирење“ и како истиот е поврзан со анкетните (истражни) комисии?

Објасни за решавање на споровите преку арбитража?

Кој и во каква процедура може да разреши судија на Меѓународниот суд на правдата?

Кои два вида на надлежност ги има Меѓународниот суд на правдата?

Кои можат да бидат странки во спор пред Меѓународниот суд на правдата и на каков начин можат да ја дадат нивната согласност?

Објасни за Постојаниот арбитражен суд од 1981 год.?

Објасни за меѓународниот трибунал за правото на морето?

Објасни за телото за решавање спорови при СЗО?

Објасни ги и разграничи ги концептите на право на самоодбрана, *pre-emptive* одбрана, право на превентивна одбрана, хуманитарна интервенција и должност за заштита?

Што е тоа *ius ad bellum* и што регулира?

Што регулира меѓународното хуманитарно право?

Во што се состои разликата помеѓу правото на војна и меѓународното хуманитарно право?

Од кои две права е сочинето меѓународното воено право?

Извори на меѓународното воено право?

Извори на меѓународното хуманитарно право?

Што е тоа војна?

Видови на војна според карактерот, процената за состојбата на вооружените сили и според местото на изведување на воените операции?

Кои се разликите помеѓу меѓудржавна и граѓанска војна?

Објавување на војна според Хашката конвенција за започнување на непријателства?

Кои лица ги вклучува поимот „вооружени сили“ и објасни за воени заробеници?

Што се војувалиште, војувачки простор и воен објект?

Објасни ги дилемите околу изборот на средствата за војување?

Што се тоа воени конвенции (време на склучување, кој може да ги склучува и за какви прашања)?

Што е тоа агресија?

Објасни за агресијата (противправност и меѓународна кривична одговорност)?

Објасни за окупација (фактичка власт, суверенитет)?

Што е тоа капитулација?

Која е разликата помеѓу спогодба-примирје, а што меѓународен мировен договор?

Која е разликата помеѓу реторзија и репресалија?

Што е контрабанда, а што блокада?

Објасни што значи неутралност на една држава?

Какви видови на неутралност може да има и објасни ја разликата?

Кои постојано неутрални држави ги знаеш? Како и кога ја стекнале својата неутралност?

Односот и дилемите помеѓу постојано неутралните држави и зачленувањето во ОН?

Зошто велите дека меѓународното право за животна средина е од понов датум?

Што е предмет на регулација на меѓународното право за животна средина?

Објасни ги дилемите за заштитата на животната средина во контекст на развиените држави и државите во развој?

Животната средина и човековите права?

Наброј ги теориите за животна средина?

Кои се ставовите во врска со првото на животната средина на Ц.Стоун во анализата на јужнокалифорниското право насловена како „Дали треба да постојат дрвјата?“

Кои се ставовите во врска со меѓународното право на животна средина на А.Спрингер во неговото дело насловено како „Меѓународното право на загадување - заштита на глобалната животна средина во светот на суверени држави“?

Кои се ставовите во врска со меѓународното право на животна средина на Е. Браун-Веијс во неговото дело „Наши права и обврски за животната средина на идните генерации“?

Кои се две најпознати декларации во областа на меѓународното право за заштита на животната средина?

Објасни за Декларацијата од Стокхолм и меѓународното право за животна средина?

Објасни за Декларацијата од Рио за животна средина и развој и меѓународното право за животна средина?

Наброј и објасни некои од останатите значајни правни акти во областа на меѓународното право за животна средина покрај Декларацијата од Стокхолм и Рио?

Наброј познати судски и/или абритражни случаи кои се значајни од аспект на утврдување на принципите на меѓународното право за животна средина?

По што е значаен случајот „Браната на реката Дунав“ Унгарија против Словачка?

По што е значаен случајот „Топилница Трел“ САД против Канада од 1966 година?

По што е значаен случајот „Минорс Опоса против секретарот на Секторот за животна средина и природни ресурси“?

Прилог бр.1

МЕЛОСКИОТ ДИЈАЛОГ (416 ПР.Н.Е.) ТАЦИДИЈ, В 84-116

⁸⁴Следното лето Архивалд отплови со дваесет брода до Аргос и ги грабна осомничените луѓе кои сè уште беа останати од Лакедемонијанската фракција до триста на број, кои Атињаните без одлагање ги сместија во островите соседни на нивната империја. Атињаните, исто така, појдоа во експедиција против островот Мелос со нивни триесет брода, шест Хиански и два од Лезбос, илјада и шестотини тешко наоружана пешадија, триста стрелци и дваесет стрелци со лак на коњи од Атина, и околу илјада и петстотини души тешка артилерија од сојузниците и други островјани. Мелианците се колонија на Лакедемониите кои не сакаат да се покорат на Атињаните како другите островјани, и отпрвин останаа неутрални и не учествуваа, но подоцна откако Атињаните употребија насилство и ја плъчкоса нивната територија, зазедоа став на отворено непријателство. Клеомед, син на Ликомед и Тисиас, син на Тисимак, генералите улогорени на нивна територија со ова оружје, пред да им нанесат каква било штета на земјата, пратија пратеници да преговараат. Овие Мелианците не ги пуштија пред народот, туку им понудија да ја кажат причината за нивната мисија на мировните судии и неколкуте присутни; на што атинските пратеници го изговорија следново:

⁸⁵Атињани. Бидејќи преговорите не треба да продолжат пред народот, за да можеме да зборуваме директно и без никакви прекинувања и да не ги лажеме ушите на мнозинството со привлечни докази кои би поминале без побивање (бидејќи знаеме дека тоа е причината што сме донесени пред малкумина), што ако вие кои седите таму побарате метод кој е уште повнимателен? Не правете вие говори, туку расправајте со нас за она што не ви се допаѓа и разрешете го пред да продолжиме. Но прво кажете ни дали предлогот ви одговара.

⁸⁶Мелианските пратеници одговорија.

Мелианци. На правичноста за притаеното упатување едни на други, како што пред лагата немаме ништо да приговориме, но вашите воени подготовки се далеку понапредни за да се согласат со она што го велите, како што ние гледаме, дојдени сте да бидете судии на вашата сопствена кауза, и дека од овие преговори здраворазумски можеме да се надеваме само на војна, ако докажеме дека правото е на наша страна и одбиеме да се покориме, во спротивниот случај, ропство.

⁸⁷Атињани. Ако сте дошле на средбава да разговарате за претпоставките за идни настани, или за било што друго освен да се консултирате за сигурноста на вашата држава од фактите што ги гледате пред вас, ќе ја напуштиме, во поинаков случај ќе продолжиме.

⁸⁸Мелианци. Природно е и оправдано за луѓето од ваша позиција да се свртуваат на повеќе од една страна и во мисла и во збор. Како и да е, прашањето на овој собир е, како што велите вие, сигурноста на

нашата држава; а дискусијата, ако ви е по волја, може да продолжи по патот на кој ја поведете.

⁸⁹Атињани. Од нас, ние нема да ве вознемируваме со привидни изговори – дали за тоа како ние имаме право на наша империја бидејќи ги отфрливме Медијците, или дали сега ве напаѓаме поради злоделата што сте ни ги нанеле – и да одржиме долг говор на кој нема да му се поверите; а за возврат се надеваме дека вие наместо да мислите да ни повлијаате со тоа што ќе кажете дека не сте им се придружиле на Лакедомионите, иако сте нивни колонисти, или дека ни немате згрешено, ќе целите на она што е остварливо, држејќи ги на вид вистинските ставови, и нашите и вашите; бидејќи вие знаете, како и ние, како што светот си врви, во прашање е само рамнотежата на моќта, додека силните го прават она што можат, слабите го трпат она што мораат.

⁹⁰Мелианци. Како што мислиме ние, во кој било сооднос, погодно е – зборуваме како што мораме, бидејќи ни наметнувате да го оставиме она што е правилно настрана и да зборуваме само за интерес – дека не треба да го уништите она што ни е заштита, предноста која ви ја допушта тоа што сме во опасност да се повикувате на тоа што е праведно и правилно, па дури и да извлечете добивка со полемика која не е задолжително оправдана да помине како точна. А вие имате интерес за ова како што би имал секој, но вашиот пад ќе биде знак за најголемата одмазда и пример за светот да гледа.

⁹¹Атињани. Крајот на нашата империја, ако треба да дојде, не нè плаши: противничка империја како

Лакедомионската, дури и Лакедомионите ни се вистински противници, не е толку страшна за поразените како поданици кои самите ги напаѓаат и совладуваат нивните владетели. Ова, како и да е, е ризик кој со задоволство го преземаме. Сега ќе продолжиме да ви покажуваме дека дојдовме овде во интерес на нашата империја, и дека имаме намера да го кажеме она што ќе го кажеме сега, за зачувување на вашата држава; ние би сакале да ви ја наметнеме таа империја без никакви конфликти, и да ја видиме вашата држава зачувана и за ваше и за наше добро.

⁹² Мелианци. И сега, ве молиме, дали може да излезе толку добро за нас што ќе ви служиме колку вие што ќе владеете со нас?

⁹³ Атињани. Бидејќи вие би ја имале предноста да се потчинете пред да го претрпите најлошото, а ние ќе сме во добивка бидејќи нема да ве уништиме.

⁹⁴ Мелианци. Значи вие нема да се согласите да бидеме неутрални, пријатели наместо непријатели, сојузници на ниту една страна.

⁹⁵ Атињани. Не, бидејќи вашето непријателство не може да боли колку што вашето пријателство ќе биде доказ на нашите поданици за нашата слабост, а непријателството кон вас ќе биде доказ за нашата моќ.

⁹⁶ Мелианци. Дали тоа е вашата претстава за правичност, да ги ставате тие што немаат никаква врска со вас во иста категорија со луѓето кои повеќето се ваши колонисти, и некои покорени бунтовници?

⁹⁷Атињани. Што се однесува до правината, тие сметаат дека имаат исто право и дека ако некој успее да ја задржи својата независност тоа е бидејќи се силни и дека ако не ги малтертираме, тоа е поради тоа што им се плашине; па покрај тоа што ја шириме нашата империја со вашето потчинување ќе добиеме на сигурност; фактот дека вие сте островјани и послаби од другите прави уште поважно да не успеете во збунување на господарите на морето.

⁹⁸Мелианци. Но дали сметате дека нема сигурност во политиката која ја практикуваме? Бидејќи, повторно, ако нè лишите од полемика за правдата и нè поканите да се подведеме на вашиот интерес, ние исто така мораме да си го искажеме своето и да се обидеме да ве убедиме, ако двете некако се совпаѓаат. Како можете да избегнете да направите непријатели од сите постоечки неутрални страни кои од ова ќе земаат за пример дека еден или друг ден ќе ги нападнете? И што е ова освен правење поголеми непријатели од овие што веќе ги имате и да ги терате другите да ви стануваат непријатели, а тие ниту помислиле на тоа?

⁹⁹Атињани. Зашто, факт е дека континенталците општо земено не ни даваат никакво предупредување, слободата која ја уживаат долго ќе ги одераќа да не преземаат мерки против нас; побрзо островјаните како вас, надвор од нашата империја, и поданици кои страдаат под јаремот, би било најверојатно да преземат избрзан чекор и да се поведат себеси и нас во очигледна опасност.

¹⁰⁰Мелианци. Па тогаш, ако ризикувате толку многу за да си ја зачувате вашата империја, а вашите поданици да ризикуваат толку за да се ослободат од неа, сигурно е голема нискост и кукавички од нас, кои сè уште сме слободни да не се обидеме да направиме сè што можеме да се обидеме пред да се покориме на вашиот јарем.

¹⁰¹Атињани. Не ако сте добро советувани, натпреварот не е еднаков, со чест како награда и срам како казна, туку прашање за самозаштитивање и на недавање на отпор на оние кои се далеку посилни од вас.

¹⁰²Мелианци. Но знаеме дека среќата во војната понекогаш е понепристрасна од тоа на што би навела на мислење несразмерноста во бројки; да се потчиниш значи да се предадеш на очај, додека дејствувањето сè уште ни ја одржува надежта дека можеме да останеме со исправени глави.

¹⁰³Атињани. Надежта, утешител на опасноста, на неа може да се предадат оние кои имаат изобилство од ресурси, ако не нема да бидат уништени во сите битки; но нејзината природа е да биде претерана и надуена, па оние кои одат толку далеку да стават сè на нивниот потфат ја гледаат во нејзиното вистинско светло дури кога ќе бидат уништени; но доколку откритието им овозможи да се чуваат од неа, ним нема да им недостига. Ајде ова да не е случај со вас, кои сте слаби и се држите на само една скала; ниту пак да бидете како прости вулгари, да ја напуштите таквата сигурност како човечки суштества, која сè уште можете да си ја дозволите, кога видливата надеж ги остава да доживеат неуспех во екстремни

случаи, се претвора во невидлива, за пророштва и пророчици, и други такви пронајдоци кои со надеж ги заведуваат луѓето кон уништување.

¹⁰⁴Мелианци. Можете да бидете сигурни дека ние сме многу свесни, како и вие, за тешкотијата во борбата против вашата моќ и среќа, освен ако судбината не ги израмни сметките.

Но ние веруваме дека боговите можеби ќе ни дадат добра среќа како и на вас, бидејќи ние сме само народ кој се бори против неправедноста и тоа што нам ни е потребно во моќ ќе се добие преку сојузот со Лакедомионите, кои се обврзаа, дури и ако е само за да си нанесат срам, да дојдат на припомош на нивните роднини. Нашата увереност покрај сè не е целосно неразумна.

¹⁰⁵Атињани. Кога зборувате за наклоноста на боговите и ние можеме искрено да се надеваме на неа како и вие; ниту нашето право, ниту пак нашето држење не се на некој начин спротивни од она во што луѓето веруваат за боговите, или што практикуваат меѓу себе. За боговите веруваме, а за луѓето знаеме дека според неопходен закон на нивната природа тие владеат онаму каде што можат. И не е дека ние сме први кои го измислиле овој закон или дека први дејствуваме според него кога е направен: најдовме дека постои пред нас, а ќе остане да постои засекогаш по нас; сè што правиме ние е дека го користиме, знаејќи дека вие и сите други, кои ја имаат истата моќ како и ние, би го правеле истото што го правиме и ние. Така, што се однесува до боговите, ние не се плашиме и немаме причина да се плашиме дека ќе бидеме во подредена положба. Но ако се вратиме на вашата

забелешка за Лакедомионите, која ве води да верувате дека срамот ќе ги натера да ви помогнат, овде ви ја благословуваме вашата едноставно, но не ви завидуваме на вашето безумие. Лакедомионите, кога нивните сопствени интереси или законите на државата се под знак прашалник, се најдостојни мажи на земјата; за нивното држење кон другите може многу да се каже, но не може да се даде појасна претстава отколку на кратко да се каже дека од сите луѓе ние знаеме дека се најизвонредни во однос на она што сме согласни дека е честито и она што е погодно и праведно. Таквиот начин на размислување не ветува многу за сигурноста на која сега неразумно се потпираме.

¹⁰⁶Мелианци. Но токму поради оваа причина сега веруваме во нивната почит и тие нема да ги издадат Мелианците, нивните колонисти, и оттаму да ја изгубат довербата на нивните пријатели во Елада и нема да им помогнат на нивните непријатели.

¹⁰⁷Атињани. Значи вие не го прифаќате гледиштето дека погодноста оди со сигурноста, додека правдата и честа не можат да се следат без опасност, а Лакедомионите генерално се изложуваат на опасност колку што е можно помалку.

¹⁰⁸Мелианци. Но ние веруваме дека би била поголема веројатноста дури и да се соочат со опасност за нас, и тоа со поголема верба отколку за други, бидејќи нашата близина до Пелопонез им го олеснува дејствувањето, а и нашата заедничка крв ја осигурува нашата верност.

¹⁰⁹Атињани. Да, но она на што верува потенцијалниот сојузник не е добрата волја на оние кои ја бараат неговата помош, туку одлучна супериорност во моќ за акција; а Лакедомониите гледаат на ова дури и повеќе од другите. Барем, таква е нивната недоверба во домашните ресурси што само со бројни сојузници ќе нападат сосед; па дали е веројатно дека додека ние сме господари на морето тие ќе преминат до островов?

¹¹⁰Мелианци. Но ќе имаат други да пратат. Критското Море е широко и потешко е за оние кои владеат со него да пресретнуваат други отколку оние кои сакаат да ги избегнат да го сторат тоа на сигурно. А ако Лакедомониите не успеат во ова, тие ќе паднат на вашата земја и на земјата на оние што се останати како ваши сојузници кои не ги достигна Брасид; и наместо места кои не се ваши, ќе морате да се борите за сопствената држава и за вашата конфедерација.

¹¹¹Атињани. Некои диверзии како оваа што зборуваат може да бидат искусени еден ден, само за да научите, како што имаат научено други, дека Атињаните никогаш се немаат повлечено од напад од страв од кој било. Но ние сме погодени од фактот дека откако кажавте дека ќе се консултирате за сигурноста на вашата држава, во целава дискусија не спомнавте ништо во што би можело да верувате дека ќе бидете спасени. Вашите најсилни аргументи зависат од надежта и иднината, а вашите реални ресурси се премногу скудни во споредба од оние што се наредени против вас за вие да излезете како победници. Затоа вие ќе покажете големо слепило во расудувањето, освен

ако, по нашето повлекување, не најдете некој совет кој ќе биде поразумен од овој.

Сигурно нема да бидете фатени во мрежата на претставата за посрамотување, која во опасности кои се срамни, и во исто време премногу едноставни за да се погрешат, се покажува како фатална за човечкиот род; бидејќи во многу случаи истите тие луѓе кои ги имаат нивните очи целосно отворени за она кон што се впуштаат, допуштаат она што се нарекува посрамотување, само поради влијание на заводливото име, да ги води до точка во која тие стануваат толку заробени од фразата што всушност тврдоглаво паѓаат во безнадежна катастрофа, и на себеси навлекуваат срам кој е посрамотен бидејќи го придружува срамот на грешката, посрамотен е бидејќи не доаѓа како резултат на лоша среќа. Од ова, ако сте добро советувани, ќе се чувате; и нема да мислите дека е нечестито да се потчините на најголемиот град во Елада, кога тие ви даваат умерена понуда да станете негов придружен сојузник, без да престанете да уживате во државата која ви припаѓа вам; ниту кога го имате изборот кој ви е даден меѓу војна и сигурност, ќе бидете ли толку заслепени да го изберете најлошото. А сигурно е дека оние кои не се предаваат на еднаквите на нив, кои одржуваат добри односи со оние кои се супериорни над нив, и умерени со оние кои им се инфериорни, генерално најдобро успеваат. Размислете добро за оваа работа, по нашето повлекување, и повторно вратете се на мислата дека се консултирате за доброто на вашата држава, дека немате друга држава и дека од оваа одлука зависи дали таа ќе биде просперитетна или ќе ја фрлите во рушевини.

¹¹²Атињаните сега се повлекоа од собирот, а Мелианците беа оставени сами на себе. Донесоа одлука која соодветствуваше со она што го имаа на ум во дискусијата и одговорија: „Нашата одлука, Атињани, е истата како што беше и на почетокот.

Ние нема ниту за момент да лишиме од слобода град кој беше населен овие седумстотини години; туку ќе се довериме на среќата со која боговите го имаат зачувано до сега, и на помошта на луѓето, односно на Лакедомонионите; па така ќе се обидеме да се спасиме. Во меѓувреме ве каниме да ни дозволите да бидеме пријатели со вас, а непријатели на ниту една страна, и да се повлечете од нашава држава откако ќе направиме мировен договор по мерка и на двете страни“.

¹¹³ Таков беше одговорот на Мелианците. Атињаните сега напуштајќи го собирот рекоа: „Па, самите вие, како што ни се чини, судејќи од овие одлуки, го гледате во иднина дека е вистина она што го претпоставувате, а не она што ви е пред очите, и она што не можете да го видите, во вашата нетрпеливост, а веќе се надевате дека таа ќе помине; и како што веќе сите надежи ги полагате на Лакадemonионите, и најмногу верувате на нив, вашата среќа, како и вашите надежи, како и вие ќе бидете целосно излагани“.

¹¹⁴Атињанските пратеници се вратија кај армијата, а Мелианците не покажаа никакви знаци на попуштање, генералите веднаш се фатија на непријателство и повлекоа линија на опкружување околу Мелианците, поделивајќи ја работата меѓу различните држави. Како последица на тоа Атињаните се вратија со поголемиот дел од

нивната армија, оставајќи зад себе одреден број на нивните граѓани и од сојузниците да чуваат стража на копно и на море. Така силата која остана го опколи местото.

¹¹⁵Речиси во исто време Аргивите извршија инвазија на територијата на Филиј и изгубија осумнаесет луѓе отсечени во заседа од Филијците и прогонетите Аргиви. Во меѓувреме Атињаните во Филос се фрлија на големо пљачкосување од Лакадемонијанците, така што вториве, иако сè уште се држеа настрана од прекршување на мировниот договор за да објават војна на Атина, сепак објавија дека секој од нивните може да граби од Атињаните. Коринтјаните исто така започнаа со непријателски дејства со Атињаните поради сопствени кавги; но остатокот од Пелопонез остана тивок. Во меѓувреме Мелианците ги нападнаа преку ноќ и го зазедоа делот од атинските линии кај пазарот и убија некои од нивните луѓе, и внесоа пченка и сè друго што можеше да им се најде како корисно за нив, па се вратија и се стишија, додека Атињаните преземаа мерки за во иднина подобро да се чуваат. Сега летото беше завршено.

¹¹⁶Следната зима Лакадемонионите имаа намера да извршат инвазија на територијата на Аргос, но кога пристигнаа на границата видоа дека жртвите за преминување се непогодни, па повторно се вратија назад. Оваа нивна намера им влеа сомнежи на Аргивите во некои од нивните сограѓани, некои од нив беа уапсени; други им избегаа.

Отприлика во исто време Мелианите повторно завзедоа друг дел од атинските линии кои беа слабо

чувани. Подоцна пристигна засилување од Атина, како последица на ова, под команда на Филократ, син на Демеј, сега опсадата беше притисната енергично; се случија и неколку предавства од внатре, Мелианците од претпазливост им се предадоа на Атињаните, кои ги усмртија сите возрасни мажи кои ги заробија, ги продадоа жените и децата за робови и потоа испратија петстотини колонисти и самите го населија местото.⁵⁴

⁵⁴Мелоскиот дијалог, Тацидиј (416 пр.н.е.) В 84-116, превод на македонски јазик: Киро Јорданов. Оригиналот преземен од http://web.mit.edu/dimitrib/www/Milos_Photos/Milian_Dialogue.html

Прилог бр.2

АРАПСКАТА ЛИГА ЈА ПРИЗНА ЛИБИСКАТА ВЛАДА ЗА НАЦИОНАЛНО ЕДИНСТВО

Арапската лига ја призна либиската Влада на национално единство, информира телевизијата „Ал Арабија“, цитирана од ТАСС

Организацијата го одобри учеството на министерот за надворешни работи на оваа Влада, Мохамед ат Тахер Сајал, во својство на либиски претставник на заседанијата на шефовите на дипломатиите на државите членки на Арапската лига.

Истовремено, меѓународно признатиот „источен“ владин кабинет во Тобрук, на чело со Абдула Абдурахман ат Тани, жестоко ја осуди одлуката на Арапската лига. Во писмо на Владата од Тобрук до генералниот секретар на организацијата, Набил ал Араби, се посочува дека ваквата иницијатива „служи за поделби во либиските редови и може да има опасни последици за земјата“.

На 14 февруари, со поддршката на меѓународната заедница во мароканскиот град Схират беше

формирана Владата на национално единство, со седиште во Триполи.

Во меѓувреме во Либија и натаму дејствуваат меѓународно признататиот „источен“ владин кабинет во Тобрук, како и самопрогласената Влада на Халифа ал Гвејл, поддржана од происламскиот Сеопшт национален конгрес (поранешен привремен Парламент). Дел од земјата се наоѓа под контрола на радикални исламисти, вклучувајќи и членови на исламска држава.⁵⁵

⁵⁵Арапската лига ја призна либиската Влада за национално единство (2016). Преземено од https://sitel.com.mk/arapskata-liga-ja-prizna-libiskata-vlada-za-nacionalno-edinstvo?utm_source=daily.mk&utm_medium=daily.mk

Прилог бр.3

ВОЕН УДАР: ГЕНЕРАЛИТЕ НА ЕГИПЕТ ГО СОБОРУВААТ МОРСИ

Истекува ултиматумот на армијата на Египет упатен до исламистичкиот претседател Мохамед Морси да најде политичко решение за кризата. Во меѓувреме продолжуваат протестите на неговите противници кои бараат тој да замине од функцијата, јавува Гласот на Америка.

Во изјавата објавена непосредно пред рокот, Морси предложи влада на концензус меѓу партиите и формирање независна комисија што ќе изготви уставни амандмани како начин за излез од кризата. Тој сепак повторил дека нема намера да поднесе оставка, предупредувајќи дека изборниот легитимитет е единствената гаранција против нестабилноста.

Во меѓувреме, армијата е распоредена на клучните точки во Египет. Војската ја зазеде зградата на државната телевизија од каде што се отстранети сите вработени освен неопходните за продуцирање вести.

На плоштадот Тахрир се собрани стотици илјади граѓани кои бараат повлекување на Морси и организирање на предвремени избори. Истовремено во близина се наоѓаат и бројни приврзаници на претседателот. Во досегашните судири меѓу двете спротивставени групи загинаа 47 луѓе, а илјадници се повредени.

Виш соработник на Морси подоцна до Египќаните порача мирно да му се спротивстават на, како што го нарече, „воениот удар“ што во моментов е во тек.

Армијата на претседателот Морси му даде рок од 48 часа да го надмине политичкиот ќорсокак или да ризикува воена интервенција. Рокот до кога се очекува да се надминат разликите меѓу исламистичката влада и нејзините критичари истекнува во пет часот по локално време.

Претходно Морси се појави на националната телевизија и ги потсети граѓаните дека бил демократски избран на функцијата пред повеќе од една година.

Додека зборуваше, илјадници Египќани продолжија со демонстрациите во Каиро, едни поддржувајќи го, а други барајќи негова оставка.⁵⁶

Ставови на државите во однос на состојбата во Египет

 Либија – Зборувајќи од Рим, премиерот Али Зидан порача: Ние поддржуваме каков било политички избор на народот на Египет.

Ние го поддржуваме египетскиот народ, му посакуваме мир, стабилност. Нашите односи со Египет нема да бидат засегнати од каква било промена. Тие се стратешки и секогаш ќе бидат базирани на заемна почит, соседство, братство.

⁵⁶Воен удар: генералите на Египет го соборуваат Морси (2013). Преземено од <https://novatv.mk/voen-udar-generalite-na-egipet-go-soboruvaat-morsi/>

Либија не се меша во внатрешните работи на други држави.⁵⁷

 Саудиска Арабија – Кралот Абдула беше првиот шеф на држава кој прати порака со честитки до привремениот претседател Адли Мансор: „Во свое лично име и во име на народот на Кралството на Саудиска Арабија, Ви честитам за преземањето на лидерството на Египет во овој кртичен момент на неговата историја. Со ова, се молам до семејниот Алах да Ви помогне да се носите со одоговорностите поставени на вашите плеќи и да ги исполните надежите на нашиот сестрински народ од Арапската Република Египет. Воедно, ние силно се ракуваме со мажите од сите воени сили, претставени од генерал Абдел Фатах ал-Сиси, кој успеа да го спаси Египет во овој критичен момент од темен тунел (...)”⁵⁸

 Аргентина – Министерството за надворешни работи издаде изјава која гласи:

„Аргентинската влада со загриженост ги следи скорошните настани во Египет кои водеа до прекин на демократските процеси, бедата на

⁵⁷ Zidan: Libya Supports the Choices of the Egyptian People (2013 July 5). *The Tripoli Post*. Преземено од <https://www.africanewshub.com/news/199724-zidan-libya-supports-the-choices-of-the-egyptian-people>

⁵⁸ Saudi king congratulates Egypt's new interim president (2013 July 4). *Al Arabiya*. Превод на македонски јазик: Дејан Маролов. Оригиналот преземен од <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2013/07/04/Saudi-king-congratulates-Egypt-new-interim-president.html>

легитимните власти и комплексноста на политичката и социјалната ситуација”.⁵⁹

 Тунис – Владата на основачката држава на Арапската пролет, го осуди флагрантниот државен удар на чело со партискиот лидер Рашид Гануни кој изрази вчудовиденост наведувајќи дека отстранувањето на Морси ќе ја поткопа демократијата и ќе го нахрани радикализмот.⁶⁰

⁵⁹ Argentina and the International community reacts to Egypt's coup (2013 July 3). *Buenos Aires Herald*. Превод на македонски јазик: Дејан Маролов. Оригиналот преземен од <http://www.buenosairesherald.com/article/135168/world-reactions-to-egypt%E2%80%99s-cou>

⁶⁰ International reactions to Morsi's removal (2014 July 4). *Al Jazeera English*. Превод на македонски јазик: Дејан Маролов. Оригиналот преземен од <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/07/201373223029610370.html>

Прилог бр.4

ИГРАЊЕ НА ИГРАТА ПРИЗНАВАЊЕ: НАДВОРЕШНИ АКТЕРИ И ДЕ ФАКТО ДРЖАВИ

Де факто државите содржат една интересна аномалија во меѓународниот систем на суверени држави. Ова се територии кои имаат постигнато де факто независност – често по војна и/или колапс на држава – но не успеале да се здобијат со меѓународно признавање или се, во најдобар случај, да бидат признаени од само неколку држави.

Примерите во моменталниот меѓународен систем ги вклучуваат Абхазија и Јужна Осетија (Грузија), Нагорно Карабах (Азербејџан), Сомалиленд (Сомалија), Северен Кипар (Кипар) и Транснистрија (Молдавија). Исто така постојат голем број на историски случаи кои сега или имаат добиено независност или, што е почесто, воено се поразени и повторно интегрирани во нивните „Родителски држави“.

Ваквите случаи ги вклучуваат: Чеченија (Русија, 1996 – 99), Република Српска Краина (Хрватска, 1991 – 95), Еритреја (Етиопија, 1991 – 93) и најскоро – Тамил Елам (Шри Ланка, 1986 – 2009)⁶¹.

⁶¹Нина Касперсен е предавач на студиите по мир и конфликт на Универзитетот Ланкастер. Електронска пошта: n.caspersen@lancaster.ac.uk. Авторот би сакал да им се заблагодари на двајцата анонимни прегледувачи за нивните корисни коментари. Истражувањето за овој труд беше поддржано со грант од Истражувачкиот совет за економија и социјални прашања (RES – 000 – 22 – 2728).

Де факто државите во овој труд се дефинираат според следниве критериуми: (1) тие имаат постигнато de facto независност, вклучувајќи територијална контрола врз поголемиот дел од

И покрај недостатокот од меѓународно признавање, некои од тие ентитети имаат успеано да создадат релативно ефективни државни институции, а некои дури и имаат воведено демократски реформи. Оттаму де факто државите се залагаат за тоа дека може да се создаде ефективно државништво без меѓународно признавање; таа внатрешна сувереност, со други зборови не е исклучена од недостаток на надворешна сувереност⁶². Ова тврдење дека имаат создадено спроведливи ентитети стана центар на нивната стратегија за добивање на признание: де факто државите сè повеќе спорат дека тие го имаат „заслужено“ нивното признавање, дека тие имаат докажано дека се способни држави⁶³.

Еден проблем со овој аргумент и важен извор за тензии за де факто државите е тоа дека тие имаат тенденции да ја притајуваат нивната значајна зависност од надворешната поддршка. Како што голем број интелектуалци имаат кажано, невозможно е да се разбере создавањето и преживувањето на де факто држави без обраќање

територијата врз која полагаат право, (2) тие имаат покажано аспирација за, де јуре, зависност преку формална декларација за независност или преку одржување на референдум, (3) тие немаат добиено меѓународно признавање или најмногу се признаени од нивната држава заштитничка и неколку други држави без некое поголемо значење.

⁶²За различните форми на сувереност, видете во Krasner, „Abiding Sovereignty“ (Почитување на сувереноста). Меѓународната сувереност, исто така, често се изедначува со „позитивна сувереност“, „домашна сувереност“ или „емпириска сувереност“.

⁶³За концептот „заслужена сувереност“, видете во Williams and Pecci, “Earned Sovereignty”.

на надворешни актери и ентитетите се, почесто, зависни од поддршката од државата поддржувач⁶⁴.

Таквата надворешната зависност често води до обвинението дека овие ентитети не се ништо друго туку марионети на надворешни актери. Нагорно Карабах и Турската Република Северен Кипар, на пример, се опишани како случаи на надворешна агресија – од Ерменија и Турција, по наведен редослед – и настани во август 2008 г. јасно илустрира дека Русија обезбедува битна поддршка на Абхазија и Јужна Осетија. Овој труд, како и да е, спори дека таа врска помеѓу де факто држави и надворешни актери е далеку покомплексна отколку што би можело да прикаже сликата на марионети.

Врската не е еднострана и се бележи со голем степен на непостојаност. Иако де факто државите се потпираат на надворешна поддршка и активно ја бара таа поддршка, последицата надворешна зависност исто така создава сериозни дилеми за властите: тоа ја овозможува нивната де факто зависноста, но во исто време си ги намалува својата важност и значење. Неодамнешните меѓународни случувања, особено признавањето или делумното признавање на Косово, Абхазија и Јужна Осетија, дополнително ги имаат искомплицирано односите со тоа што покажуваат дека ако имаат моќни пријатели можат во исто време да ја унапредуваат целта на признавање и да им се загрози де факто

⁶⁴Видете, на пример, кај Kolstoe, “The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States”, Lynch, Engaging Eurasia’s Separatist States.

независноста што тие ентитети ја имаат постигнато. Таквите тензии на крај влијаат на долгорочната одржливост на де факто државите. Основната динамика покажува на два интересни заклучока: прво, дека има потенцијален прозорец на можност за решение на конфликтот; и второ, дека современиот меѓународен систем значително ги ограничува и оформува ентитетите кои се оддалечуваат од конвенционалната претстава за сувереност.

Држави на социјална помош: градење држави со надворешна помош

Двете главни цели на де факто државите се, главно, да ја одржат својата де факто независност и да се обидат да добијат меѓународна признаеност. За да се постигнат овие цели, тие имаат тенденција да користат двострана стратегија: тие се потпираат на надворешен поддржувач за нивно опстојување, и бараат меѓународно признавање преку упатување на нивниот наведен успех во создавање на ефективни, демократски ентитети.

Властите може да се обидат да ги држат одделени двата дела од стратегијата, но реалноста е дека на де факто државите им е потребна надворешна поддршка за да ги изградат таквите ентитети за кои се надеваат дека ќе им овозможат признавање. Условите во кои се наоѓаат де факто државите се далеку од погодни за градење на ефективни ентитети и тие често

се соочуваат со итна потреба од дополнителни ресурси.

Последицата војна е вообичаена за повеќето де факто држави и реалноста со која се соочуваат овие ентитети, по прекилот на непријателствата, често е многу далеку од наведените националистички цели на сигурност и просперитет. Има акутен недостаток на ресурси и многу од ентитетите мораат да почнат речиси од нула; нивната инфраструктура им е уништена, земјоделското земјиште загадено со мини и имаат нефункционална економија. Ситуацијата во некои случаи е налик на неуспешна држава или колапс и, како што спори Вилијам Зартман, во такви случаи „на државите им е потребно итно вбрзгување за да се покрене машината“⁶⁵. Но кога станува збор за привлекување на надворешна поддршка, овие ентитети не се многу прибирливи во изборот. Како резултат на недостаток на меѓународна признатост, на нив се гледа како многу непривлечни за странските инвеститори и, во повеќето случаи, се блокирани за добивање на меѓународна помош и заеми. Единствениот исклучок по обичај е кога има потреба за итна помош, која, на пример, е обезбедена на Абхазија, но иако таквата помош може да обезбеди основни услови за преживување, не овозможува властите на де факто државите да изградат одржливи ентитети.

Де факто државите генерално не се задоволуваат само со добивање на симболични атрибути на

⁶⁵Зартман, „Putting Things Back Together“ – „Повторно уредување на работите“, 272.

државност, како што се знаме, национална химна, национални празници, водач на државата и така натаму. Тие прават многу поамбициозни полагања на права и всушност тврдат дека ги имаат сите неопходни атрибути на државништво освен меѓународна признатост.

Властите во Транснистрија, на пример, дека ентитетот ги има „сите атрибути на една модерна независна држава“, вклучувајќи „сопствен парламент, централна банка, судови, модерен демократски Устав, армија, полиција, гранична патрола, набљудувачи на човековите права, здравствени услуги, државен образовен систем, заштита на животната средина, собирање на даноци“⁶⁶. Обезбедувањето на јавни добра, вклучувајќи ја овде и сигурноста, им помага на режимите да си осигураат внатрешен легитимитет, кој за возврат помага да се избегне емиграција и овозможува јавна мобилизација на армијата. Создавањето на институции од тука не само што го прави населението посреќно, туку ја прави факто државата поспособна за самоодбрана и помага да се одржува силен, одржлив ентитет. Сепак, создавањето на ова ниво на државност во контекст кој често вклучува излегување од војна, транзиција и меѓународна изолација е висок ред и обидот да се обидува да опстојува без надворешна помош би бил речиси невозможен. За да се изградат одржливи ентитети, надворешна помош – во една или друга форма – е потребна и ова резултира со парадоксална ситуација во која е неопходна надворешна зависност за де факто

⁶⁶Владата на Приднестровие
<http://pridnestrovie.net/government.html>.

независност (од де јуре родителска држава) за да се одржи.

Извори на надворешна поддршка

Во повеќето случаи, оваа надворешна поддршка доаѓа од државата заштитник. Нагорно Карабах, на пример, добива и воена и финансиска помош од Ерменија и нема сопствена валута ниту пасоши. Всушност, што се однесува до економијата, културата и одбраната, на Нагорно Карабах и Ерменија може да се гледа како единечен простор.⁶⁷ Во случајот со Абхазија и Јужна Осетија, исто така, има значителна надворешна зависност. Русија неколку години ги обезбедуваше жителите со пасоши, ги плаќаше локалните пензии и значително придонесуваше за нивниот државен буџет. Што е најважно, како што беше покажано во август 2018 г., таа им ја дава сигурносната гаранција⁶⁸.

Последен пример е случајот со Северен Кипар, кој останува целосно зависен од Турција за својата економска изводливост: турската лира се користи во ентитетот, гувернерот на централната банка е турски граѓанин⁶⁹ и Турција обезбедува

⁶⁷Интервју на авторот со Дејвид Петросијан, одбранбен аналитичар (Јереван, 7 ноември 2008 г.).

⁶⁸Русија од тогаш има потпишано договор со двата ентитета што ѝ дава на Москва овластување да им ги чува границите. Р. Коалсон, „Русија ја зголемува соработката“, RFE/RL, 30 април 2009 г.

⁶⁹Исченко, „Спојување на празнината до сувереност“.

финансиска поддршка во форма на помош, позајмици и дотации.⁷⁰

Де факто државите укажуваат на тоа дека тие имаат малку алтернативи: „кој друг ќе ни позајми пари?“⁷¹ Во некои случаи зависноста од надворешен заштитник навистина се чини дека се прифаќа со колебливост и сликата на доброволна марионета можеби треба да се замени со слика на принудена марионета.

Постои потенцијално важна разлика помеѓу тоа да се биде зависен од „држава заштитничка“, како резултат на изолација и недостаток на алтернативи, и да сакате да биде така.⁷² На пример, кога претпочитаниот кандидат на Москва бил поразен во претседателските избори во 2004 г. во Абхазија од активист на граѓанската заедница било опишано вака: „сериозно укажување дека Русија нè нема в џеб“.⁷³

Во други случаи врските се со многу подоброволна природа и се засновани на посилни врски. На пример, лидерите на Република Српска Краина објавија одделување од Хрватска во 1991 г. засновано на нивното право на национално самоопределување, тие не објавија одделен идентитет; нивниот национален идентитет беше споделен со Србите само во Србија. Ова

⁷⁰Гелденхајс, „Оспорувани држави во светската политика“, 180.

⁷¹Интервју на авторот со официјален претставник на Нагорно Карабах (степанкерт, 11 септември 2006 г.).

⁷²Благодарност до Џонатан Коен што ја изјави таквата забелешка.

⁷³J. Куцера, „Абказија: Влегување во уште проблеми“, Еурацијанет, 14 јуни 2007 г.

резултираше во голема мера со нејасност кога стануваше збор за нивните специфични цели и властите различно објавија дека ентитетот е дел од Србија, независна држава, или дел од унија со ентитетот на Босанските Срби, Република Српска. Слична нејаснотија, во однос и на идентитетот и на целта за независност, може да се најде во случаите на Јужна Осетија, Нагорно Карабах и Северен Кипар.

Многу од тврдењата за независност дадени од овие де факто држави отпрвин биле повеќе стратешки; тие биле замислени да се подобри нивната позиција на преговарачката маса или повеќе се верува дека целта е да се припојат на нивната блиска држава отколку дека целта им е постепено да се развијат во одделни ентитети.

Прагматизмот, исто така, може да функционира и во обратен случај: врските со надворешен заштитник во некои случаи се водени најмногу од потребата од ресурси и само второстепено од каква било форма на емотивни врски, но оваа форма на зависност може исто така да доведе до нејаснотија кога станува збор за барањето за независност. На пример, жителите на Транснистрија во 2006 г. гласале за независност на Транснистрија и, во исто време, за „иден сојуз“ со Руската Федерација.⁷⁴

Интернационалниот систем на суверени држави има тенденција да нема место за де факто држави, поради тоа тие се осудени на изолација. Меѓународниот систем сè уште е базиран на

⁷⁴РИА Новости, 18 септември 2006 г.

двојба меѓу суверени и несуверени ентитети и паѓајќи во втората категорија генерално наметнува спречување на пристап до меѓународната трговија, позајмици и други односи. Како резултат на тоа, повеќето де факто држави навистина немаат алтернатива, туку само се потпираат на некоја држава заштитничка; тие не можат да опстојат без неа и оваа ситуација со право се нарекува „на социјална помош“⁷⁵. Има некои исклучоци од ова општо правило: де факто држави кои не се соочени со целосна изолација и од таму се способни за преживување без некоја значителна зависност од надворешен заштитник. На пример, Сомалиленд има видено некое надворешно влијание; како резултат на нејзината стратешка позиција на африканскиот рог, како резултат на страв од нестабилност, и веројатно како резултат на ефективна опозиција од „државата родител“, Сомалија. Сепак, не треба да го пропуштиме фактот дека во овој случај Соединетите Американски Држави функционираат во форма на држава заштитник, па иако Сомалиленд се наоѓа до некаде во различна позиција, таа содржи само делумен исклучок од општото правило на зависност од држава заштитник. Степенот на зависност не е ист во сите случаи, но на тоа значително влијае позицијата – или недостаток на позиција – на де факто државите во меѓународниот систем и има тенденција тоа да биде значително. Во секој случај, оваа форма на зависност се поврзува со голем степен на тензија и нејасноти, а врската

⁷⁵Блекисрад и Колстое, „Живот без признавање“, 494.

помеѓу заштитниците и нивните клиенти е помалку од едноставна.

Зависност или независност?

Најочигледната тензија создадена од надворешната зависност ја вклучува стратегијата на озаконување која ја користат де факто државите – наративот што го користат за да го оправдаат нивното тврдење за независност. Ова покажува дека наизглед компатибилните цели на опстојување и признавање можат, напати, да се придвижат во различни правци.

Во претходната декада полагањето на право за независност направени од де факто држави имаат поминато интересна еволуција.

Додека порано тие го потенцираа правото на национално самоопределување и наводно прекршување на човековите права, сега тие сè повеќе спорат дека си ја имаат заслужено нивната сувереност преку развивање на ефективни демократски ентитети.⁷⁶ Така, од Абхазија до Сомалиленд, реториката, ако не секогаш праксата, на демократија и градење на државата е сеприсутно. Еден Абхаски лидер, на пример, спореше дека Абхазија треба да биде призната бидејќи се има покажано „способна да опстои“ како независна држава,⁷⁷ додека спикерот во

⁷⁶За понатамошна анализа, погледнете кај Касперсен, „Сепаратизам и демократија“.

⁷⁷Интервју на авторот со Натела Акаба (преку електронска пошта, 30 август 2006 г.).

парлементот на Нагорно Карабах спори дека ентитетот има „сериозна основа за меѓународно признавање на нашата сувереност“ бидејќи „одржуваме слободни избори веќе 16 години, формирани се судски институции, власта е поделена, армијата е под цивилна контрола...“⁷⁸

Преку нагласувањето на таквите квалификации, непризнаените држави се обидуваат да ја ослободат нивната поврзаност со нестабилност, економии во сенка, етничко чистење и надворешни куклари, и да создадат ентитети за кои се верува дека се прифатливи и „вредни“ за признавање. Де факто државите оттаму се обидуваат да го имитираат она што треба да изгледа една добра, призната држава.

Критичарите се спротивставуваат дека дури онаму каде што се изградени релативно силни институции, ова едвај се одразува на значителна поддршка од надворешен заштитник и не покажува остварливост како независна држава.⁷⁹ Де факто државите спорат дека тие уживаат внатрешна сувереност, но дали ова може да се усогласи со зависноста од надворешна сила, не само за економска поддршка, туку и за сигурносни гаранции? Покрај тоа, тврдењето за постоење на демократија, или барем демократизација, исто така ќе се чини дека е поткопана преку оваа

⁷⁸ „Карабах има сериозна основа за меѓународно признавање на сувереноста“, *карабах Опен*, 20 февруари 2008 г., <http://www.karabakh-open.php?lang=en&nid=7849&id=3>.

⁷⁹ Пелцинска-Налез, Стракота и Фалковски, на пример, спорат дека како резултат на нивната зависност од надворешен заштитник, овие ентитети не можат да се гледаат како суверени („Парадржави во постсоветската област“, 373).

надворешна зависност. Државите заштитнички играат значителна улога во внатрешната политика, но тие се надвор од демократската контрола и оттука локалното водство е помалку одговорно.⁸⁰ Оваа тензија помеѓу демократизацијата и надворешната зависност е многу јасна во руската реакција на поразот на нивниот фаворизиран кандидат на претседателските избори во 2004 г. во Абхазија: беше поставено економско ембарго, што како резултат ја отсече единствената врска со Абхазија, додека не се постигнал договор за поделба на ингеренциите меѓу двајцата кандидати.⁸¹ Оттаму, би било лесно да се отфрлат тврдењата за „ефективно демократско државништво“ како празна реторика. Но иако овие ентитети се далеку од тоа да бидат модел држави, би било грешка да се игнорираат некои од сложените карактеристики со кои се одликуваат врските меѓу де факто државите и нивните заштитници.

Кој зависи од кого?

Како прво, надворешната зависност често е двонасочна, особено кога е вклучена блиска држава.⁸² Голема е веројатноста блиската држава да биде до некаде принудена од заедничкиот етникум и водачот на блиската држава може да биде земен како политички одговорен за судбината на соетникумот преку границата; ова го

⁸⁰Броерс, „Политиката на непризнавање“, 69.

⁸¹Кашиг, „Противниците во Абхазија постигнуваат договор“.

⁸²Касперсен, „Меѓу марионети и независни актери“.

ограничува просторот за маневар на блиската држава и нејзината можност да ја контролира де факто државата. Како што еден советник на Нагорно Карабах кажува, прашањето всушност е „кој од кого зависи“.⁸³

Нагорно Карабах има голема симболична важност и ерменските лидери го игнорираат ентитетот на сопствен ризик. лидерите на ентитетот исто така имаат директно влијание на ерменската политика и во повеќе пригоди ја имаат покажано нивната потенцијална моќ. Во доцните 90-ти години на минатото век еден Ерменец од Карабах го презеде претседателството на Ерменија. Тогаш ерменскиот претседател, Левон Тер-Петросијан, бил принуден да си даде оставка откако се согласи на етапен пристап на конфликтот во Карабах, а не пакет-решението кое го бараше лидерството на Карабах и поранешниот претседател на Нагорно Карабах, Роберт Кочариан го зазеде неговото место – периферијата го презеде центарот.⁸⁴

Нагорно Карабах е несомнено екстреман пример во кој врската заштитник-клиент е речиси обратна, но клиентите може да ги нарушат односите со нивните заштитници и врската не е еднострана како што би сакале да веруваме во сликата на куклари. На пример, Турскиот Кипар има отидено од целосна лојалност кон Анкара до посложена врска и сега има значителни сили во Северен Кипар, вклучувајќи го претседателот на

⁸³Интервју на авторот со Дејвид Бабајан (Степнакерт, 13 септември 2006 г.).

⁸⁴Паносијан, „Иронијата на Нагорно Карабах“, 152.

ентитетот, кои се залагаат за олабавување на врските со нивната заштитничка држава. Таков процес се има случено и во случајот со самопрогласените српски ентитети во воена Босна и Хрватска: од речиси симбиотска врска со српскиот режим во Белград, локалните лидери еден по еден се оддалечија од нивниот поранешен добродетел и почнаа да прогласуваат автономија.⁸⁵

Во случајот со Абхазија, проблемот со односите со Русија беше станал поистакнат пред признавањето на ентитетот од страна на Русија и дури сега се чини дека Москва е несигурна во продолжената лојалност на Абхазија и поради тоа бара да наметне контрола на ентитетот.⁸⁶

Олабавување на врските

Еден фактор кој би можел да овозможи поголема автономија од надворешен заштитник е пристап до алтернативни извори на поддршка. Многу внимание се посветува на државите заштитнички како овозможувачи на де факто државноста, но ова не би требало да нè води да веруваме дека нема други надворешни извори на поддршка. На пример, дијаспората игра круцијална улога во случаите како Нагорно Карабах, Сомалиленд и, до неодамна, Тамил Елам.⁸⁷ Значителен дел од

⁸⁵Касперсен, „Помеѓу марионети и независни актери“.

⁸⁶Р. Коалсон, „Русија ја зголемува соработката“, RFE/RL, 30 април 2009 г.

⁸⁷Видете, на пример, Орјуела „Идентитетите на дијаспората и домашната политика“; Бредбри, *Како да се стане Сомалиленд*, 149-51.

инфраструктурата на Нагорно Карабах, на пример, е изградена или реизградена со помош на пари од дијаспората, вклучувајќи го патот кој го поврзува Нагорно Карабах и Ерменија и автопатот на ентитетот од Север до Југ.⁸⁸ Во 2009 г., ерменската дијаспора се очекуваше да финансира половина од јавните градежни работи во ентитетот, вклучувајќи училишта, болници и снабдување со вода.⁸⁹

Оваа поддршка може, во некои случаи, да се спротивстави на поддршката обезбедена од надворешниот заштитник. Надворешниот заштитник сè уште може да биде примарен кога станува збор за воена помош, но покрај сè оружјето може да се купи, па не мора да значи дека има јасна поделеност околу ова. Други транзициски мрежи, вклучувајќи активности во заднинската економија, исто така може да му ги обезбедат на ентитетот многу потребните ресурси⁹⁰, иако некои автори убедливо спорат дека таквите мрежи на профит всушност ја ослабнуваат државата.⁹¹

Набавката на ресурси преку различни транснационални мрежи ги прави де факто државите во голема мера производ на глобализацијата. Бидејќи се врз основа на многу строгата интерпретација на територија, што е блиско поврзано и со идентитет и со сигурност,

⁸⁸Неколку телетони се организирани во САД посветени на собирање пари за втората.

⁸⁹Интервју на авторот со Арик Харутинијан, премиер на Нагорно Карабах (Степанкерт, 30 октомври 2008 г.).

⁹⁰Видите, на пример, Кинг „Придобивките од етничката војна“.

⁹¹Клосон, „Држави, сепаратисти и мрежи на профит“.

овие ентитети исто така содржат елементи на детериторијалност и глобализиран систем помага во овозможување на нивното постоење. Како што кажува советникот на претседателот на Нагорно Карабах, „глобализацијата е тренд кој јасно ја засилува нашата независност“.⁹² Можеби нема некој официјален сегмент достапен за де факто државите во системот на суверените држави, но тие сепак имаат некој простор за маневар во глобалниот систем.

Покрај овие алтернативни надворешни извори на поддршка, де факто ентитетите исто така можат да доживеат повеќе внатрешно воден економски развој, овозможен од поддршката од државите заштитнички, но со потенцијално добивање на сопствен моментум. Таквиот економски развој може да биде со ограничен размер, но комбиниран со процесот на градење на држава, има тенденција да резултира во поголема автономија од надворешниот заштитник. Како резултат на тоа, она што можеби започнало како прагматично инсистирање на одделност, како резултат на силните меѓународни норми против иредентизам, си има започнато сопствен живот.

Де факто властите исто така се заинтересирани за одржување на нивната моќ и избегнување преголемо надворешно мешање и на нивната внатрешна публика се обидуваат да продадат наратив на демократија и идно признавање. Во случаите како Нагорно Карабах и Северен Кипар надворешната зависност продолжува, но таа

⁹²Интервју на авторот со Дејвид Бабајан (Степанкерт, 28 октомври 2008 г.).

коегзистира со инсистирање на одделеност и повремени конфликти со роднинската држава.

Врската помеѓу де факто државите и нивните држави заштитнички не е отворена и искрена, па надворешната зависност не мора да значи дека внатрешната сувереност не постои во овие ентитети. Внатрешната сувереност не е прашање на или-или и признатите држави понекогаш се слично зависни од меѓународните врски – вклучувајќи ја тука воената одбрана – без ова влијание на нивниот суверен статус.

Сепак, признаените држави често се потпираат на бројноста од меѓународни врски, не само на еден заштитник, додека де факто државите имаат ограничен пристап до меѓународни врски: ним им е ускратено членството во меѓународни организации и често тие имаат пристап до меѓународниот пазар само преку нивната држава заштитничка; извозот од Нагорно Карабах, на пример, мора да оди преку Ерменија, извозот од Северен Кипар преку Турција итн. Пречките поврзани со развивањето на државноста во контекст на непризнавање значат дека барањето за внатрешна сувереност речиси секогаш ќе бидат обележани со нејаснотии и повеќезначност.

Војната во Грузија и понатаму

Де факто државите се многу заинтересирани да „ја играат играта на признавање“ и се имаат обидено да одговорат на меѓународниот развој и според тоа да ги приспособат нивните стратегии. Стратегијата на имитирање на

демократско државништво за повеќето набљудувачи може да се чини наивно, но тоа отсликува зголемено меѓународно нагласување на демократизацијата и доброто владеење како длабока антипатија кон сè што наликува на иредентизам. Оваа стратегија тешко може да се помири со значителната зависност од надворешен заштитник и таквата зависност исто така може да ги загрози обидите да се осигура внатрешен легитимитет. Но, и покрај повремените внатрешни бунтови и негодувања, оваа конфликтна стратегија се одржува најмалку една декада: де факто државите инсистираат на нивната одржливост како независни држави, иако остануваат зависни од надворешни заштитници. Ова тешко балансирање се чини дека е единствениот начин да се одржи нивното де факто државништво.

Меѓународните настани во 2018 г. покажуваат дека де факто државите се обидуваат да ја играат играта на признавање преку создавање на меѓународно прифатливи ентитети, повеќето од нив играта ја играат многу лошо. Признавањето на Косово, Абхазија и Јужна Осетија покажаа дека надворешниот заштитник може да помогне во целта за признавање додека во исто време се закануваат на независноста на ентитетите; нагласувајќи го мечот со две острици од надворешна зависност. Ова може да се чини необично тврдење бидејќи, на прв поглед, човек би очекувал овие признавања, или делумни признавања – признавањето на поранешни автономни провинции наспроти очекуваната волја на државата закрила – да делуваат како охрабрување за други потенцијални држави. Сепак,

останатите де факто држави не потфрлиле да забележат дека признавањето не е засновано на стандардите на градење на држави или демократизација. Де факто властите со години инсистираат дека „признавањето нема да биде можно без демократија“.⁹³

Тогашниот претседател на Сомалиленд, Мохамед Егал, на пример, во 1999 г. изјави дека меѓународното признавање зависи од прифаќање на повеќепартиски систем на демократија⁹⁴ и неговиот колега во Нагорно Карабах има дадено слична забелешка во 2006 г. кога спореше дека „Луѓето кои имаат многу... демократски устав... имаат повеќе можност да станат признати од Меѓународната заедница отколку другите“.⁹⁵ Но неодамнешното признавање стави крај на ваквите верувања; „Стандарди пред статус“ во најдобар случај стана „статус, а потоа стандарди“, под меѓународен надзор,⁹⁶ или поцинички „статус, а потоа кому му е гајле за стандардите?“.

Ова доведе до големо разочарување кај другите де факто држави и властите се чини дека почнаа да ја преиспитуваат можноста за меѓународно признавање.

⁹³Интервју на авторот со Дејвид Бабајан (Степанкерт, 13 септември 2006 г.).

⁹⁴Брадбури, Настанување на Сомалиленд, 131.

⁹⁵Кажано на прес-конференција на која бил присутен авторот (Степанакерт, 11 декември 2006 г.).

⁹⁶Дури и ако Европската Унија, речиси како исклучок, напомена дека Косово се има посветено на демократија и права на малцинствата. Советот на Европската Унија, „2851. состанок на Советот“.

Прифаќање на зависност или напуштање на признавање?

Ако признавањето зависи од имањето или немањето на моќни пријатели отколку од градење на ефективни, независни ентитети, а признавањето на Косово, Абхазија и Јужна Осетија сигурно ќе го забележат ова, тогаш надворешната зависност всушност може да ја доближи целта на признавање. Но останатите ентитети сега се прашуваат дали признавањето преку поддршка од големи моќи е стратегија која е вредна за имитирање.

Косово можеби е признаено од повеќе од 60 држави, но неговата независност сè уште се надгледува, а меѓународната администрација го задржува последниот збор, а неговите можности за членство во ОН моментално се многу мали. Абхазија и Јужна Осетија, во меѓувреме, се признаени само од нивната заштитничка држава, Русија, како и од Никарагва и Венецуела. Двата кавкаски случаја јасно покажуваат дека признавањето од малку држави, дури ако една од нив е голема моќ, не е автоматски рецепт за целосна, де јуре независност. Уште повеќе, тие исто така укажуваат на потенцијалната опасност од потпирање на надворешен заштитник: ако овие ентитети прифатат надворешна зависност и го свртат грбот на пошироката меѓународна заедница, тие би можеле целосно да ја загубат нивната де факто независност.

Случаите на Абхазија и Јужна Осетија, и во помал степен Косово, имаат покажано како делумното признавање може всушност да ја зголеми контролата на државата заштитник и тоа може да се примени врз де факто државата. Ограниченото признавање на Абхазија и Јужна Осетија се чини дека одговара на Русија бидејќи ѝ дава на Русија речиси монопол врз ресурсите во ентитетите (особено ресурсите на Абхазија ќе се покажат корисни за Олимпијадата во 2014 г. близу до Сочи). Овие примери служат за да ја нагласат дилемата прикажана погоре: додека надворешната поддршка, особено ако ја земе формата на признавање, служи како гаранција на сигурност и од таму помага да се осигура опстојувањето на ентитетот, таа исто така ја поткопува де факто независноста која треба да ја заштити. На пример, не е веројатно дека Грузија ќе се обиде повторно да ги присвои Абхазија и Јужна Осетија преку употреба на сила, но цената која ја платија двата ентитета е значителна: Руското влијание сè повеќе се зголемува и ентитетите сè повеќе се движат во правец да станат де факто – иако не се де јуре – ентитети во Руската Федерација.⁹⁷

Оттука, признавањето на овие ентитети е достигнато со делумно понижувачки став кај другите де факто држави. Министерот за надворешни работи на Карабах, на пример, реторички прашува: дали Абхазија и Јужна Осетија се послободни отколку што беа, а Косово?⁹⁸ Се

⁹⁷Погледнете на пример кај Т. Еслемонт, „Русија истура пари во Абхазија“, ВВС вести, 29 декември 2008 г.

⁹⁸Интервју на авторот со Георги Петросијан (Степанакерт, 31 октомври 2008 г.).

чини дека властите заклучуваат дека ако вакво делумно признавање е единствениот начин да се добие каква било форма на признавање, тогаш целта едноставно е превисока; тоа не ја гарантира независноста и слободата кои треба да ги постигнат, и како резултат на тоа ги изложува водечките лица кон внатрешени разидувања и несогласувања. Во Нагорно Карабах властите сè повеќе се расправаат дека признавањето од неколку избрани држави не вреди да се бара и дека само признавањето кое е прифатено од нивната „држава-родител“, Азербејџан, ќе се поврзи со мирот и просперитетот за кои се борат.⁹⁹

Можностите за договорено отцепување остануваат далечни и ова ги остава де факто државите со ограничен избор: или колебливо да бара компромис со „државата-родител“ или да се обидат да го трансформираат непризнавањето во попостојан статус.

Времето ќе покаже во која насока ќе одат различните ентитети, но опцијата за компромис се чини поверојатна во случаи како Северен Кипар, каде што мировните преговори за федерално решение кое ќе ги одржи двата политички еднакви

⁹⁹Интервју на авторот со Аркади Ѓукасијан, поранеше претседател на Нагорно Карабах (Степанакерт, 3 ноември 2008 г.); со Вахрам Атенесијан, претседател на Комитетот за надворешни работи на Нагорно Карабах (Степанакерт, 29 октомври 2008 г.) и со Храчја Арзоуманјан, службеник во Министерството за надворешни работи на Нагорно Карабах (Степанекерт, 1 ноември 2008 г.).

ентитети се во тек,¹⁰⁰ или Транснистрија, каде што преговорите од 2003 г. се фокусирале на уставните договори за заедничка федерална држава.¹⁰¹ По признавањето на Абхазија и Јужна Осетија, транснистриските власти прогласија дека треба да бараат поширока меѓународна поддршка.¹⁰² Москва јасно го игнорираше ентитетот и зависењето само од нивниот толку сигурен заштитник се чини како лоша одлука. На ова може да се гледа како уште еден мотив за доаѓање до компромис, освен ако транснистриските власти не претпочитаат статус кво и да чувствуваат дека ќе можат да се одржат на тој начин. Некои набљудувачи спорат дека „договорот за пријателство и соработка“ (помеѓу Транснистрија и Молдавија), кој беше предложен од страна на претседателот на Транснистрија во април 2008 г., тоа била немарна јалова идеја.¹⁰³

Идејата можеби била да се осигура меѓународна добра волја и да се контролира внатрешното незадоволство, но се чини дека елитите не се брзаат да се мрднат од статус кво.¹⁰⁴ Оттука, транснистриското лидерство може да ја води истата стратегија како и властите во Нагорно Карабах, кои сега многу помалку зборуваат за признавање – таа повеќе не доминира во

¹⁰⁰Видете, на пример кај Меѓународна кризна група, *Рedefинирање на Кипар*.

¹⁰¹Гелденхајс, *Оспорени држави во светската политика*, 95.

¹⁰²Игор Сминов: „Не работиме доволно со другите држави“, Тираспол Тајмс, 20 март 2008 г.

¹⁰³Видете на пример кај Сокор, „Дали конфликтот во Транснистрија отиде од кор сокак во погрешно свртување?“.

¹⁰⁴Полков, „Состанок меѓу Владимир Воронон и Игор Смирнов“.

официјалната реторика како што доминираше пред неколку години.

Прашан за ова, советникот на претседателот тврди дека Карабах го има надминато „комплексот на непризнавање“ и сега може да се фокусира на други цели.¹⁰⁵ Властите сега се фокусираат на подобрување на нивната ситуација како де факто држава отколку да бараат меѓународно признавање. Статус кво, непризнавање, се спори дека тоа е претпочитаната опција, барем на кратки патеки.¹⁰⁶ Проблемот со властите во Карабах е дека се чини дека не успеваат да ја продадат оваа идеја кај нивните следбеници. Како прво, иако тие зборуваат за непризнавањето како попостојан статус, постои забележлив недостаток на визија за тоа како би изгледала една таква држава; постои очигледна неможност да се замисли непризнавањето како било што освен како постојан статус. Ова е проблем од нивниот внатрешен легитимитет во голема мера е врзан со нивното признавање: недостатоците се оправдуваат бидејќи дневните тешкотии со кои се соочува популацијата на Карабах се опишани како болен, но неопходен чекор на патот до признавањето. Како второ, населението не е убедено дека нивната сигурност се гарантира со статус кво: Војната во Грузија го направи ризикот од војна да се чини пореален и релативното тврдење од изминатите 15 години се чинеше

¹⁰⁵Интервју на авторот со Дејвид Бабајан (Степанкерт, 20 октомври 2008 г.).

¹⁰⁶Интервју на авторот со Храчја Арзуманијан, новинар (Степанакерт, 1 ноември 2008 г.).

кршливо.¹⁰⁷ Се чини дека де факто државите сè уште бараат одговори на прашањето како да осигураат долготрајна стабилност во контекст на непризнавање.

Заклучок

Де факто државите често се засноваат на строг и ексклузивен концепт на идентитет; тие се фокусирани на самоодбрана и често се чинат ограничени. Сепак и покрај овие наизглед назадни и „затворени“ квалитети, тие во голема мера се формираат според меѓународниот систем и според глобализацијата. Надворешните актери играат одлучувачка улога и во појавувањето и во продолженото опстојување на де факто државите и многу е направено со улогата која ја играат државите заштитнички, како што се Русија, Ерменија и Турција. Сепак, де факто државите не треба да се редуцираат само на овој фактор и овој труд покажа дека сликата на „држави-марионети“ е премногу поедноставена. Де факто државите си имаат сопствена агенда која често е спротивна од таа на нивните надворешни поддржувачи и врската често е придружувана со тензии.

Глобализацијата имаше тенденција да создаде пофлексибилен меѓународен систем во кој де факто државите имаат простор за маневар, но нивниот развој останува значително ограничување од нивниот недостаток на надворешна

¹⁰⁷Интервју на авторот со Карин Оханијан, новинар (Степанакерт, 3 ноември 2008 г.).

сувереност, што значи дека тие во голем број на случаи се соочуваат со меѓународна изолација.

Како резултат на тоа, тие се наоѓаат помеѓу каменот и тврдото место: тие не можат да ја избегнат надворешната зависност ако сакаат да опстојат на долг рок, но оваа поддршка исто така ја подрива нивната независност и нивната одржливост. Државништвото може да се создаде без надворешна сувереност, но ако на овие ентитети не им се даде некаков пристап до меѓународниот систем или освен ако тие не се екстремно вешти во искористување на различни транснационални врски, цената често е висока или резултатот е форма на државништво кое е повеќе на ниво на возможно отколку независност. Оттука, де факто државите се соочуваат со тешко балансирање помеѓу независноста и можноста за опстојување, а ова создава сериозни дилеми за де факто властите. Ако точно се разбере, ова може да даде прозорец на можности: со вистинскиот предлог за договор, компромисот и можел да биде не многу лоша опција. Дури и териториите како Абхазија, која е сè само не отпишана од нејзините родителски држави, можеби не се засекогаш изгубени. Но за таквиот развој на настаните да евозможен, меѓународната заедница прво мора да се придвижи настрана од упростувања со надворешни куклари и статични етно-национални врски, наместо тоа да погледнат во динамиките на развој во де факто државите.¹⁰⁸

¹⁰⁸Nina Caspersen (2009) Playing the Recognition Game: External Actors and De Facto States, The International Spectator, 44:4,47-

Користена литература

*Blakkisrud, H. and P. Kolstoe. "Living with Non-recognition: State- and Nation-building in South Caucasian Quasi-states". *Europe-Asia Studies* 60, no. 3 (2008): 483–509.*

*Bradbury, M. *Becoming Somaliland*. London: Progressio/James Currey, 2008.*

*Broers, L. "The Politics of Non-recognition and Democratization". In *The Limits of Leadership: Elites and Societies in the Nagorny Karabakh Peace Process*, edited by L. Broers. London: Conciliation Resources, 2005.*

*Caspersen, N. "Separatism and Democracy in the Caucasus". *Survival* 50, no. 4 (2008): 113–36.*

*Caspersen, N. "Between Puppets and Independent Actors: Kin-state involvement in the conflicts in Bosnia, Croatia and Nagorno Karabakh". *Ethnopolitics* 7, no. 4 (2008): 357–72.*

*Closson, S. "States, Separatists, and Networks of Profit: the Spoilers of Post-Soviet State-Building". *Journal of Intervention and Statebuilding* (forthcoming).*

Council of the European Union. "2851st Council meeting, General Affairs and External Relations".

60, DOI: [10.1080/03932720903351146](https://doi.org/10.1080/03932720903351146). Превод на македонски јазик: Киро Јорданов.

Press Release, 18 February 2008.

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/gena/98818.pdf.

Geldenhuis, D. *Contested States in World Politics*. Basingstoke: Palgrave-Macmillan, 2009.

International Crisis Group. *Reunifying Cyprus: The Best Chance Yet*. ICG: Nicosia/Istanbul/Brussels, 2008.

Isachenko, D. "Bridging the Sovereignty Gap in Northern Cyprus". Paper presented at SGIR 6th

Pan-European International Relations Conference, Turin, 12-15 September 2007.

Khashig, I. "Abkhazia Rivals Strike Deal". *Caucasus Reporting Service* no. 265, 8 December 2004.

King, C. "The Benefits of Ethnic War: Understanding Eurasia's Unrecognized States". *World Politics* 53, no. 4 (July 2001): 524–52.

Kolstoe, P. "The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States". *Journal of Peace Research* 43, no. 6 (2006): 723–40.

Krasner, S. "Abiding Sovereignty". *International Political Science Review* 22, no. 3 (2001): 229–51.

Lynch, D. *Engaging Eurasia's Separatist States*. Washington, DC: United States Institute of Peace, 2004.

Orjuela, C. "Diaspora Identities and Homeland Politics: Lessons from the Sri Lanka/Tamil Eelam case". Paper presented at the 49th Annual ISA Convention, San Francisco, March 2008.

Panossian, R. "The Irony of Nagorno-Karabakh: Formal Institutions versus Informal Politics". In *Ethnicity and Territory in the Former Soviet Union*, edited by J. Hughes and G. Sasse, 143–64. London: Frank Cass, 2002.

Playing the Recognition Game: External Actors and De Facto States 59 Downloaded by [University of Saskatchewan Library] at 04:15 29 July 2012

Pelczynska-Nalecz, K. K. Strachota and M. Falkowski. "Para-States in the Post-Soviet Area from 1991 to 2007". *International Studies Review* 10, no. 2 (2008): 370–87.

Polkhov, S. "Vladimir Voronov and Igor Smirnov Meeting in Bendery: Are the Parties Ready to Make a Compromise with Each Other?" *Eurasian Home*, 22 April 2008.

Socor, V. "Has the Transnistria Conflict Gone from Dead End to Wrong Turn?" *Eurasia Daily Monitor*, 16 April 2008

Williams, P.R. and F. Pecci. "Earned Sovereignty: Bridging the Gap between Sovereignty and Self-Determination". *Stanford Journal of International Law* 40, no. 1 (2004): 1–40.

Zartman, I.W. "Putting Things Back Together". In *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*, edited by I.W. Zartman, 267–74. Boulder: Lynne Rienner, 1995

Прилог бр.5

**РЕФОРМИРАЊЕ НА ООН – ЌЕ УСПЕЕ ЛИ
ОРГАНИЗАЦИЈАТА ДА ЈА СОЧУВА СВОЈАТА
УЛОГА**

Организацијата на Обединетите нации (ООН) е меѓународна организација која се декларира како „глобално здружување на владите кои соработуваат на полето на меѓународното право, глобалната безбедност, економскиот развој и социјалната еднаквост“. Како што кажува името, ОН претставува организација на обединети народи, чија главна интенција е остварување на човековите права и спречување на настаните кои можат тоа да го спречат. Своеето потекло ООН го влечат од Лигата на народите, настаната по Првата светска војна и се распаднала со почетокот на Втората светска војна од причина

што не можела да го спречи новиот светски конфликт. Изразот Обединети нации потекнува од американскиот претседател Рузвелт и првпат се појавува во Декларацијата на Обединетите нации од 1.1.1942 година со која претседателите на 26 земји се ангажирале во борбата против фашизмот.

Повторната идеја за здружување на нациите се родила во екот на Втората светска војна во 1944 година на еден состанок на претставниците на САД, Велика Британија и Русија, состанок на кој претставниците на овие земји составиле план како сето тоа треба да изгледа. Наредната година, на 25 и 26 јуни 1945 година во Сан Франциско, истите држави свикале конференција на која е потпишана Повелбата на Обединетите нации и Статутот за меѓународниот суд за правда кој важи од 24 октомври 1945 година. Повелбата на ООН, исто така, стапила на сила на 24 октомври 1945 година и овој ден се смета како Ден на ООН. На конференцијата во Сан Франциско учествувале 51 држава и тоа се првите членки на ООН, а подоцна како државите се стекнувале со независност така се вклучувале во Организацијата. Сите држави кои се членки на ООН ја задржуваат својата независност и рамноправност. По потпишувањето на договорот, државите се должни на ООН да им ја укажат сета помош во нејзините акции и да не ѝ помагаат на ниедна земја против која дејствуваат ООН. Денес ООН има 192 членки и само мал број на држави во светот не се членки на оваа меѓународна организација.

Оваа организација е поделена на административни тела, вклучувајќи ги Генералното собрание, Советот за безбедност, Економскиот и

социјалниот совет, Секретаријатот на ОН и Меѓународниот суд на правдата. Застапени се и тела кои се занимаваат со управување на сите останати агенции на ООН, како што се Светската здравствена организација (СЗО) и Организацијата за заштита на децата (УНИЦЕФ). Меѓународниот суд на правдата е правен орган на ОН и неговиот статут е составен дел на повелбата на ОН. Судот суди врз основа на меѓународните договори, меѓународното обично право и општите правни начела.

Судот го сочинуваат 15 судии кои ги бира Генералното собрание и Советот за безбедност, со мандат од 9 години и со право на реизбор. Седиштето на судот е во Хаг, Холандија. Секоја земја која ќе стане членка на ООН истовремено станува и договорна страна на Меѓународниот суд и се обврзува да ги почитува одлуките на судот.

Мислења за ООН по 67 години

По повеќе од 67 години постоење на ООН може да се постави прашањето: Кои се главните резултати од досегашното нејзино постоење и какви се перспективите за развој на оваа меѓународна организација?

Мора да се согласиме дека сите овие 67 години ООН навистина стана главна меѓународна организација на современиот свет, но и дека покрај постигнатите големи успеси, ООН има и одредени неуспеси. Во нејзини рамки функционираат, и тоа мошне успешно, најзначајните меѓународни договори и меѓународни форуми, како на пример UNESCO, Светската здравствена организација, Светскиот поштенски сојуз, Меѓународната

поморска организација, Меѓународната организација на цивилната авијација и многу други. Заради неуспесите на низа одредени други органи на ОН, пред сè на некои мировни операции, ефикасната работа на другите органи на ОН едноставно остануваат незабележани. Заради таквата ситуација, постојат и различни мислења за ООН. Додека едни ОН ги чувствуваат како единствен гарант на меѓународната законитост, други мислат дека по Југославија, Сомалија и Ирак, ООН треба да бидат укинати.

За еден радикален сегмент на американската администрација, а исто така и за многу европски „неоконзервативци“, ОН едноставно треба да бидат укинати заради неспособноста за донесување на ефикасни политички одлуки, неуспехот на теренот и, пред сè, според нив, нејзината функција е сведена на ниво на заштитник на идеологијата за антиамериканизам и пацифизам на САД.

Имајќи го предвид фактот дека ООН стапуваат на сцената дури тогаш кога веќе сите претходни обиди пропаднале или не успеале, не треба да нè чуди што сите ја обвинуваат оваа организација за неуспесите да ги реши проблемите кои за никого претходно не биле решливи.

Тешко е да се најде прецизен заклучок за денешната позиција и углед на светската организација, која во последно време трпи големи критики. Причината за разнишаниот углед, критичарите многу лесно го наоѓаат во неуспешните мисии на ОН во Сомалија, Руанда и Босна и Херцеговина, од кои светската организација, на којашто една од најважните цели ѝ

е зачувување на светскиот мир, излезе со тешки трауми и трајно поткопан авторитет. Сликите од трупот на американски војник кого сомалиските војници речиси ритуално го развлекуваа по улиците и лицата со врзаните припадници на UNPROFOR на нишаните на војниците на босанските Срби во најмала рака го симболизираат понижувањето на светската организација, но претставуваат и референтен систем за секоја одлука на „големите сили“ во некое светско жариште да ги испратат своите трупи. Ако притоа се додаде и неспособноста на Советот за безбедност да ја одврати САД и Велика Британија од војните удари на Ирак, немешање во конфликтот на Косово и откажувањето од мисијата во Македонија, првата превентивна мисија во историјата на ОН, тогаш и не треба да нè зачудува сè пораспространетото мислење дека ОН ја губат моќта и довербата и дека својата работа и мандат сè почесто му го препуштаат на НАТО.

Неопходност од реформи

Пред нешто повеќе од петнаесет години, за време на 50-годишниот јубилеј на ООН, за да се изнајдат соодветни одговори на предизвиците и проблемите кои станаа видливи дури со падот на Берлинскиот ѕид, надминување на јазот помеѓу развиените и неразвиените, подобрување на писменоста и здравјето во светот, предупредување од еколошки катастрофи и јакнење на меѓународното јавно право, се најавуваа радикални промени и реформи внатре во ОН.

Со други зборови, од светската организација се очекуваше посериозно да се зафати со зацртаните

задачи во Повелбата, кои повеќе од 50 години биле запоставувани заради Студената војна и неможноста за соработка и нивна блокада во Советот за безбедност. Се веруваше дека јубилејот претставува одлична можност, не само ОН да го зајакнат својот углед и репутација, туку и да ги спроведе одамна потребните реформи, да ја намали бирократијата, да ја измени анахроната структура на Советот за безбедност (Бразил, Германија и Индија да се именуваат за постојани членки) и да воспостави сопствена стационарна војска која би можела брзо и ефикасно да се справи со конфликтите широм светот.

Меѓутоа, помпезно најавуваните реформи изостаанаа, а ООН денес, практично, се доведени до просјачки стап. Наместо наднационална организација која од своите членки бара одрекување од драгоцениот суверенитет заради подобра соработка, ОН повеќе личат на корпорација во која нејзините членки се акционери.

Авторитетот на светската организација е распнат помеѓу долговите на најголемите „акционери“ и очекување од другите. Долгот на САД е најголем и изнесува повеќе од 1,5 милијарди долари, кои Конгресот одбива да ги одобри додека не види резултати од реформите. Меѓутоа, не е можно да се спроведат реформи без средства. Таквото однесување на „големите акционери“ се толкува како намерно поткопување на влијанието на ОН.

Следниот парадокс поврзан со финансирањето на ОН е и фактот што позицијата на Јапонија и на Германија, најголемите поединечни донатори во

буџетот на ОН, е еднаква на позицијата на Хондурас, Камерун или на која било друга мала земја, а придонесот во буџетот на ОН на Кина, која е постојана членка во Советот за безбедност, е помал од 1 отсто, дури и значително помал од донацијата на Белгија. Во споредба со ситуацијата кога ОН беа формирани во 1945 г., САД презеле речиси 40% од трошоците на новата организација. По вклучувањето на повеќе држави во Организацијата, учеството на САД во буџетот на ОН спаднало на сегашните 25%, на Јапонија на 14% и на Германија на 9%.

Постоењето на сопствена армија на ООН е навистина скап проект, а се поставува и прашање на чија територија овие сили би биле стационирани и обучувани. Оваа идеја, некогаш исклучително жива во дискусиите за реформа на ОН, во последно време е сосема исчезната, а неисплатените долгови на „големите сили“ кон ОН можеби имаат намера да се оправда мешањето на другите меѓународни и регионални организации (НАТО, ОБСЕ...) во меѓународните конфликти, но и во тие што се случуваат на териториите на суверени земји. Поради тоа што ООН немаат свои сопствени армиски сили, НАТО сè почесто го презема мандатот на ОН, со поголем или со помал благослов на Советот за безбедност и на генералниот секретар на ООН.

Во последно време стручњаците за меѓународни односи длабоко ги проучуваат одредбите од глава VIII од Повелбата (член 53), кој одобрува употреба на воена акција за зачувување на мирот на одредени регионални организации и агенции. Дилемите, меѓутоа, настануваат при толкувањето на

карактерот на НАТО – може ли Алијансата да се смета како регионална организација. Сепак, реториката на Повелбата упатува на тоа дека зборот „регионални“ не треба да се сфаќа во географска смисла туку како збир на држави-основачи на одредена регионална меѓународна установа. Нивната задача е да се грижат за мирот меѓу членките и по потреба да реагираат на агресија од оние кои не се членки, но само со благослов на Советот за безбедност на ОН.

Но НАТО своите услуги ги нуди или им ги нудела на ООН без разлика дали таа организација барала услуга или не. Без сомнение, односите помеѓу ОН и НАТО и понатаму ќе се базираат на веќе стекнатите искуства или направени преседани. Без реформи, светската организација и понатаму ќе служи како жртвено јагне, што е прилично неправедно, ако се има предвид дека ОН не претставуваат независна сила туку, ни помалку ни повеќе, се моќни толку колку што сакаат нејзините членки.

Уривање на стариот систем

Глобализацијата како главен процес на современиот свет, како една од главните цели го има и уништувањето на суверенитетот на независните држави и уништувањето на меѓународните организации кои ги создале таквите држави. Токму затоа, паралелно со уништувањето на суверенитетот на земјите членки на ОН, истовремено евидентно е и минирање на авторитетот на ОН како организација. Но, тоа не е случајно.

Без оглед на тоа што системот на светскиот поредок е создаден во Јалта пред речиси 68 години, тој и понатаму останува темел за светскиот поредок. За да се елиминира, потребно е да се уништат и ОН како организација, бидејќи за целосна власт на глобализаторите државите се главната пречка за меѓународните организации кои делуваат врз принципите на суверенитетот на силните држави. Затоа големите бизнис-мултинационални корпорации имаат за цел немилосрдно рушење на државите, а особено на поголемите. Имајќи го тоа предвид, лесно може да се заклучи дека моралната дескрипција е секогаш првиот чекор. Оваа лесно може да се забележи и да се заклучи со однесувањето кон Република Македонија во нејзините напори за евроатлантска интеграција.

Можеби сè се прави намерно, како би можеле поголемиот дел на членки на ОН кои немаат свои претставници во Советот за безбедност и во Меѓународниот суд, да дојдат до заклучок дека тие органи се непринципиелни, дека се во целосен морален крах и дека довербата во нив е изгубена. Можеби и неслучајно неодамна Меѓународниот суд за правда, кој намерно сè повеќе се нарекува Хашки трибунал, не нагласувајќи дури и дека тој суд е тело на ОН, ослободија одредени лица и генерали кои беа обвинети за дела против човештвото на Балканот.

Самодискредитација на ООН

При разгледувањето на негативните гледишта за ООН мора да се имаат предвид повеќе фактори кои даваат повод за заклучок дека ОН се наоѓаат во

криза. Меѓу нив најсериозен е фактот дека ОН ја изгубија својата одлучувачка улога по прашањето на обезбедувањето на меѓународниот мир и безбедност.

Меѓутоа, уште позначајно е тоа што во последните петнаесет, па и повеќе години, во работата на ОН се појави некаква тенденција која се заканува со многу опасни последици. Таа тенденција се сведува на дискредитација на ОН, и тоа дискредитација не однавор туку однатре, од нејзините главни органи. Таа тенденција досега не дека не е забележана туку, можеби, и намерно не се забележува. Најчесто се користи оправдувањето дека кризи во ОН постоеле и порано и дека не треба сега „од мравка да се прави камила“. Во извесна мерка, точно е дека и порано ОН немале одлучувачко влијание во крупните меѓународни кризи, на пример расистичкиот проблем во Јужноафриканската Република и бомбардирањето на Југославија во 1999 година. И во двата случаи, ОН никогаш не го одобриле расистичкиот режим на ЈАР, ниту го поддржаа бомбардирањето на Југославија.

Но, случувањата во последните петнаесет години создадоа принципиелно поинаква ситуација. Денес нападите врз суверени земји и „свиткувањето на рацете“ на државите кои водат своја независна внатрешна и надворешна политика, се вршат со благослов на ОН, пред сè на Советот за безбедност.

Овде треба да се нагласи дека не станува збор за обична дипломатска борба помеѓу државите или на различен однос на гласови за одредени прашања,

бидејќи сето тоа би било нормално и разбирливо. Тука се работи токму за тоа дека работата на главните органи на ОН стануваат непринципиелни, што претставува самодискредитација на ОН од најшироки размери. Таа самодискредитација, секако, не ја вршат сите земји-членки туку само одредени членки, но резултатот е евидентен и очигледно е дека поголем број на земји-членки на ООН се крајно незадоволни со работата на организацијата.

За жал, се дискредитира и главниот судски орган на ОН т.е. Меѓународниот суд на правдата. Сведоци сме дека тоа го чинат истите тие држави кои го сочинуваат поголемиот дел на судот. Тоа се гледа низ предметите доставени до судот: „Босна против Србија“, „Грузија против Русија“, „Југославија против НАТО“ итн. Секако дека и порано судот донесувал одлуки во корист на послоните во споровите со послабите, но се случувало и обратното како, на пример, одлуката на Меѓународниот суд на ОН во предметот „Никарагва против САД“, која била во корист на Никарагва. Дали денес некој може да поверува во таков исход на некое судење.

За дискредитација на самиот суд можат да се набројат и неодамнешните ослободувања на хрватските генерали и косовските лидери од војната со Србија која најверојатно има цел зголемување на недовербата кон судот во Хаг, односно Меѓународниот суд на правдата на ООН.

Потребно е да се сфати дека тоа што го прават некои од големите сили и низа западноевропски држави со цел дискредитација на ОН, не само што

не им одговара на интересите на меѓународната заедница, туку не им одговара и на националните интереси на тие земји што го прават тоа.

Таквата дискредитација се спроведува во интерес на транснационалните или мултинационалните корпорации, односно главните промотори на глобализацијата, на чија неограничена власт ќе им пречат сите суверени држави, вклучувајќи ги и тие кои денес претставуваат главно оружје за рушење на ООН.

Не само на малите држави, туку и на сите членки на ООН, им останува да се спротивставуваат на тие обиди, бидејќи очигледно целта е уривање на системот за меѓународна безбедност.

Сите, а посебно малите суверени земји, треба со сета сила да ја сочуваат оваа уникатна меѓународна организација, додека ООН, за да има реални можности за соочување со глобалните предизвици, мора да изнајде вистински начин за започнување со вистински реформи. Впрочем, од нивното формирање до денес, одредени мали реформи биле направени дури пред 56 години, кога Даг Хамершелд (Dag Hammarskjold) го има реорганизирано нејзиниот секретаријат.

Да, на ООН ѝ се потребни реформи, но не и уништување.¹⁰⁹

⁵⁶Митрев, С. (2 мај 2014 г.) [Реформирање на ООН – ќе успее ли организацијата да ја сочува својата улога](http://morm.gov.mk/?shtit=%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%9A%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%BE%D0%BE%D0%BD-)). Преземено од <http://morm.gov.mk/?shtit=%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%9A%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%BE%D0%BE%D0%BD->

Прилог бр.6

**ЗАЕДНИЧКА ДЕКЛАРАЦИЈА НА МИНИСТЕР-
ПРЕТСЕДАТЕЛОТ НА РЕПУБЛИКА БУГАРИЈА И
ПРЕТСЕДАТЕЛОТ НА ВЛАДАТА НА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА**

*Министер-претседателот на Република Бугарија
и
претседателот на Владата на Република
Македонија,*

*Поаѓајќи од заедничкиот стремеж за развој на
добрососедските односи меѓу двете држави,*

*Длабоко убедени во потребата од развојот на
соработката врз основа на меѓусебно почитување,
доверба, разбирање, добрососедство и заемно
почитување на интересите на нивните држави и
народи,*

[%D1%9C%D0%B5-%D1%83%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%B5-
%D0%BB%D0%B8-
%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B7
&lang=mk](#)

Убедени во неопходноста од зацврстување на безбедноста и мирот, соработката и довербата во Југоисточна Европа,

Поаѓајќи од определбите на двете земји за интегрирање во европските и евроатлантските структури,

Верувајќи дека конструктивниот дијалог во сите области на билатералните односи, како и во однос на регионалните и меѓународните проблеми, ќе придонесе за натамошно унапредување на односите на двете земји на рамноправна основа,

Почитувајќи ги принципите на Повелбата на ООН и документите на ОБСЕ, како и демократските принципи, содржани во документите на Советот на Европа,

1. Ја изразуваат својата подготвеност и заедничката желба за развојот на севкупните односи меѓу Република Бугарија и Република Македонија. Тие односи ќе се развиваат во согласност со основните принципи на меѓународното право.

2. Двете страни ќе соработуваат во рамките на Организацијата на Обединетите нации, Организацијата за безбедност и соработка во

Европа, Советот на Европа, Иницијативата на НАТО Партнерство за мир, Мултинационалните мировни сили на земјите од Југоисточна Европа и други меѓународни организации и форуми.

3. Двете страни ќе придонесуваат за развој на соработката меѓу земјите од Југоисточна Европа, за унапредување на разбирањето, мирот и стабилноста во регионот и при остварување на регионалните проекти како елемент на процесот за создавање на единствена Европа.

4. Двете страни ќе ги поттикнуваат контактите и ќе организираат средби меѓу претставниците на органите на управата на различни нивоа, за развој на пријателските односи и соработката.

Тие ќе придонесуваат за поттикнување на контактите меѓу невладините организации и граѓаните на двете земји.

5. Имајќи ја предвид географската блискост, двете страни ќе се стремат кон создавањето на неопходните правни, економски, финансиски и трговски услови за обезбедување непречено движење на капиталот, стоките и услугите. Тие ќе ги поттикнуваат заедничките инвестиции и ќе обезбедат нивна заштита.

6. Двете страни ќе го поттикнуваат зголемувањето на туристичката размена, како и развивањето на соодветни форми на соработка во областа на туризмот.

7. Двете страни ќе ги развиваат и усовршуваат сообраќајните врски и комуникации меѓу нив, како и во рамките на регионалните инфраструктурни проекти.

Тие ќе се стремат кон олеснување на царинските и граничните формалности за движењето на патници и стоки.

8. Двете страни ќе ја поттикнуваат активната и непречена соработка во областа на културата, образованието, здравството, социјалната грижа и спортот.

9. Двете страни ќе прават напори за слободен проток на информации, преку поттикнување и развивање на соработката во областа на печатот, радио и телевизиските емисии, со користење на современите информативни средства.

Тие ќе се ангажираат во заштитата на авторските и интелектуалните права на творците од двете земји.

10. Двете земји ќе ја унапредуваат соработката во правната и конзуларната област и особено во областа на граѓанските, казнените и административните прашања, со цел за олеснување на патувањето и посетувањето на своите граѓани, како и за решавање на нивните хуманитарни и социјални проблеми.

11. Двете страни нема да преземаат, поттикнуваат и поддржуваат една кон друга дејствија и активности кои имаат непријателски карактер.

Ниту една од страните нема да дозволи нејзината територија да биде користена против другата од организации и групи кои имаат за цел извршување на субверзивни и сепаратистички дејствија или дејствија насочени кон загрозување на мирот и безбедноста на другата земја.

Двете земји немаат и нема да пројавуваат територијални претензии една спрема друга.

Република Македонија изјавува дека ништо од нејзиниот Устав не може и не треба да се толкува дека претставува или некогаш ќе претставува основа за мешање на Република Македонија во внатрешните работи на Република Бугарија со цел да го заштити статусот и правата на лица кои не се државјани на Република Македонија.

Двете страни ќе преземаат ефикасни мерки за спречување на недобронамерната пропаганда од страна на институции и агенции и нема да дозволат активности на приватни лица, насочени кон поттикнување на насилство, омраза или други слични дејствија, кои би наштетиле на односите меѓу Република Бугарија и Република Македонија.

Потпишана во Софија на 22 февруари 1999 година, во два оригинални примерока, секој од нив на официјалните јазици на двете земји - бугарски јазик, согласно со Уставот на Република Бугарија и македонски јазик, согласно со Уставот на

*Република Македонија, при што двата текста
имаат еднаква важност.*

**ЗА РЕПУБЛИКА БУГАРИЈА
ЗА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

**ИВАН КОСТОВ,
ЉУБЧО ГЕОРГИЕВСКИ.**

**министер-претседател
претседател на Влада¹¹⁰**

¹¹⁰Георгиевски, С., Додевски, С., Документи за Република Македонија (1990-2005), Правен факултет „Јустинијан Први“ - УКИМ, Скопје, 2008, стр.907-909

Прилог бр.7

**ДОГОВОР ЗА ПРИЈАТЕЛСТВО,
ДОБРОСОСЕДСТВО И СОРАБОТКА МЕЃУ
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И РЕПУБЛИКА
БУГАРИЈА**

*Република Македонија и Република Бугарија
(нарекувани во понатамошниот текст заеднички
“Договорни страни”),*

*Поаѓајќи од заедничкиот стремеж за понатамошен
развој на добрососедството, пријателството и
соработката меѓу двете држави,*

*Длабоко убедени во потребата од развој на
соработката врз основа на меѓусебното
почитување, доверба, разбирање, добрососедство
и заемно почитување на интересите на нивните
држави,*

*Верувајќи дека сеопфатниот развој и
продлабочување на пријателските добрососедски
односи меѓу нив одговара на интересите на
народите на Република Македонија и Република
Бугарија, Убедени во неопходноста од зајакнување
на безбедноста и мирот, соработката и
довербата во Југоисточна Европа,*

Поздравувајќи го стремежот на Република Македонија за интеграција во европските и евроатлантските структури,

Верувајќи дека конструктивниот дијалог за сите аспекти на билатералните односи, како и за регионални и меѓународни прашања ќе придонесе за понатамошен развој на врските меѓу двете држави на равноправна основа,

Потврдувајќи го фундаменталното значење на Заедничката декларација од 22 февруари 1999 г. Во односите меѓу двете држави,

Имајќи ја предвид заедничката историја, која ги поврзува двете држави и нивните народи, Почитувајќи ги принципите на Повелбата на Обединетите нации и документите на Организацијата за безбедност и соработка во Европа, како и демократските принципи содржани во актите на Советот на Европа,

Се договорија за следново:

Член 1

Двете Договорни страни ќе развиваат сестрани односи помеѓу себе во согласност со основните принципи на меѓународното право и добрососедството.

Член 2

1. Двете Договорни страни ќе соработуваат во рамките на Обединетите нации, Организацијата за безбедност и соработка во Европа, Советот на Европа и други меѓународни организации и форуми.

2. Двете Договорни страни ќе ја развиваат соработката помеѓу себе во областа на европската и евроатлантската интеграција, насочена кон успешна подготовка на Република Македонија за нејзиното пристапување кон Европската Унија и НАТО. Бугарската страна ќе го сподели своето искуство со цел да и помогне на Република Македонија да ги исполни неопходните критериуми за членство во Европската Унија и ќе ја поддржи Република Македонија за добивање на покана за членство во НАТО согласно соодветните одлуки од средбите на врвот на НАТО.

Член 3

Двете Договорни страни ќе помагаат за развој на соработката меѓу државите од Југоисточна Европа, за зајакнување на разбирањето, мирот и стабилноста во регионот и при реализацијата на регионални проекти, како дел од процесот за создавање на единствена Европа.

Член 4

1. Двете Договорни страни ќе одржуваат контакти и ќе остваруваат средби меѓу претставници на органите на државната власт на различни нивоа за развој на пријателските односи и соработката.

2. Двете Договорни страни ќе помагаат за одржување на контактите меѓу локалните власти и граѓаните на двете Договорни страни.

Член 5

Имајќи ја предвид нивната географска блискост, двете Договорни страни ќе се стремат да создаваат неопходни правни, економски, финансиски и трговски услови за обезбедување на најшироко можно движење на стоки, услуги и капитал. Тие ќе ги поттикнуваат заедничките инвестиции и ќе обезбедат нивна заштита.

Член 6

Двете Договорни страни ќе го поддржуваат зголемувањето на туристичката размена, како и развојот на соодветни форми на соработка во областа на туризмот.

Член 7

1. Двете Договорни страни ќе ги прошируваат и усовршуваат транспортните врски и

комуникациите меѓу нив, вклучително во рамките на регионалните инфраструктурни проекти.

2. Двете Договорни страни ќе се стремат кон олеснување на царинските и граничните формалности за патниците и стоките, кои се движат меѓу нив.

Член 8

1. Двете Договорни страни ќе ја поттикнуваат активната и непречена соработка во областа на културата, образованието, здравството, социјалната грижа и спортот.

2. Во рок најдоцна до три месеци од влегувањето во сила на овој договор, со цел продлабочување на заемната доверба, двете Договорни страни ќе формираат Заедничка мултидисциплинарна експертска комисија за историски и образовни прашања, на паритетна основа, за да придонесе за објективно и засновано на автентични и на докази засновани историски извори, научно толкување на историските настани. Комисијата ќе поднесува едногодишен извештај за својата работа пред владите на Договорните страни.

3. Двете Договорни страни ќе организираат со заемна согласност заеднички чествувања на заеднички историски настани и личности, насочени кон зајакнување на добрососедските односи во духот на европските вредности.

Член 9

Двете Договорни страни ќе прават напори за слободно распространување на информации, преку поттикнување и развивање на соработката во областа на средствата за јавно информирање со искористување на можностите на современите информативни средства. Тие ќе се ангажираат во заштитата на авторските и интелектуалните права на творците од двете земји.

Член 10

Двете Договорни страни ќе ја унапредуваат соработката во правната и конзуларната област и поконкретно во областа на граѓанските, казнените и административните прашања, како и за решавање на хуманитарните и социјалните проблеми на нивните граѓани.

Член 11

1. Ниту една од Договорните страни нема да презема, поттикнува и поддржува дејствија, насочени против другата земја, кои имаат непријателски карактер.

2. Ниту една од Договорните страни нема да дозволи нејзината територија да биде искористена против другата од организацији и групи, кои имаат за цел извршување на субверзивни, сепаратистички дејствија и дејствија кои се закана за мирот и безбедноста на другата Договорна

страна.

3. Двете Договорни страни немаат и нема да пројавуваат територијални претензии една спрема друга.

4. Секоја од Договорните страни има право да ги заштитува правата и интересите на своите државјани, на територијата на другата Договорна страна, во согласност со меѓународното право.

5. Република Македонија потврдува дека ништо од нејзиниот Устав не може и не треба да се толкува дека претставува или некогаш ќе претставува основа за мешање во внатрешните работи на Република Бугарија, со цел заштита на статусот и правата на лица, кои не се државјани на Република Македонија.

6. Двете Договорни страни ќе преземаат ефикасни мерки за спречување на недобронамерна

пропаганда од страна на институции и агенции и ќе обесхрабруваат дејности на приватни субјекти, насочени кон поттикнување на насилство, омраза или други слични дејствија, кои би им наштетиле на нивните односи.

Член 12

1. Во рок од три месеци од влегувањето во сила на овој Договор, двете Договорни страни ќе основаат Заедничка меѓувладина комисија. Комисијата се ко-претседава од Министерите за надворешни работи на двете Договорни страни и вклучува високи официјални претставници на двете Договорни страни.

2. Заедничката меѓувладина комисија ќе одржува редовни средби еднаш годишно, со цел преглед на ефективната примена на овој Договор, примена на мерки за подобрување на билатералната соработка, како и решавање на прашања, кои се појавиле за време на исполнувањето на Договорот. Секоја од Договорните страни може, по потреба, да предложи организирање на дополнителни средби на Заедничката меѓувладина комисија.

Член 13

1. Овој Договор подлежи на ратификација согласно уставните барања на Договорните страни. Овој Договор влегува во сила на датумот на размената

на ратификационите инструменти на двете Договорни страни и останува во сила за неопределен временски период.

2. Овој Договор може да биде изменет со писмена согласност меѓу двете Договорни страни.

Измените се договараат по дипломатски пат и влегуваат во сила во согласност со став 1 од овој член.

3. Секоја Договорна страна може да го раскине Договорот со испраќање на писмено известување до другата Договорна страна. Договорот ќе престане да биде во сила една година по датумот на приемот на ваквото известување.

Член 14.

Овој Договор, на никаков начин, нема да биде толкуван така што ќе противречи на билатералните и мултилатералните договори, чии страни се Договорните страни.

Потпишан во..... на..... во два оригинални примероци, секој од нив на официјалните јазици на Договорните страни – македонски јазик, согласно Уставот на Република Македонија и бугарски јазик, согласно Уставот на Република Бугарија, при што и двата текста имаат еднаква важност.

ЗА

ЗА

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА РЕПУБЛИКА БУГАРИЈА
111

¹¹¹ Преземено од влада.мк

<https://www.google.com/search?sxsrf=ALeKk00owkY55GwZgoeoCmD-WsFTIRWV2w%3A1586677777918&ei=EciSXqLQN8Wca>

ДЕЈАН МАРЛОВ

382